

Kornélia Beličková
Erika Neubauerová

FINANCIE
DOMÁCNOSTÍ
– TEORETICKÉ VÝCHODISKÁ
A PRAKTICKÉ ASPEKTY
V OBDOBÍ
TRETEJ DEKÁDY
21. STOROČIA

**Finančná pozícia sektora domácností vo väzbe k rodovo citlivému
rozpočtovaniu a sociálnej nerovnosti
(projekt Ministerstva školstva vedy, výskumu a športu Slovenskej
republiky VEGA č. 1/0215/18)**

*Financie domácností - teoretické východiská a praktické aspekty
v období tretej dekády 21. storočia*

Kornélia Beličková – Erika Neubauerová

**Slovenské vydavateľské centrum
Báčsky Petrovec
2020**

Vedecká monografia s názvom **Financie domácností – teoretické východiská a praktické aspekty v období tretej dekády 21. storočia** je výstupom projektu Ministerstva školstva vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky VEGA č. 1/0215/18 **Finančná pozícia sektora domácností vo väzbe k rodovo citlivému rozpočtovaniu a sociálnej nerovnosti (The financial position of the household sector in relation to the gender-sensitive budgeting and social inequality)**.

Vydanie publikácie podporilo:

Slovenské vydavateľské centrum s. r. o.

XIV. VÚSB 4-6

21470 Báčsky Petrovec

Republika Srbsko

Tel./fax: [\(+381\) \(0\)21 780 159](tel:+381021780159)

mail: svc.petrovec@gmail.com

web: www.svcentrum.com

Autorky © doc. Ing. Kornélia Beličková, PhD. – doc. Ing. Erika Neubauerová, PhD.

Recenzovali:

prof. Ing. Anetta Čaplánová, PhD.

doc. Ing. Romana Provozničková, Ph. D.

Prvé vydanie

Všetky práva vyhradené.

Toto dielo ani žiadnu jeho časť nemožno reprodukovať bez súhlasu majiteľa práv.

Za konečnú verziu textu zodpovedajú autorky.

Schválené pedagogickou a edičnou komisiou Ekonomickej univerzity v Bratislave v Edičnom programe na rok 2020 ako vedecká monografia.

ISBN 978-86-7103-548-4

Obsah

Úvod.....	5
1 Východiská chápania pojmu domácnosť alebo skôr, než začneme hovoriť o financiách domácností.....	8
1.1 Spoločnosť a spoločenské štruktúry ako predpoklad vytvorenia domácnosti... 10	
1.1.1 Prvopočiatky vzniku spoločenských štruktúr.....	10
1.1.2 Hierarchizácia spoločnosti	12
1.2 Úloha štátu pri formovaní ekonomických východísk domácností	15
1.2.1 Vznik štátu a jeho základné formy.....	16
1.2.2 Ekonomická výkonnosť a sociálna spravodlivosť v teoretických konceptoch a vo vzťahu k financiám domácností.....	18
1.3 Rodina.....	22
1.3.1 Typy rodín v širšom geografickom priestore.....	22
1.3.2 Pohľad na tendencie vývoja rodiny v európskom priestore	24
2 Podstata, charakteristika a koncepcia domácnosti	27
2.1 Domácnosť – jej formálno-právna podstata	27
2.2 Domácnosť – jej finančno-ekonomická podstata	28
2.2.1 Štatistika Európskej únie o príjmoch a životných podmienkach	29
2.3 Vybrané ukazovatele príjmov a výdavkov slovenských domácností.....	30
2.3.1 Štatistika príjmov a výdavkov domácností (rodinné účty)	30
2.3.2 Štruktúra príjmov sledovaných v zisťovaní EU SILC.....	31
2.3.3 Technické charakteristiky údajov podľa nariadenia Európskeho parlamentu a Európskej rady (EÚ) 2019/1700.	35
2.3.4 Štatistické údaje obyvateľov, domov a bytov z pohľadu Štatistického úradu Slovenskej republiky.....	36
2.3.5 Prístupy k domácnostiam v podmienkach Slovenskej republiky v súčasnosti....	38
3 Vplyv chudoby a bohatstva na financie domácností	40
3.1 Chápanie chudoby a sociálnej exklúzie v teórii a praxi	40
3.2 Agregovaný indikátor chudoby alebo sociálneho vylúčenia.....	43
3.3 Dôchodková nerovnosť	45
3.4 Bohatstvo domácností versus financie domácností.....	47
3.4.1 Finančné bohatstvo, nefinančné bohatstvo, bohatstvo ďalšie (kvalita života) – vybrané ukazovatele.....	47
3.4.2 Ekonómia šťastia v kontexte blahobytu jednotlivcov	52
3.4.3 Vybrané odborné názory na finančnú pozíciu slovenských domácností	55
3.4.4 Splácanie úverov v slovenských domácnostiach – tlak na domáce rozpočty.....	55
3.4.5 Bohatstvo alebo chudoba slovenských domácností?	57
3.4.6 Je finančná gramotnosť cestou k finančnej nezávislosti?	58

4	Rodový aspekt a financie domácností	62
4.1	Rodové stereotypy a ich prekonávanie	63
4.1.1	<i>Rodová rovnosť, feminizmus a volebné právo žien</i>	63
4.1.2	<i>Aktuálne trendy participácie žien na politických rozhodnutiach – Európsky parlament</i>	66
4.1.3	<i>Participácia žien na politických rozhodnutiach na Slovensku</i>	71
5	Rodinný, domáci, osobný rozpočet – základ dobrého hospodárenia financií domácností	76
5.1	Domácnosť ako inštitucionálny sektor v metodike ESA 2010	77
5.2	Klasifikácia domácností podľa EU – SILC	78
5.3	Vplyv zdieľanej domácnosti a inteligentnej domácnosti v kontexte globalizácie na rozpočet domácností alebo zničenie starého sveta tvorivou deštrukciou	79
5.4	Inštitúcie skúmajúce finančnú pozíciu domácností SR	81
5.5	Ako vplýva pandémia COVID – 19 na financie domácností	83
5.6	Motivácia ako základný faktor finančnej pozície domácnosti	85
5.7	Možnosti zohľadnenia rodového aspektu v rozpočte domácnosti	87
6	Záver	91
7	Abstract	95
8	Register	97
9	Zoznam použitej literatúry	100
10	Vybrané publikácie autoriek	109

Úvod

„HDP meria všetko okrem toho, čo robí náš život zaujímavým a hodným žiť“

R. F. Kennedy

„Svetový vývoj, najmä v ostatnom období, jasne ukazuje, že samotná čistá trhová konkurencia, spojená s procesmi presadzovania odbúravania štátu, nepostačuje ako odpoveď na zásadné globálne výzvy začiatku 21. storočia. Celosvetovými výzvami, na ktoré je potrebné na úrovni štátu, vrátane Slovenska, efektívne reagovať, sú: nárast sociálnej nerovnosti; neudržateľnosť súčasných modelov rastu, ktoré nadmerne zaťažujú najmä životné prostredie; narastajúce zadlžovanie na všetkých úrovniach (súkromný, verejný sektor i domácnosti) a neudržateľné nerovnomerné a globálne nadmerné modely spotreby, ktoré spôsobujú, že spoločnosť je príliš „drahá“ z pohľadu jej ekonomického základu a prekračuje „produkčnú kapacitu“ Zeme.“ (ŠIKULA et al., 2010, s. 10)

Formovanie ekonomickej štatistiky koncom 19. storočia, vznik ekonometrie a ekonomickej kybernetiky v druhej polovici 20. storočia, spôsobili značný rozvoj ekonomických vied, ktoré sú súčasťou spoločenských vied. Významné miesto v ekonomickej vede zastáva finančná veda. Finančná veda tak, ak ostatné vedné disciplíny prechádzala, prechádza a naďalej bude prechádzať vývojom sprevádzaným zmenami. Reprezentanti ekonomickej vedy spomínaného obdobia pojem „financie“, resp. „finančný kapitál“ nepoužívali. Pojmy ako „kapitál“ v rôznych jeho formách – bankový kapitál, peňažný kapitál, pôžičkový kapitál, variabilný kapitál a pod. boli súčasťou slovníka ekonomických vied. Pojem finančný kapitál sa začal používať začiatkom 20. storočia s dielom Rudolfa Hilferdinga „Das Finanzkapital“ z roku 1910 v súvislosti s univerzálnym peňažným vyjadrením všetkých druhov kapitálu. (BALÁŽI et al., 2016, s. 12)

V kontexte doby, kedy nastáva masívny nárast kapitálových spoločností (hlavne akciových), absentuje pojem „financie domácnosti“ alebo „financie obyvateľstva“, ktoré tvoria hlavné aktíva bánk (úvery poskytnuté klientom tvoria významnú časť aktív finančných inštitúcií) a celého bankového sektora. Vklady obyvateľstva pri tom tvoria jednu z najvýznamnejších položiek zdrojov (cudzích zdrojov) bánk, resp. iných finančných inštitúcií (finančných sprostredkovateľov).

Z tohto dôvodu je potrebné si uvedomiť, že najväčším veriteľom na finančných trhoch sú práve domácnosti. Touto skutočnosťou by sme chceli poukázať na to, že od samotného vzniku ekonomických vied, až po súčasnosť sa nevenovala taká pozornosť finančnému sektoru domácností, ako by si dôležitosť tohto sektora vyžadovala.

Podľa niektorých autorov domácnosť nemusia tvoriť len osoby v rodinnom zväzku, domácnosť môže tvoriť aj samostatne bývajúca osoba. Na predchádzanie diskriminačných vplyvov celého okruhu verejných rozpočtov (ktorých súčasťou je aj rozpočet domácností) bol vyvinutý nástroj, ktorého úlohou je zabezpečiť spravodlivé prerozdelenie finančných zdrojov z hľadiska vplyvu rozpočtových opatrení na ženy a na mužov. Tento nástroj sa nazýva rodové resp. rodovo citlivé rozpočtovanie. V tejto súvislosti má v súčasnosti význam venovať osobitnú pozornosť rodovo citlivému rozpočtovaniu vo väzbe k finančnej pozícii sektora domácností.

Spoločným aspektom všetkých definícií je, že domácnosť môžeme považovať za širokú hospodársku jednotku, ktorá spravuje rodinné financie v podobe príjmov (dôchodku), spotreby a úspor. V tejto nadväznosti má význam skúmať fiškálne aspekty sociálnej exklúzie, sociálnej nerovnosti a faktorov, ktoré ju ovplyvňujú, vrátane vplyvu spotreby a úspor na nerovnomerné príjmové rozdelenie domácnosti v ekonomike.

Zvláštna pozornosť bude v predkladanej vedeckej monografii, ktorá sa Vám dostáva do rúk, venovaná vzájomným vzťahom medzi týmito pojmami, väzbami a súvislosťami načrtnutými vyššie, ktoré boli v roku 2017 zadané vedúcou riešiteľského kolektívu ako charakteristika projektu MŠVVaŠ SR s názvom VEGA 1/0215/18.

Autorky v súlade s Vyhláškou MŠVVaŠ SR č. 456/2012 Z. z. o centrálnom registri evidencie publikačnej činnosti a o centrálnom registri evidencie umeleckej činnosti predkladajú čitateľom výstup tohto projektu – pôvodnú monotematickú prácu vedecko-objaviteľského charakteru z oblasti finančnej pozície domácnosti s názvom **Financie domácností – teoretické východiská a praktické aspekty v období tretej dekády 21. storočia**. Autorky ekonómky – národohospodárskeho zamerania, so špecializáciou na financie využívajú, kriticky prehodnocujú a syntetizujú známe poznatky o danej téme, zároveň ich obohacujú aj o nové originálne poznatky, ktoré sú výsledkom ich vlastnej vedeckej práce v ostatnom období, hlavne však v čase riešenia projektu, a to v rokoch 2018 až 2020, a na konci predkladajú závery, ktorým predchádza komplexný, ucelený, vyčerpávajúci, systematický rozbor témy finančnej pozície domácností/obyvateľstva. Súčasťou predkladanej vedeckej monografie je tiež precízne spracovaný vedecký aparát, ktorý zahŕňa aj bibliograficko-informačný, ilustračný, poznámkový a kritický aparát.

Vedecká monografia je členená do piatich kapitol. Prvá kapitola svojím obsahom reflektuje v širokom kontexte formovanie spoločnosti a vznik spoločenských štruktúr, ktorých základom sa stala rodina – domácnosť. Druhá kapitola vymedzuje domácnosť z rôznych pohľadov s dôrazom na formálno-právny pohľad a ekonomicko-štatistický pohľad s použitím metodológie EU-SILC. V tretej kapitole je skúmaný fenomén chudoby a sociálnej exklúzie. Štvrtá kapitola sa venuje rodovému aspektu rozpočtovania a úlohe žien v rozhodovaní o financiách domácností. Piata kapitola zohľadňuje celú škálu aspektov, ktoré v súčasnej dobe ovplyvňujú postavenie finančného správania domácností – tvorbu rodinného rozpočtu, finančnú gramotnosť, motiváciu domácností, koncept zdieľanej ekonomiky, vplyv rozvoja technológií na finančnú pozíciu domácností a aktuálnu koronavírusovú pandémiu, ktorá ovplyvnila všetky domácnosti nielen na Slovensku, ale aj vo svete.

Predkladaná publikácia je určená predovšetkým študentom vyšších stupňov vysokoškolského vzdelávania ekonomického zamerania, ako cenný zdroj informácií však poslúži aj študentom napríklad právnického alebo sociologického zamerania. Ako dielčie výstup projektu MŠVVaŠ SR môže byť v budúcnosti odrazovým mostíkom pri skúmaní danej oblasti v ďalších projektoch týkajúcich sa problematiky domácností tak z ekonomicko-finančného náhľadu, ako aj z formálno-právneho pohľadu, z inštitucionálneho pohľadu či zo sociologického pohľadu.

Originalita vedeckej monografie je:

- v skúmaní teoretických prameňov postavenia domácností v národnom hospodárstve ako celku vychádzajúc zo spoločenských štruktúr ako predpokladu vytvorenia domácností;

- v zhodnotení štatistických parametrov poukazujúcich na domácnosť ako subjekt finančného trhu v domácom, ale aj v európskom, či vo svetovom meradle;
- v porovnaní ukazovateľov chudoby a bohatstva domácností;
- v skúmaní veľmi citlivej, ale v európskom, či vo svetovom kontexte veľmi aktuálnej témy, rodového aspektu domácností;
- v zedefinovaní pojmového aparátu týkajúceho sa rozpočtu domácností vo väzbe ku kapitálovým, sociálnym, či pracovným dôchodkom.

Originalitu diela podčiarkuje skutočnosť, že autorky pri písaní tejto monografie vychádzali tak z ekonomických prameňov, ako aj z dostupných historických, z právnych, zo sociologických a z lekárskeho prameňov domácej i zahraničnej agendy, pričom získané poznatky aplikovali na pomery v našej krajine v širokých ekonomických súvislostiach aj na základe vlastných dlhoročných pedagogických, publikačných a vedecko-výskumných skúseností.

Vzhľadom na túto skutočnosť možno smelo odporučiť dielo aj odborníkom z prostredia ústrednej štátnej správy, či z prostredia samosprávy, z prostredia akademickej sféry a napokon z prostredia vedecko-výskumných inštitúcií ako vedeckú prácu prieniku viacerých vedných disciplín. Táto publikácia je výsledkom teoretického bádania, mnohých odborných diskusií, viacerých návštev rôznych domácich či zahraničných seminárov a konferencií, skúmania a hľadania odpovedí pri písaní dielčích výstupov projektu v podobe výskumných prác a štúdií, ale v neposlednom rade je výsledkom aj profesionálnej zariadenosti autoriek a výsledkom ich vycibrenej pozorovacej metódy.

Aby autorky získali presné, ucelené, pravdivé vedecké výsledky, vo vedeckej monografii boli použité štandardné základné vedecké metódy, napríklad metóda pozorovania, metóda analýzy, metóda syntézy, metóda porovnávania a napokon metóda zovšeobecňovania, ktoré sa skladali zo zhromažďovania údajov, z ich triedenia a zo spracúvania všetkých týchto podkladov do vedeckého systému a napokon do vedeckého celku – vedeckej monografie.

Pred vydaním bola vedecká monografia konzultovaná a napokon recenzovaná odborníkmi a odborníkmi, ktorých pripomienky sú vo finálnej verzii diela zohľadnené a zapracované.

Autorky privítajú vecné argumenty a sú pripravené k diskusií.

1 Východiská chápania pojmu domácnosť alebo skôr, než začneme hovoriť o financiách domácností

Pri vyslovení slova domácnosť si s vysokou pravdepodobnosťou každý z nás predstaví určitý priestor (byt, dom) obývaný niekoľkými ľuďmi, členmi domácnosti, ktorí tento priestor spoločne používajú, pričom sa na nákladoch spojených s chodom domácnosti spolupodieľajú na základe vopred dohodnutých pravidiel (napríklad založenie spoločného účtu všetkých alebo vybraných členov domácnosti na úhradu výdavkov spojených s chodom domácnosti a pod.). Aj napriek tomu, že sa nám klasický pohľad na domácnosť spája s rodinou, s určitým zázemím a s rôznymi rodinnými vzťahmi a väzbami, v širších súvislostiach nemusí byť tento zjednodušený „mikroekonomický“ pohľad na domácnosť jednoznačný za každých podmienok. Domácnosť totiž nemusí byť založená zásadne na rodinných vzťahoch, spoločnú domácnosť môžu zdieľať napríklad študenti na vysokej škole, ktorí si spolu prenajali byt, a tiež nie je nevyhnutné, aby ju tvorilo viacero členov – domácnosť môže byť aj jednočlenná. Na rozdiel od rodiny, ktorá plní mnohé ďalšie úlohy (výchovnú, sociálnu, kultúrnu atď.), sa pojem domácnosť spája predovšetkým s ekonomickou stránkou fungovania určitej samostatne hospodáriacej jednotky. To však nevyklučuje, aby rodina zdieľala spoločnú domácnosť, resp. rodina (najmä rozvetvená) môže fungovať v rámci viacerých domácností.

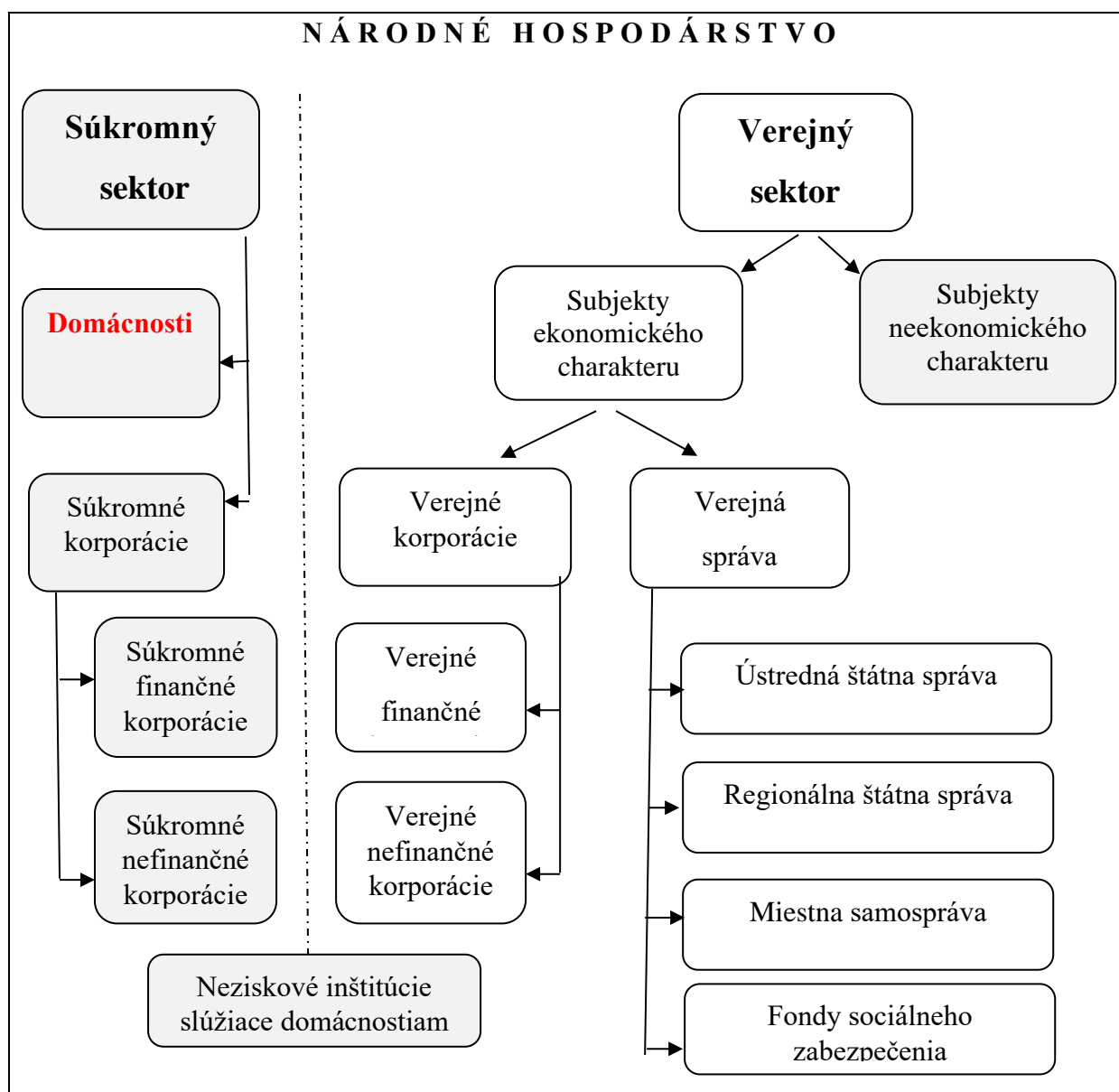
Vzťah medzi pojmami domácnosť a rodina nám môže pomôcť pochopiť rozlíšenie domácností na tzv. cenзовé a hospodáriace domácnosti, ktoré sa u nás používa najmä na účely štatistických zisťovaní¹. *Cenzovú domácnosť* tvorí najmenšia sociálna kolektivitа osôb bývajúcich v jednom byte, ktorá sa konštruje v rámci jednej hospodáriacej domácnosti podľa príbuzenského alebo iného vzťahu jednotlivých osôb. *Hospodáriacu domácnosť* tvoria osoby, ktoré spoločne bývajú a hospodária (hradia spoločne hlavné výdavky domácnosti, údržbu domu a bytu a pod.). Hospodáriaca domácnosť sa môže zhodovať s cenзовou domácnosťou alebo sa môže skladať z dvoch či viacerých cenзовých domácností. Ak má cenзовá domácnosť rodinný základ, hovorí sa o *rodinných domácnostiach*, pre ostatné typy sa používa pojem *nerodinné domácnosti*. Rodinné domácnosti naša štatistika člení na tzv. *úplné rodiny* (manželská dvojica alebo faktické manželstvo druhá a družky bez detí alebo s deťmi, bez ohľadu na ich vek, ak dospelé deti netvoria samostatnú domácnosť) a tzv. *neúplné rodiny* (jeden z rodičov aspoň s jedným dieťaťom, bez ohľadu na vek, ak dospelé dieťa/deti netvoria samostatnú domácnosť). Nerodinné domácnosti sa rozdeľujú na viacčlenné nerodinné domácnosti (dve alebo viac jednotlivých osôb, príbuzných i nepríbuzných, ktoré spoločne hospodária, ale nie sú rodinnou domácnosťou) a domácnosť jednotlivca (jedna fyzická osoba, ktorá býva samostatne alebo ako podnájomník, alebo býva spoločne s ďalšou cenзовou domácnosťou, no hospodári samostatne).² Okrem toho, že je domácnosť skupinou ľudí a štatistickou jednotkou, je aj vymedzeným súkromným priestorom a miestom vykonávania práce – predovšetkým neplatennej práce. Neplatená práca je vo vzťahu k rodovým rolám v klasickej rodine vnímaná v dvoch rovinách – ako „živiteľská“ funkcia (úloha) prináležiaca mužovi a ako „opatrovateľská“ funkcia

¹ Tejto problematike sa budeme venovať podrobne v časti 2.3.4.

² Termíny úplná rodina a neúplná rodina súvisia s konzervatívnym prístupom, ktorý spomedzi škály rodinných usporiadaní favorizuje manželskú rodinu s deťmi. Z rodového hľadiska sú tieto pojmy diskriminujúce, preto väčšina krajín už dnes používa termíny dvojrodičovská a jednorodičovská rodina.

(úloha), ktorú vykonáva žena. Takáto „špecializácia“ vyplýva z rodovo stereotypného chápania ženských a mužských rolí. K tejto problematike sa ešte vrátíme pri popise tendencií vývoja v chápaní rodiny. Z makroekonomického hľadiska predstavujú domácnosti jeden z najvýznamnejších sektorov v každej ekonomike. Spolu s firmami (podnikmi), so štátom reprezentovaným vládou na viacerých úrovniach a so zahraničím predstavujú základné subjekty finančného trhu a svojou činnosťou prispievajú k tvorbe ekonomického blahobytu spoločnosti ako takej. Toto všetko je determinované evolúciou, históriou, zvykmi, tradíciami, geografickou polohou, prírodnými, etnickými či biologickými danosťami a východiskami tej-ktorej krajiny.

Obrázok 1 **Pozícia domácností v národnom hospodárstve**

Zdroj: ESA 2010, vlastné spracovanie

Keďže náš záujem smeruje k poznaniu teoretických východísk a praktických aspektov financií domácností v súčasnom svete, nemôžeme opomenúť ani pozíciu sektora domácností v národnom hospodárstve. Ide totiž o to, že domácnosti vstupujú do

rôznych vzťahov s ostatnými subjektmi ekonomiky – s podnikmi, od ktorých nakupujú tovary a služby, resp. im ponúkajú svoju pracovnú silu, so štátom, ktorému platia dane a na druhej strane od neho získavajú určité benefity (napr. v podobe verejných statkov), so zahraničím – cestovný ruch, štúdium, pracovné príležitosti atď. Prehľadne znázorňuje pozíciu domácností v národnom hospodárstve obrázok 1. Podrobne charakteristiku domácností ako inštitucionálneho sektora v rámci metodiky ESA 2010 rozpisujeme v podkapitole 5.1.

Napriek tomu, že z obrázku je pomerne jasne čitateľné, že domácnosti sú spolu so súkromnými finančnými a so súkromnými nefinančnými korporáciami (podnikmi) zložkou súkromného sektora, a teda predpokladom smerovania ich činnosti bude predovšetkým snaha maximalizovať vlastný blahobyť (získať čo najviac zdrojov a dopriať si preferované statky), nemožno toto tvrdenie považovať za vyčerpávajúce a je potrebné domácnosti vidieť v širších súvislostiach (napr. vo väzbe na bohatstvo a na chudobu, vo vzťahu k rodovým rolám či v kontexte ich možného vplyvu na politické rozhodnutia). Aj preto sa v prvej časti tejto monografie venujeme viacerým pojmom, ktoré s domácnosťami či už z mikroekonomického alebo z makroekonomického hľadiska súvisia, a tiež k ich prepojeniu. V konečnom dôsledku definícia domácnosti bude vždy závisieť od toho, aké vymedzenie (legislatívne, sociálne, ekonomické atď.) použijeme.

1.1 Spoločnosť a spoločenské štruktúry ako predpoklad vytvorenia domácnosti

Ľudstvo sa už od svojich prvopočiatkov pred miliónmi rokov potrebovalo organizovať do určitých skupín. Spočiatku sa spoločnosť diferencovala iba v súvislosti so základnými životnými potrebami – s jedlom, so spánkom a s prežitím v nehostinnom svete. Neskôr však môžeme sledovať hierarchizáciu spoločnosti na základe viacerých kritérií, či už to bolo (a je) bohatstvo (vlastníctvo pôdy prípadne iného majetku), moc, prestíž alebo spoločenské postavenie. S istou dávkou zjednodušenia možno teda konštatovať, že vznik „domácnosti“ (v danom čase svojho druhu) sa spája s prežitím (osídľovanie územia, pestovanie plodín, lov atď.) a s upevňovaním rodových, resp. iných príbuzenských väzieb.

1.1.1 Prvopočiatky vzniku spoločenských štruktúr

Od prvopočiatkov evolúcie nútili človeka nepriaznivé prírodné podmienky, veľa nebezpečných nepriateľov a mnohé ďalšie okolnosti, žiť vo viac – menej náhodne vytvorených skupinách, ktoré vznikali na základe dobrovoľnosti. Zvýšené nebezpečenstvo pre život mimo týchto skupín a silný pud sebazáchovy, pôsobili na ich upevnenie smerom dovnútra a na premenu na uzavretý celok – *hordu*. V rámci nej sa začali utvárať prvé príbuzenské vzťahy. Vzástla autorita vodcu, ktorý dokázal organizovať okrem základných potrieb aj vzájomné vzťahy vo vnútri spoločenstva. Za najstaršiu kultúru možno považovať lovcov, rybárov a zberateľov, ktorých vývoj bol veľmi pomalý a prakticky trval desaťtisíce rokov. Oproti tomu neskoršia kultúra poľnohospodárov a kultúra chovateľov domácich zvierat mala lepšie podmienky k rozvoju, rýchlo sa rozširovala a v najvýhodnejších oblastiach sveta dospela až k vzniku prvých štátov.

*Prví ľudia žili v jaskyniach alebo v iných úkrytoch prírody. Prvé **obydlia** si postavili z koží zvierat napnutých na drevených tyčiach, na niektorých miestach, kde bolo drevo vzácné, používali na kostru svojich kožených príbytkov mamutie kosti. Neskôr si začali stavať **príbytky** z dreva, z hlíny a z kameňa. Prví ľudia sa pred počasím – dažďom, vetrom, páliacim slnkom chránili konármi, listami, slamou. Keď sa vyvinuli kamenné nástroje ako stavebný materiál, začali používať kameň. Nie všetky stavby však slúžili ako obydlia, niektoré sa používali na náboženské účely, iné ako hrobky alebo tiež prístrešky pre napríklad poľnohospodárske zvieratá. Na rozdiel od stavieb z hlíny sa mnohé kamenné stavby zachovali dodnes.*

(ENCYKLOPÉDIA HISTÓRIE SVETA ..., 2001, s. 43 – 47)

História potvrdzuje, že už v období pred 40 000 rokmi sa môžeme u človeka rozumného dnešného typu (*homo sapiens sapiens*) stretnúť s prvými zoskupeniami – *rodmi* (niekoľko úzko príbuzných rodín). Tieto si už začínali budovať aj trvalejšie tábory s chatrčami a s ohniskami. Ich hlavnou obživou bol lov – a práve tieto lovecké rody sa stali základom ďalšieho vývoja spoločnosti. Postupnou deľbou práce sa upevnila pozícia ženy – matky a vytvorila sa prvá forma rodového zriadenia – *matriarchát*.

Základom organizácie ľudskej spoločnosti sa stal *rod*. Tvorilo ho príbuzenstvo, ktoré odvodzovalo svoj pôvod po ženskej línii. Ďalšie zmeny vo výrobe, osobitne chov dobytky, vynález tkáčskeho stavu, spracovávanie kovových rúd a vznik obchodu spôsobili, že vedúcu úlohu nadobudol muž. Presadil sa princíp monogamnej rodiny, nastúpila etapa rodového zriadenia *patriarchátu* (zhruba v období 5. a 4. tisícročia p. n. l.). Hlavným predstaviteľom rodu bol rodový náčelník – staršina, ktorý bol vodcom väčších skupín pozostávajúcich zo spriaznených rodov – *kmeňov*. Obranné, hospodárske, spoločenské a ďalšie dôvody primäli pokrvné a iné blízke rody v nasledujúcom vývoji ku spájaniu do väčších príbuzenských celkov – *kmeňov*. V rámci kmeňa sa rešpektovalo vnútorodové usporiadanie, vrátane predstaviteľov jednotlivých rodov. Tí spoločne vytvorili kmeňovú radu starších, ktorá potom volila všetkými rodmi rešpektovaného kmeňového náčelníka.

Rozširovanie rodov a kmeňov spôsobilo, že im nimi obývané územie nestačilo (ešte nebol známy spôsob zvyšovania úrody), takže tieto kmene boli nútené obsadzovať (kolonizovať) ďalšie územia. Niekedy narazili na pôvodných obyvateľov, pričom tieto stretý nezriedka vyvolali prvé vojny, ale aj prvé dohody a spolupráce. V živote mnohých kmeňov popri voľnej exploatacii prírodných zdrojov, primitívnom poľnohospodárstve a počiatočných formách remeselnej výroby, čoraz viac nadobúdala význam vojnová korisť. V tejto situácii víťazil ten, kto prevážil väčšou silou a viacerými bojovníkmi. Celkom zákonite dochádzalo spočiatku len k dočasnému, neskôr však k trvalému spájaniu kmeňov do väčších *nadkmeňových zväzov*. V rodoch i kmeňoch sa do popredia dostávali bojovníci, ktorí využívali získané pozície vo vlastný prospech.

Vytvorila sa nová organizačná štruktúra – vojenská demokracia. Vojenskú demokraciu charakterizovala vojenským záujmom a cieľom podriadená vnútorná organizácia rodov, kmeňov i celého nadkmeňového zväzu. Najvyššou ustanovitznou bolo zhromaždenie všetkých bojovníkov. Na ňom sa rozhodovalo o najdôležitejších veciach daného spoločenstva. Hlavným veliteľom nadkmeňového zväzu bol vojvodca, ktorý sa obklopoval najvernejšími bojovníkmi, tvoriacimi vojenskú družinu. (Beličková et al., 2019, s. 148)

Odhliadnuc od ďalšieho historického vývoja možno konštatovať, že spoločenstvá vznikali a kreovali sa predovšetkým na základe rodového princípu (príbuzenských vzťahov), na základe územného princípu – osídlenie konkrétneho územia (napr. pri ústiach riek, na úrodnej pôde, pri náleziskách nerastných surovín a pod.), na základe obranného princípu – spojenie viacerých kmeňov na obranu voči spoločnému nepriateľovi a pod. V konečnom dôsledku sa tak vytvorili predpoklady na formovanie určitých spoločenských štruktúr reflektujúcich konkrétne geografické, prírodné či kultúrne podmienky. Pre všetky tieto štruktúry sú však príznačné určité spoločné znaky, ich základnou úlohou je udržiavanie poriadku, minimalizovanie konfliktov, poskytnutie prijateľnej miery bezpečnosti a životnej perspektívy ľuďom. Okrem toho predstavujú formálny nástroj na odovzdávanie poznatkov o efektívnom fungovaní spoločnosti z generácie na generáciu. Určité štruktúry sa zameriavajú na starostlivosť o tých členov spoločnosti, ktorí sa nedokážu o seba postarať sami – o deti, o chorých a o starých ľuďoch.

Kvôli predchádzaniu konfliktom potrebuje mať každá spoločnosť definované, kto je oprávnený uplatňovať autoritu v rozličných situáciách. A vzhľadom na to, že spoločenské výhody sú rozdelené nerovnomerne, jednou z integrálnych súčastí každej spoločnosti je všeobecná dohoda o tom, kto má aké oprávnenia.

1.1.2 Hierarchizácia spoločnosti

Základnou úlohou spoločnosti je koordinovať aktivity svojich členov tak, aby sa dosiahli individuálne aj spoločné ciele. Fungovanie každého spoločenstva uľahčujú a maximálne využitie jeho potenciálu umožňujú deľba práce a jasne vymedzené úlohy. Toto sa často spája s pojmom hierarchia, resp. *hierarchické usporiadanie spoločnosti*.³

Rané spoločenstvá boli pomerne homogénne a možno konštatovať, že ich hierarchické usporiadanie sa zvýrazňovalo postupom času s rastom ich zložitosti.⁴ V súčasnosti sa vo všetkých moderných spoločnostiach stretávame s pojmom vrstvy, ktoré môžu nadobúdať viaceré podoby – napríklad v Indii to môžu byť tzv. kasty, pre Európu je charakteristické triedne zriadenie.

Kastovníctvo predstavuje hlavný spoločenský systém hinduistickej Indie. Hinduisti sa rodia do jednej zo štyroch hlavných kást (nazývaných varny = farby), ktoré vraj vznikli pri stvorení sveta. Najvyššiu kastu tvoria brahmani (kňazi), potom nasledujú smerom dole kšatrijovia (bojovníci), vaišjovia (obchodníci) a šúdrovia (roľníci). Mimo kást sa nachádzajú daliti, ovládaná trieda. Každá varna má niekoľko tisíc podkást (jatis). V minulosti nemohol nikto prejsť z jednej kasty do druhej alebo uzavrieť manželstvo mimo svojej rodnej kasty. Tých, ktorí tieto pravidlá porušili, zvyčajne vylúčili zo spoločnosti. O partnerovi (partnerke) spravidla rozhodli ich rodiny. Kasta určovala aj druh práce. Brahmani pôsobili ako kňazi a učitelia, kšatrijovia boli vojaci, vaišjovia

³ V mnohých spoločnostiach je hlavným faktorom spoločenského postavenia povolanie. Vysoké zárobky a zodpovedná pozícia takmer vždy znamenajú vysoké postavenie, ale dôležitý je aj druh povolania. Vysoké postavenie však nemusí znamenať, že je človek obľúbený; mnoho politikov je na vrchole spoločenskej hierarchie, ale ľudia nimi opovrhujú. Na druhej strane, niektoré spoločnosti si vážia napríklad učiteľov a cirkevných hodnostárov, ale ich zárobky to neodrážajú, sú nízke.

⁴ V spoločenskej štruktúre zohrávajú dodnes v niektorých častiach sveta významnú úlohu aj generačné stupne. Veková hierarchizácia spoločnosti je bežná najmä v oblastiach poznamenaných medzikmeňovými bojmi. Raz za niekoľko rokov chlapci v puberte podstúpia iniciálny rituál, a tak sa zaradia do istej skupiny. Postupom času prechádzajú rôznymi stupňami: mladík, bojovník a staršina. Každý stupeň má jasne určené úlohy v spoločenstve a starší členovia komunity slúžia ako učitelia kmeňových hodnôt a tradícií (pastieri dobytky vo východnej Ázii, africké kmene Masajov a pod.).

obchodníci a šúdrovia roľníci. Daliti vykonávali rôzne podradné, ponížujúce a špinavé práce, napríklad čistili ulice a odstraňovali telá mŕtvych zvierat. Napriek stále silnému vplyvu kastovníctva v Indii, nastáva najmä v mestách uvoľňovanie zákazov (vplyvom médií či rozmachom vzdelávania). V roku 1989 bola diskriminácia postavená mimo zákona. Príkladom meniacich sa pomerov je oblasť práce: v súčasnosti sú učiteľmi aj daliti a brahmani pracujú ako roľníci. (ČLOVEK ..., 2005, s. 262)

Pojem *trieda* (z hľadiska hierarchizácie spoločnosti) sa rozšíril v Európe v 19. storočí. Predtým sa spoločnosť delila na feudálnych majiteľov pôdy a poddaných, no priemyselná revolúcia v 18. storočí viedla k masívnemu nárastu miest a vzniku robotníckej triedy, ktorá pracovala v novovznikajúcich manufaktúrach. Väčšina pôdy a iných majetkov ostala v rukách bohatej elity, ktorá viedla život plný zábavy a nemusela pracovať, lebo príjmy jej plynuli z vlastníctva majetku. Medzi touto vyššou triedou a robotníckou triedou bola stredná trieda. Tvorili ju vzdelaní odborníci, napríklad lekári, učitelia a právnici, ale aj obchodníci a podnikatelia. Triedne hranice boli ostré a mobilita (prechod z jednej triedy do druhej) malá. Triedna príslušnosť sa fixovala už od narodenia a prejavovala sa odevom, spôsobom reči, zamestnaním a životným štýlom. Ostré hranice a nápadné nerovnosti viedli k antagonizmu a sčasti podnietili marxistickú revolúciu vo východnej Európe.

Od 20. storočia začali triedne rozdiely v Európe a v USA pomaly miznúť, rovnako ako medzitriedny antagonizmus. Zároveň sa začali zvyšovať životný štandard a spoločenská mobilita, čo prispelo k formovaniu tzv. *meritokratickej spoločnosti*. V tomto type spoločnosti postavenie a bohatstvo teoreticky závisia od snahy a schopností, nie od triedneho pôvodu. Spoločenská hierarchia je tu prechodná. Meritokratické princípy tvoria základ mnohých moderných demokracií (napr. USA, Veľká Británia), za základný kameň sa považuje rovnosť príležitostí a teoreticky ktokoľvek, bez ohľadu na rasu, pohlavie a spoločenskú triedu môže postúpiť na spoločenskom rebríčku, uspieť a nadobudnúť bohatstvo. Spoločenské aspirácie sú veľmi motivujúce. V skutočnosti však žiadna spoločnosť nie je čisto meritokratická, pretože majetkové rozdiely sú hlboko zakorenené a vedú k nerovnosti vo vzdelávaní. Meritokracia sa od egalitárstva odlišuje existenciou významných nerovností a spoločenskej hierarchie. Hierarchia je však oproti triednemu systému pružnejšia a postavenie sa užšie spája s bohatstvom.

V egalitárskych (rovnostárskych) spoločnostiach nemá nikto viac bohatstva, moci alebo prestíže ako ostatní. Rozdielne schopnosti sa uznávajú, no aj keď sú niektorí jednotlivci veľmi uznávaní, svoje jedinečné schopnosti nemôžu premeniť na bohatstvo alebo na moc. Egalitárstvo je známe najmä u malých kočovných skupín lovcov – zberačov, napríklad medzi Inuitmi, ďalej v juhoafrickom kmeni Kung žijúcom na púšti Kalahari a v japonskom etniku Ainu. Tieto spoločnosti takmer nepoznajú súkromné vlastníctvo a prírodné zdroje považujú za voľne prístupné alebo všeobecne použiteľné. Vedú kočovný život, čo im znemožňuje hromadiť bohatstvo a vlastníť pôdu.

Spoločnosti sú teda štruktúrované rozličnými spôsobmi. V niektorých má niekoľko jednotlivcov široké pole uplatnenia, ostatní majú obmedzenejšie možnosti. Každá spoločnosť rozdeľuje obyvateľov – či už formálne alebo neformálne – podľa moci, podľa úcty alebo podľa schopností. V malých spoločnostiach existujú spravidla jednoduché hierarchické vzťahy, kým vo veľkých existuje viacero prekrývajúcich sa systémov, pričom postavenie človeka v jednej hierarchii nemá veľký vplyv na jeho

postavenie v inej (napr. profesionálny futbalista má v športových kruhoch vysoké postavenie, ale inde o ňom ani nevedia). Niektoré hierarchie, napr. hierarchie založené na bohatstve alebo na politickej moci, prekračujú hranice štátov. Ďalšie majú vyslovene miestny charakter.⁵

Pre obyvateľov jednotlivých spoločenstiev sa zvykne častejšie používať súhrnný pojem **obyvateľstvo**. Je to „skupina ľudí, ktorá žije na určitom území (štátu, regiónu, mesta a pod.); môže sa skladať z rôznych populácií, etník alebo národov.“ (UNIVERZUM A – Ž ..., 2011, s. 613) Z právneho hľadiska sa pod pojmom obyvateľstvo rozumie „skupina fyzických osôb trvalo usídlená na území štátu a podriadená jeho právu“. (CIBULKA, Ľ. et al., 2013, s. 20 -21) Informácie o počte a štruktúre obyvateľstva poskytujú sčítania ľudu, evidencia prirodzeného pohybu, evidencia migrácie a rôzne výberové zistenia. V rámci obyvateľstva štátu najväčšou a najdôležitejšou skupinou sú jeho občania, ktorých možno označiť pojmom **ľud**. Ide „o skupinu ľudí politicky zjednotených okolo rovnakých hodnôt a s rovnakou vôľou ich zachovať“. (CIBULKA, Ľ. et al., 2017, s. 24)

*Termín **etnikum** sa vzťahuje na kultúrnu identitu určitej skupiny ľudí v rámci štátu alebo regiónu, napr. Kurdi na Strednom Východe alebo Baskovia v Španielsku. Etnická skupina má vlastný jazyk, históriu, náboženstvo, geografický pôvod alebo kultúru. Pre väčšinu moderných štátov je typická etnická diverzita – pozostatok dobytých vojen, kolonializmu a hospodárskej migrácie. Mnohé mnoho-etnické štáty sa snažia presadzovaním tolerancie a asimilácie predísť hroziacemu rozdeleniu. Niektoré štáty alebo etnické skupiny sa naopak snažia zabrániť asimilácii zavedením rôznych diskriminačných zákonov (napr. politika apartheidu), etnickými čistkami (napr. vyhnutie moslimov z Bosny) či genocídou (nacistické Nemecko v 40. rokoch 20. storočia alebo Rwanda v 90. rokoch 20. storočia). Kolonializmus zhoršil etnické napätie, pretože koloniálni vládcovia niekedy štvili etnické skupiny proti sebe, držiac sa starého hesla „rozdeľuj a panuj“. Následné udelenie nezávislosti a nové štátne hranice priniesli ďalšie problémy, pretože sa nedbalo na historické rozšírenie etnických skupín.*

S pojmom ľud je veľmi úzko spojený pojem **národ**. V *etnickom zmysle* predstavuje skupinu ľudí, ktorých primárne spájajú jazyk, kultúra, história, tradície a spoločné územie a aj sami vnímajú tieto kritériá ako rozhodujúce pre vymedzenie svojej národnej identity. V *politickom zmysle* zodpovedá obsahovo pojem národ pojmu ľud, ide teda o všetkých občanov štátu bez akéhokoľvek rozdielu. (CIBULKA, Ľ. et al., 2017, s. 25)

Populácia je pojem, ktorý označuje vo všeobecnosti súbor jedincov jedného druhu všetkých vývinových stupňov, ktorí žijú v spoločnom ohraničenom priestore, jednotnom čase a ktorí sú vzájomne viazaní predovšetkým reprodukčnými vzťahmi.

Oba pojmy – populácia a obyvateľstvo – sa zvyčajne spájajú s geografiou a demografickými štatistikami, používajú sa pri rôznych štatistických zisťovaniach (napr. vývoj počtu obyvateľov na území vybraného štátu), štatistickom triedení (napr. obyvateľstvo podľa veku, rodinného stavu, pohlavia a pod.) či pri výpočte rôznych ukazovateľov (hustota obyvateľov – počet obyvateľov na km² a pod.) .

⁵ Napríklad medzi východoafrickými Masajmi posúva človeka po spoločenskom rebríčku schopnosť vysoko vyskočiť.

Napríklad svetová populácia dosiahla 1 miliardu v roku 1804, 2 miliardy v roku 1927, 3 miliardy v roku 1960, 4 miliardy v roku 1974, 5 miliárd v roku 1987, 6 miliárd v roku 1999, 7 miliárd v roku 2011, dosiahnutie 8 miliárd sa predpokladá v roku 2024 atď. (<http://obyvateľstvo.population.city/world/>, cit. 15.7.2020)

V ekonomickej teórii je tiež známa tzv. *Malthusova populačná teória*⁶.

Thomas Robert Malthus (britský ekonóm a historik) sa narodil v zámožnej rodine a v roku 1784 sa zapísal na Jesus College v Cambridgei. V roku 1798 vydal Rozpravu o princípoch populácie, v ktorej tvrdil, že nárast obyvateľstva značne prevyšuje možnosti výroby potravín. Ako prvý písal o ekonomickej situácii nižších tried, mnohí ho zosmiešňovali. Malthus sa nazdával, že ak počet obyvateľov rastie živelne, vždy prevýši dosiahnuteľnú úroveň výroby potravín. Za „priaznivú kontrolu“ nárastu obyvateľstva považoval hlad a choroby a za „preventívnu kontrolu“ reguláciu pôrodnosti na základe dobrovoľnej sexuálnej zdržanlivosti. (HISTÓRIA ..., 2009, s. 291)

V neposlednom rade je potrebné na tomto mieste spomenúť, že každé spoločenstvo sa delí podľa pohlaví, muži a ženy majú rozličné a často nerovné roly (tzv. *pohlavná stratifikácia*). Rozsah rozdelenia a rozdielnosti je diferencovaný. V niektorých krajinách už dnes majú muži aj ženy teoreticky rovnaké šance, v iných ešte stále vedú oddelené životy a úporne sa snažia vyhýbať vzájomnému styku na verejnosti. Mieru sociálnych rozdielov na základe pohlavia určuje politický systém, typ hospodárstva a príbuzenský systém (mužská alebo ženská rodová línia) spoločnosti. Medzi lovcami – zberačmi boli napríklad z tohto uhla pohľadu menšie rozdiely ako v poľnohospodárskych spoločenstvách, kde intenzívnejšie obrábanie pôdy viedlo k prehĺbeniu rozdelenia práce na ženskú (domácu) a mužskú (verejnú). Keďže tieto spoločenstvá pripisujú väčšiu váhu úlohe muža, ženy majú nižšie spoločenské a aj politické postavenie. Na druhej strane, v matriarchálnych spoločnostiach má žena zvyčajne vyššie postavenie, pretože príslušnosť k rodine, k prideleniu pôdy, k dedičstvu a k celkovej spoločenskej identite sa odvodzuje po ženskej rodovej línii. Problematike rodovej rovnosti sa budeme venovať v osobitnej časti tejto monografie (v časti 4).

1.2 Úloha štátu pri formovaní ekonomických východísk domácností

Kreovanie rôznorodých spoločenských štruktúr malo prirodzený vplyv na vznik štátu. V kontexte tejto monografie nemôžeme opomenúť fakt, že úloha štátu a názory na jeho zásahy do ekonomiky, sa historicky menili, čím sa výrazne podpísali pod súčasný systém financií domácností. V kapitole 5 sa totiž budeme zaoberať problematikou rozpočtu (osobného rozpočtu, rodinného rozpočtu či rozpočtu

⁶ Pozn. autoriek: Thomas Robert Malthus (1766 – 1834) sa považuje za jedného zo zakladateľov demografie. Zjednodušene možno jeho populačnú teóriu vyjadriť tvrdením, že „obyvateľstvo rastie geometrickým radom, životné prostriedky len radom aritmetickým“. V tejto súvislosti je potrebné si uvedomiť, kedy a za akých okolností táto teória vznikla. Do 18. storočia bola totiž výroba potravín napriek pokrokom v poľnohospodárstve neefektívna a odkázaná na fyzickú prácu. O masívny nárast výroby potravín sa zaslúžila poľnohospodárska revolúcia, ktorá sa začala v polovici 18. storočia. Tento nárast efektívnosti nasýtil rastúci počet obyvateľstva a umožnil, aby jeho počet narastal aj naďalej. Ľudia odchádzali z poľí do tovární a tvorili pracovnú silu, ktorá pomáhala poháňať priemyselnú revolúciu. Tá prispela o. i. aj ku vývoju a aplikácii rôznych technológií do výroby potravín, ako aj do procesu ich uchovávaní (rýchle zmrazovanie, pridávanie prísad, ktoré zabraňujú rozkladu potravín či génové inžinierstvo).

domácnosti) a budeme pracovať s pojmom disponibilný dôchodok v rôznych obmenách. Jednou zo zložiek disponibilného dôchodku sú aj sociálne príjmy (dôchodky) a práve význam tohto druhu príjmov v rozpočte domácnosti vychádza z rôznorodých teoretických konceptov, z vnímania „záchranej sociálnej siete“ v tomto štáte a v neposlednom rade aj z reálnych nástrojov verejnej politiky, ktoré príslušná vláda v tomto smere uplatňuje.

1.2.1 Vznik štátu a jeho základné formy

Už *Aristoteles* vo svojich prácach hovorí o potrebe zjednocovania ľudí, o potrebe sebestačnosti, ktorá nemôže byť zabezpečená jednotlivcom. Je si vedomý toho, že väčšie spoločenstvo ľudí reprezentujúcich spoločné záujmy má väčšiu šancu na ich uskutočnenie ako aj na rozvoj daného teritória. *Aristoteles* tvrdí, že „domácnosť je sebestačnejšia ako jednotlivec, polis (skupina ľudí žijúcich na určitom území) zasa sebestačnejšia ako domácnosť a obec sa skutočne stáva obcou až vtedy, keď sa spoločenstvo obyvateľov stane sebestačným.“ (BRÖSTL, 1999, s. 37) Ďalšie definície štátu, ako aj názory na jeho zásahy do ekonomiky, sú prezentované v mnohých publikáciách značným množstvom politológov, ekonómov či sociológov. V kontexte zamerania tejto monografie sme z diel viacerých autorov, ktorí sa venujú teoretickým východiskám štátu a jeho foriem, vybrali niekoľko definícií, ktoré podľa nášho názoru vystihujú podstatu štátu a jeho úloh tak v histórii, ako aj v súčasnom modernom svete.

Významnými predstaviteľmi učenia o „štáte“ sú predstavitelia rímskeho stoického učenia *Polybios* a *Cicero*. *Cicero* zastáva názor, že „štát je vecou ľudu, ľuďom však nie je každé zoskupenie ľudí, ktoré sa nejako spojilo, ale zjednotenie ľudí spojených vzájomným uznaním právneho poriadku a spoločného prospechu.“ (BRÖSTL, 1999, s. 46) Ide tu o vôľu uskutočňovať právo a usilovať sa o spoločný prospech. *Jean Bodin* (1530-1596) dokonca charakterizoval štát ako „právnú vládu množstva rodín, ktoré disponujú suverénnou mocou.“ (BRÖSTL, 1999, s. 101)

Základnými definičnými znakmi štátu sú vláda podľa práva a teritorialita. Vo svojich prácach vysvetľuje, že iba za existencie suverénnej moci, ktorá zjednocuje všetky jednotlivé časti, všetky rodiny a kolégiá, možno hovoriť o štáte. Okrem toho musí existovať aj niečo, čo je pre všetkých spoločné a verejné – napr. verejné štátne vlastníctvo, verejný poklad, ulice hradby, námestia, kostoly, trhy, mravy, zákony, zvyklosti a podobne. *Wilhelm von Humboldt* sa pokúšal stanoviť hranice pôsobnosti štátu (1792). „Štát zasahuje do súkromného života občanov a určuje aj mieru ich slobodnej a nenarušenej aktivity, ktorá je v skutočnosti pravý a konečný cieľ. Štát sa preto zdržiava akejkoľvek starostlivosti o pozitívny blahobyť občanov a robí len to, čo je nevyhnutné pre bezpečnosť občanov v ich vzájomných vzťahoch a vo vzťahoch voči nepriateľom, ich slobodu neobmedzuje vo vzťahu k žiadnemu inému účelu.“ (BRÖSTL, 1999, s. 172) Štát predstavuje jeden z najvýznamnejších pojmov sociológie. Je však často spájaný s problematikou moci v spoločnosti. Z tohto prístupu vyplývajú mnohé definície. *M. Weber* definuje štát ako „ľudské spoločenstvo, ktoré vykonáva monopol legitímneho využitia fyzickej moci vnútri daného územia“. (VEČEŘA, 1993, s. 12) *A. I. Bláha* zdôrazňuje mocenskú povahu štátu a vymedzuje štát ako „špecifický sociálny útvar, ktorý vznikol diferenciačnými sociálnymi procesmi v určitej špecifickej sociálnej situácii.“ (VEČEŘA, 1993, s. 16) Stanovenými právnymi predpismi chráni

individuálnu slobodu a zaisťuje sa zmluvnými prostriedkami, chráni vlastnú slobodu a nezávislosť v medzinárodných vzťahoch.

Historicky najstarším druhom štátov boli *riše*. K prvým štátom v dejinách môžeme zaradiť Sumerskú ríšu a staroveký Egypt, ktoré vznikli asi 3500 rokov pred n. l.. Z hľadiska veľkosti môžeme ríše zaradiť k najväčším štátnym útvarom. Za predstaviteľa ríše sa pokladal vládár, ktorý bol často označovaný ako cisár, cár alebo imperátor. Pod jeho nadvládou bolo sústredené väčšie množstvo územných, politických alebo národnostných celkov, ktoré boli rôznymi formami podriadené centrálnej vláde. Štáty a hlavne ich vládatelia sa sústreďovali hlavne na extenzívne formy zvyšovania bohatstva a moci, pretože rozvoj ekonomiky a výroby bol minimálne intenzívny. Expanzívne vojny boli sprievodným znakom rozširovania moci a bohatstva, ich cieľom bolo podmanenie si slabších susedov. Pomocou kontroly územia, vyberaním daní a iných dávok sa v nich vykonával poriadok. Platilo pravidlo, že čím bola ríša väčšia, tým bola silnejšia a bohatšia. Na druhej strane však bojovali s destabilizáciou týchto útvarov, pretože existovala obmedzenosť v komunikácii, snaha oslobodiť sa spod nadvlády a zložitnosť riadenia takýchto gigantov. K najznámejším starovekým ríšam radíme Starovekú rímsku ríšu, Byzantskú ríšu a Čínsku ríšu. Ešte v stredoveku sa realizovalo úsilie o vytvorenie Rímsko-nemeckej ríše, v Ázii existovala Mongolská ríša. Pre stredovek bol charakteristický tzv. *mestský štát*, táto forma štátu zaznamenala najväčší rozkvet v období antického Grécka. V starovekom Grécku bol štát totožný s pojmom *polis*, mestský štát Rimanov sa nazýval *civitas = obec* (Rím a k nemu patriace pozemky). Vyspelejšia forma štátu v Ríme sa volala *res publicae = vec verejná*. Rímskou expanziou a vytváraním útvaru známeho ako *Imperium Romanum* zaniká význam mestského štátu. Štát začali starovekí Gréci označovať ako *imperium, regnum* či *corona regni*. Neskôr sa stali obeťou ríš, no niekedy sa z najsilnejších mestských štátov vytvorili ríše, ako napr. Rímska ríša. Pre ich ekonomický život bola typická izolovanosť, z hľadiska obrany boli chránené hradbami, vznikali medzi nimi diplomatické styky, vytvárali sa aliancie a koalície, hlavne proti vonkajšej hrozbe z iných kultúrnych oblastí (grécko-perzské vojny). Mestské štáty nájdeme aj v stredovekom Taliansku a Nemecku. V súčasnosti je za mestský štát považovaný napr. Singapur alebo Vatikán.

Štát je forma organizácie spoločnosti, ktorá vznikla a existuje na základe spoločenskej zmluvy. Je to teda neosobný mocenský mechanizmus, ktorého cieľom je efektívne spravovať územie a všetko na ňom. K štátu radíme aj inštitúcie, ktoré rozhodujú o fungovaní vo vnútri a kontrolujú mechanizmy pôsobiace v štáte. Každý štát disponuje tromi rozhodujúcimi zložkami a to územím, obyvateľstvom a mocensko-správnym aparátom. Z hľadiska medzinárodno-politického pôsobenia je štát najdôležitejším aktérom medzinárodných vzťahov, prostredníctvom politickej moci môže zosúladať činnosť veľkých spoločenských skupín a jednotlivcov v rámci svojej pôsobnosti. (ŠMIHULA, 2010)

V súčasnosti štát chápeme ako politický, ekonomický, sociálny a geograficko-teritoriálny útvar a na ňom žijúce obyvateľstvo, nad ktorým viac alebo menej z jeho vôle vykonávajú moc príslušné štátne orgány. Moc vo vnútri štátu i navonok je nezávislá a uznaná inými štátmi.

Štát môže mať rôzne formy, ktoré sú závislé od systému organizácie štátnej moci a spôsobov jej uplatňovania. Forma štátu je vymedzená: 1. *štátnym režimom*, ktorý

predstavuje metódy uskutočňovania štátnej moci. Z toho hľadiska rozlišujeme štáty *demokratické a nedemokratické*; 2. *formou vlády*, pod ktorou rozumieme sústavu štátnych orgánov, ich vzájomné vzťahy a vzťahy medzi štátnou mocou a obyvateľstvom. Z tohto druhého hľadiska by sme mohli rozlišovať dva typy štátov, a to *monarchie a republiky*; 3. *formou usporiadania štátu*, ktorá zodpovedá jeho územnej organizačnej štruktúre. Existencia vzťahov medzi štátom ako celkom a jeho časťami spôsobuje nutnosť vymedzenia skladby a pôsobnosti ústredných a miestnych orgánov. Z tohto hľadiska rozlišujeme štáty *unitárne a federálne (federatívne)*, alebo tiež nazývané *zložené*, v ktorých existuje viacero hierarchických úrovní vlády a vnútorné fiškálne väzby majú zložitejší charakter. (PEKOVÁ & PILNÝ, 2002, s. 60)

Unitárny štát sa vyznačuje jednotnou sústavou najvyšších orgánov štátnej moci a správy a jednou ústavou. **Federácia** je taký zväzok štátov, kde vedľa orgánov štátnej moci a správy celého štátu majú jednotlivé členské štáty aj vlastné orgány moci a správy. Každý členský štát vykonáva moc na svojom území v celom rozsahu okrem oblastí, ktoré odovzdal centrálnym orgánom federácie. Najčastejšie ide o zahraničnú politiku a obchod, obranu a financie. Príkladmi takýchto štátov sú Nemecká spolková republika od roku 1945, Ruská federácia od roku 1991, alebo USA. História však pozná aj ďalšie formy usporiadania štátu. Napríklad **personálna únia** znamenala to, že štáty boli samostatné, spojené boli iba osobou panovníka (Holandsko a Luxembursko 1815 – 1890). **Reálna únia** bola charakterizovaná tým, že štáty mali spoločného panovníka na základe svojich vlastných ústav (Rakúsko-Uhorsko 1867 – 1918). **Konfederácia** je takým systémom usporiadania štátu, v ktorom si štáty zachovávajú plnú suverenitu a orgány konfederácie uplatňujú svoje právomoci iba cez orgány členských štátov. Vzniká na základe dohody medzi štátmi. Neexistuje žiadne občianstvo v konfederácii (príklady konfederácie – USA 1778-1787, Švajčiarsko 1291 – 1798 a 1815 – 1848). Konfederácia mala zatiaľ vždy iba prechodný charakter, čiže skôr alebo neskôr sa rozpadla, alebo vytvorila jeden štát. (ŠKVRNDA, 2010)

1.2.2 Ekonomická výkonnosť a sociálna spravodlivosť v teoretických konceptoch a vo vzťahu k financiám domácností

Súčasný *moderný štát* prešiel radom vývojových etáp, ktoré zmenili jeho podobu, štruktúru inštitúcií, ale aj jeho dominantné funkcie. Na formovaní štátu sa podieľali politické, ekonomické faktory, ale aj kultúrne tradície zeme, myšlienkové prúdy a koncepcie. Postavenie a úloha štátu v ekonomike sú ovplyvnené prelínaním argumentov a záverov rôznych ekonomických smerov. Keďže tieto smery prisudzujú ekonomickej výkonnosti a sociálnej spravodlivosti rôznu dôležitosť, majú aj rôzny názor na mieru intervencií štátu. Základnou otázkou je, čo je vhodné ponechať na trh - dobrovoľnú spoluprácu jednotlivcov, a čo naopak zabezpečovať prostredníctvom vlády, štátu a daní. Na túto otázku existujú dve „hraničné“ odpovede: 1. štát by mal zabezpečovať len nevyhnutné funkcie na dodržiavanie poriadku a práva (*minimálny štát*); 2. úloha štátu by mala byť aktívna i v iných oblastiach spoločenského života, napr. v ekonomickej oblasti (*sociálny až socialistický štát*).

Prvý názor je reprezentovaný osobnosťami, akými boli napr. J. Locke, I. Kant, T. Jefferson, J. Madison, T. Paine, či F. A. Hayek. Podľa tejto koncepcie by štát mal

obmedziť svoju pôsobnosť len na vytváranie a vymáhanie vhodného ekonomického prostredia, ktoré akceptuje prirodzené spoločenské pravidlá – vlastnícke práva. To znamená, že legislatíva (zákony) tvorená štátom by mala zabezpečovať prostredie, kde platia princípy konkurencie, ekonomiky a slobody jednotlivca obmedzenej vlastníckymi právami. Vhodný rámec na zabezpečenie tejto úlohy si vyžaduje i mechanizmy jeho vynucovania – súdy, políciu a armádu. Avšak všetky ostatné statky by mali byť ponechané na trh a konkurenciu, čo zabezpečí ich všeobecnú dostupnosť, nízke ceny a požadovanú kvalitu. Táto koncepcia štátu je zároveň v súlade s prirodzeným vývojom spoločnosti. Druhá koncepcia je spojená s pojmami, ako sú *etatizmus* (prerastanie štátu do života spoločnosti), *paternalizmus a dirigizmus* (snaha vlády o všetkom rozhodovať a všetko regulovať a riadiť). Takto zamerané koncepcie presadzovali napríklad K. Marx, J. M. Keynes a ďalší. Koncepcia paternalistického štátu je založená na presvedčení, že pre správne fungovanie spoločnosti je dôležité centrálné riadenie založené na regulovaní a opravovaní nesprávnych rozhodnutí jednotlivcov v spoločnosti a na diktovaní toho, čo majú ľudia v štáte robiť. V skutočnosti žiaden z týchto modelov v „čistej“ podobe v dnešnom svete neexistuje. Vo väčšine krajín, s výnimkou tých najsilnejších totalitných režimov (Severná Kórea, Mjanmarsko či Kuba), zohráva trh primárnu úlohu a štát do jeho fungovania vo väčšej či menšej miere zasahuje. Diskusia o tom, aká je správna miera štátnych zásahov do trhu tak neustále pokračuje a ekonómovia v nej nenašli zhodu. Z dlhodobého hľadiska je však jednoznačne preukázaná závislosť medzi ekonomickou slobodou a prosperitou krajiny. Čím je krajina ekonomicky slobodnejšia, tým je spravidla bohatšia, rozvíja sa rýchlejšie, jej obyvatelia majú vyššie príjmy, dlhšiu očakávanú dĺžku života, nižšiu nezamestnanosť a podobne. Podľa indexu ekonomickej slobody sa napr. medzi ekonomicky najslobodnejšie krajiny (podľa údajov z roku 2019) zaraďujú Hongkong, ktorý si svoju pozíciu udržiava od roku 1995, ďalej sú to Singapur, Nový Zéland, Švajčiarsko či Austrália. (SITA ..., 2019)

Index ekonomickej slobody predstavuje jeden z viacerých spôsobov, akými je možné merať stupeň ekonomickej slobody vo vzťahu k celkovej výkonnosti ekonomiky. Bol iniciovaný kanadským The Fraser Institute a pri jeho zrode stáli aj traja nositelia Nobelovej ceny za ekonómiu: Milton Friedman, Gary Becker a Douglas North. Na výpočte indexu sa podieľa viac ako 50 inštitúcií z celého sveta, ktoré analyzujú ukazovatele v piatich významných oblastiach: 1. vplyv štátnych zásahov na ekonomiku (najmä výšku verejných výdavkov a daňového zaťaženia); 2. ochrana vlastníckych práv (vymáhateľnosť práva, kvalita legislatívneho rámca, fungovanie súdnictva); 3. stabilita cien a meny (rozpočtová a menová politika); 4. sloboda obchodnej výmeny a fungovanie kapitálového trhu (colná politika a ostatné prekážky voľného obchodu); 5. rozsah regulačných zásahov do fungovania finančného trhu, trhu práce a do podmienok vstupu do podnikania. (LISÝ, 2016, s. 369)

Spoločenský vývoj, rozvoj produktivity práce, sociálne zákonodarstvo, demokratizácia politického života a snaha o zabránenie hospodárskych výkyvov a kríz, výrazne ovplyvnili súčasnú úlohu moderného štátu v smere implementácie určitého rozsahu efektívnych štátnych intervencií do verejnej politiky (napr. na zabezpečenie ochrany práv a slobôd občanov a iných právnych subjektov, na zabezpečenie práva, poriadku a bezpečnosti, na zabezpečenie verejných sociálnych služieb – hlavne školstva a zdravotníctva, na zabezpečenie minimálneho životného štandardu atď.). Vo vzťahu

k financiám domácností významnú úlohu zohrala koncepcia tzv. *sociálneho štátu*. Sociálny štát je založený na princípe určitej sociálnej solidarity, sociálnej súdržnosti spoločnosti, ktoré predpokladajú solidárny vzťah a solidárne jednanie v prospech sociálne odkázaných občanov. V rámci sociálnej solidarity sa teda občania s vyššími príjmami podieľajú na sociálnom zabezpečení občanov s nižšími príjmami a ekonomicky aktívni prispievajú k úhrade sociálnych dávok občanom, ktorí z uznaných dôvodov nemôžu pracovať.

Sociálny štát sa začal v Európe výrazne presadzovať po skončení 2. svetovej vojny ako určitý modernizovaný model klasického štátu. Od svojho predchodcu sa odlišoval predovšetkým priznaním zodpovednosti za ďalší okruh problémov a s tým súvisiacim prevzatím nových funkcií a úloh. Štát už nemá slúžiť iba ako liberálne chápaný ochranca slobodného rozvoja individuálnych záujmov, ale jeho starostlivosť o blaho občanov dostala nový sociálny rozmer.

Tvorcom pojmu „sociálny štát“ (welfare state) bol *arcibiskup Wiliam Temple*, ktorý ho použil po prvýkrát počas 2. svetovej vojny v snahe zvýrazniť kontrast medzi vojnovým usporiadaním Spojeného kráľovstva Veľkej Británie a Severného Írska a Spolkovej republiky Nemecko, ktorá bola charakterizovaná ako welfare state. Najviac ho však sprofanoval anglický *lord Wiliam Beveridge*, ktorý ho ako najvyšší predstaviteľ Royal Commission použil vo svojej správe o situácii v sociálnej politike vo Veľkej Británii ako i vo svojej práci *Sociálne poistenie a pripojené služby*.

Odvtedy prešlo toto označenie pomerne výrazným vývojom. Zatiaľ čo na začiatku 20. storočia to bol dosť vágny pojem, ktorý sľuboval byť „ostrovom hojnosti v mori nedostatkov“, dnes je nemožnosť exaktnej definície vysvetľovaná skôr existenciou jeho mnohorakých modifikácií v rozdielnych ekonomických, politických a sociálnych podmienkach. V literatúre sa najčastejšie uvádza vymedzenie pochádzajúce od liberálne orientovaného *H. L. Wilenskeho*. Podstatou sociálneho štátu je podľa neho vládou chránená minimálna úroveň príjmov, výživy, zdravia, bývania a vzdelania pre každého občana, ktoré sú zaisťované ako politické právo. Táto úroveň je dosahovaná redistribúciou príjmov. Ďalší autori pridávajú, že sa tak deje za účelom získania politickej podpory a udržania sociálneho zmiernu v krajine. Na rozdiel od prvotnej *Hobbesovej* predstavy Leviathana ako štátu – ochrancu, ktorý už mal povinnosť starať sa o tých, ktorí sa „nezavineným nešťastím stávajú neschopnými pracovať a sami sa živiť“, je dnešný sociálny štát viazaný na podmienky liberálneho hospodárstva, pluralitnej demokracie a decentralizácie štátnej moci. Nemožno si ho preto zamieňať so štátom socialistickým, ktorého redistribučné (prerozdelenie) mechanizmy dosahujú nivelizujúcu sociálnu rovnosť na úrovni existenčného minima. Naproti tomu „welfare state“ chce prostredníctvom prerozdelenia časti príjmov vytvoriť sociálnu sieť, ktorá zabráni prepadu stredných a nižších vrstiev do úplnej chudoby. Počet osôb žijúcich na úrovni existenčného minima sa tak značne redukuje. Podľa *Miloša Večeři*, profesora Právnickej fakulty UK v Prahe, ktorý tie najznámejšie (vyššie spomenuté) prístupy zhrnul v citovanom diele, je potrebné sociálny štát chápať ako štát, v ktorom „*demokraticky organizovaná moc prostredníctvom sociálneho zákonodarstva a štátnej správy: garantuje minimálny príjem jednotlivca a rodiny na úrovni životného minima, poskytuje sociálne zabezpečenie, ktoré umožňuje predísť, zmierniť alebo prekonať sociálne riziká s cieľom zaistiť primeranú minimálnu úroveň sociálnej bezpečnosti a sociálnej suverenity a zabezpečuje kvalitnú úroveň služieb pre všetkých občanov bez rozdielu spoločenského statusu.*“ (VEČEŘA, 1993)

V európskom priestore je možné nájsť niekoľko typov sociálneho štátu. *Liberálny model* požaduje oddelenie štátu a spoločnosti a obmedzenie štátnych zásahov do ekonomického a spoločenského života na minimum. Štát stojí až na výnimky mimo hospodárskej sféry. Dôraz kladie na význam trhu, a to nie len v hospodárskej oblasti, na dôslednú ochranu súkromného vlastníctva, obmedzený rozsah verejných sociálnych služieb a malú mieru redistribúcie príjmov. Sociálna nerovnosť nie je obmedzovaná a považuje sa za funkciu výkonu a zásluh. Liberálny štát je charakteristický nízkym stupňom dekomodifikácie pracovnej sily, dominantnou úlohou rodiny v poskytovaní sociálnej pomoci a nízkymi dávkami zo strany štátu, ktoré majú motivovať k rýchlemu obnoveniu samostatnosti. Prejavom zodpovednosti zamestnanca je individuálne súkromné poistenie pre prípad straty práceschopnosti (USA, Kanada, Austrália, v Európe napr. Veľká Británia).

Dekomodifikácia pracovnej sily predstavuje snahu vytvárať hrádzu medzi prežitím jednotlivca a trhom práce. Pri nízkej dekomodifikácii sa pracovná sila predáva a kupuje ako komodita, výdavky na sociálne zabezpečenie sú nízke, zamestnávateľia spokojní a prežitie jednotlivca závisí od jeho schopností speňažiť svoje zručnosti na trhu práce. Na druhej strane, pri vysokej dekomodifikácii štát poskytuje dávku či službu ako základné právo. Výdavky na sociálne zabezpečenie sú vyššie a zamestnanci spokojnejší, pretože trhové sily len tak nezatrasú s ich životným údelom. (PLAVČAN, 2017)

Konzervatívny (korporativistický) štát je založený na vnútrotriednej solidarite a zachovávaní statusových rozdielov medzi obyvateľmi. Sociálne dávky sú poskytované z fondov sociálneho poistenia (Nemecko, Francúzsko, Rakúsko a pod.). Obyvatelia, ktorí do systému neprispievali, sú síce podporovaní zo štátneho rozpočtu, ich životná úroveň je však oveľa nižšia. Úlohou štátu je podporovať, nie nahradiť, existujúce formy solidarity (rodina, charita). *Sociálno-demokratický model* uznáva trhové hospodárstvo pri účelnom spojení s plánovaným hospodárstvom, ochraňuje súkromné vlastníctvo a podnikanie. Staví na pluralitu podnikateľských subjektov (vrátane štátu), rozvoji sociálnych služieb a väčšej miere redistribúcie príjmov. Dôraz kladie na hodnoty spravodlivosti, solidarity a slobody. Snaží sa o zvyšovanie sociálnej rovnosti a sociálnej spravodlivosti. Zásada výkonnosti je zdôraznená ako záväzok voči spoločnosti, ale nie je absolutizovaná. Poskytuje obyvateľom rovnosť na pomerne vysokom životnom štandarde. Jeho základom je univerzálny systém sociálneho poistenia a vysoká miera zamestnanosti. Stabilita sa dosahuje prostredníctvom dohôd medzi sociálnymi partnermi. Príkladmi štátov, ktoré uplatňujú tento model, sú Nórsko a Švédsko. *Rudimentárny štát* – označujú sa ním štáty južnej Európy (napr. Taliansko), v ktorých vládli často autoritatívne režimy a nemajú takmer žiadnu tradíciu sociálnej politiky. Nízke sociálne dávky pripomínajú liberálny model, v krajine je však rozšírená tzv. šedá ekonomika a neformálny sektor. Niektoré skupiny majú výhody vysokej dekomodifikácie pracovnej sily, ostatné sú odkázané na rodinu a charitu.

Rôznorodosť uplatňovaných prístupov k štátnym (vládnym) intervenciám do ekonomiky v kontexte prerozdelených procesov v sociálnej oblasti, nás vedie k ďalším súvisiacim otázkam. *Ktorý zo systémov je ten správny, spravodlivý? Prečo sa v niektorých štátoch ponecháva zodpovednosť na rodine a v iných má významné postavenie charita? A prečo, na druhej strane, existujú ekonomiky, ktoré si môžu dovoliť štedrý sociálny systém?*

Odpovede na tieto otázky nie sú jednoduché a vyžadujú si hlbšiu analýzu, ktorá presahuje rozsah tejto monografie. Pokúsime sa však aspoň upriamiť pozornosť na niektoré oblasti súvisiace v tomto smere s financiami domácností. Je nesporné, že kľúčovú úlohu zohráva ponímanie chudoby, resp. bohatstva v tom-ktorom štáte. Nie vždy je odrazom chudoby či bohatstva množstvo peňazí, ktorými jedinec disponuje alebo jeho majetok. Inak bude zrejmé chápaný „chudobný“ alebo „bohatý“ človek v Indii, inak v USA, inak v Luxembursku a inak vo Švédsku. Kým sa však pozrieme na túto problematiku, je podľa nášho názoru najprv potrebné odraziť sa od pojmu *rodina*. Ako budeme vidieť, medzi pojmi rodina a domácnosť sú veľmi úzke väzby, ktoré sú v niektorých definíciách aj viditeľne formulované. Na druhej strane, s istou dávkou zjednodušenia, je možné polemizovať aj o tom, čo bolo skôr – či rodina alebo domácnosť. V každom prípade, rodinné väzby vždy zohrávali významnú úlohu v živote väčšiny populácie. V konečnom dôsledku aj pri riešení nepriaznivých životných situácií (vrátane chudoby či sociálnej exklúzie) je rodina so svojim zázemím spravidla určitým „subjektom prvého kontaktu“. Zo strany rodiny možno totiž očakávať spoľahlivé emocionálne nasadenie, pocit bezpečia, nákladovú efektívnosť, ale aj konzistentnosť s normami danej kultúry. V neposlednom rade stojí za pripomenutie, že niektoré ekonomiky riešia zlyhania trhu nástrojmi, ktoré podporujú najprv zainteresovanosť rodiny, a až v prípade neúspechu sa angažuje štát.

1.3 Rodina

Rodina má významnú pozíciu v každej spoločnosti. Jej reprodukčná, jej výchovná, jej kultúrna či jej spoločenská funkcia zabezpečujú po generácie nie len zachovanie ľudského rodu, ale aj zachovanie tradícií a zachovanie hodnôt, ktoré sú charakteristické pre to-ktoré územie či spoločenstvo.

1.3.1 Typy rodín v širšom geografickom priestore

Rodina je primárna sociálna skupina zložená z dvoch alebo viacerých osôb, ktoré sú spojené manželskými, pokrvnými alebo adoptívnymi zväzkami. Funkciou rodiny je zabezpečovanie reprodukcie ľudského rodu po biologickej aj po kultúrnej stránke, reguluje sexuálne správanie ľudí. Fyzická starostlivosť o potomkov je v rodine spojená s ich výchovou, ktorú sprevádza socializácia. Tento proces a jeho základné podoby sa prenášajú z generácie na generáciu a tým aj kultúrne vzory a tradície. Základnú rodinu predstavujú rodičia s deťmi (tzv. elementárna rodina). Je to malá uzavretá skupina s intímnymi väzbami s pomerne jasne vymedzenou deľbou úloh, ktorej členovia si vo všeobecnosti preukazujú veľkú mieru vzájomnej solidarity. Širšia rodina zahŕňa ďalších príbuzných, v našej kultúre je zväčša trojgeneračná. Rodina, do ktorej sa človek narodí, je jeho *orientačnou rodinou*, tá, ktorú sám založí, je jeho *reprodukčnou rodinou*. Z ekonomického hľadiska je rodina základom domácnosti a zároveň aj prvotnou ekonomickou jednotkou spoločnosti. Rodina je v každej kultúre významnou inštitúciou, aj keď môže mať rôzne podoby. (UNIVERZUM A – Ž ..., 2011, s. 748)

Organizácia rodín na svete je rôznorodá, závisí o. i. od stupňa dôležitosti, ktorý sa pripisuje vzťahom medzi jednotlivými členmi rodiny. Vo väčšine vyspelých trhových ekonomík sa dvojica spravidla odšťahuje od rodičov a založí si vlastnú, tzv. *základnú* alebo tiež *nukleárnu rodinu*, ktorá zvyčajne znamená matku, otca a dieťa (deti), ktoré

žijú v jednej domácnosti. Niekedy sa o domácnosť delí niekoľko spríbuznených rodín – tvoria *zloženú rodinu*. V mnohých spoločenstvách sa manželia presťahujú k jedným zo svokrovcov, čím vytvoria *rozvetvenú rodinu* skladajúcu sa zo skupiny súrodencov, ich partnerov, detí a starých rodičov. Rozvetvené rodiny sú charakteristické napr. pre krajiny okolo Stredozemného mora, akými sú Grécko alebo Taliansko. Príbuzní žijú zvyčajne blízko seba a často sa stretávajú pri spoločnom jedle, pričom preberajú rôzne rodinné záležitosti. Mediteránne kultúry kladú veľký dôraz na manželstvo – zo všetkých európskych krajín je práve tu najnižší počet ľudí, ktorí žijú bez uzavretia manželstva, a najmenej rodín, kde jeden rodič chýba. Dôležitá je aj veľkosť rodiny – stredomorské rodiny zvyknú mať viac detí, ako v iných častiach Európy. Na druhej strane, napríklad vo Veľkej Británii počet ľudí žijúcich osamote prevyšuje tých, ktoré žijú s najbližšou rodinou. (ČLOVEK ..., 2005, s. 218 – 219)

Okrem nám blízkych modelov rodín existujú aj mnohé ďalšie. Napríklad národ Ibanov v Malajzii a na Borneu žije v spoločných obydliach, pričom každé obydlie je tvorené bytmi obývanými samostatnými rodinami (bilekmi) a spoločnou verandou. Nové spoločné obydliá zakladajú bratia a sestry so svojimi partnermi. Keď si ich deti začnú zakladať rodiny, po stranách obydliá sa pristavujú ďalšie bileky. Výsledkom je, že rodiny žijúce uprostred obydliá sú navzájom spojené silnejšie ako rodiny bývajúce na jeho okrajoch. Novomanželia zvyčajne ostávajú bývať u ženíchových alebo u nevestiných rodičov, až kým nemajú vlastné deti. Rozvetvené rodiny sú bežné aj vo všetkých etnických skupinách v Mjanmarsku (bývalá Barma). Rodinné väzby sú upevňované náboženstvom a budhistickými zvykmi (podľa budhistického učenia považujú deti svojich rodičov za posvätných). Jedna domácnosť sa skladá z manžela, z manželky, z detí, zo strýkov, z tiet, zo svokrovcov, z bratrancov, zo sesterníc a zo starých rodičov. Stretávajú sa predovšetkým pri náboženských oslavách. Rozvetvené rodiny sú rozšírené aj v kultúrach uznávajúcich polygamné manželstvo, kde muž žije s viacerými ženami a ich deťmi (napr. v Somálsku je polygamné každé piate manželstvo). Polygamia je charakteristická aj pre mormónske rodiny. Mormónsky zvyk mať viac ako jednu manželku siaha do polovice 19. storočia, k zakladateľovi tejto cirkvi, Josephovi Smithovi. Odvtedy však táto cirkev prekonala niekoľko rozkolov práve pre túto otázku a v súčasnosti žijú mormóni väčšinou v súlade s americkými zákonmi ako monogamisti. Uvádza sa však, že približne 5 percent mormónov v štáte Utah (USA) žije v polygamných rodinách – v neformálnych zväzkoch, ktoré zákon neuznáva. Títo mormóni však vedú nenápadný život a zbytočne na seba neupozorňujú. V karibskej oblasti je bežná tzv. matrifokálna rodina – tvorí ju matka s deťmi od rôznych partnerov. V Tibete dodnes prežíva jedna z najzriedkavejších rodinných štruktúr na svete: tzv. bratská polyandria, kde si skupina bratov vezme jednu ženu. Za výhodu takéhoto zväzku považujú Tibeťania skutočnosť, že aj viacerí bratia môžu opustiť pri pasení dobytká domov aj na dlhšie obdobie s istotou, že ich ženu chráni jeden z nich. Okrem toho zvyčajne pôda zostáva v rukách rodiny a nezvykne sa deliť medzi mužských dedičov. Špecifické rodinné väzby možno identifikovať v rámci tzv. inuitských rodín. Medzi Inuitmi na Aljaške je približne 25 percent detí adoptovaných páromi z rovnakej komunity, ako sú ich biologickí rodičia. Podľa Inuitov adopcia zabezpečí deti pre každý pár, vrátane neplodných alebo pristarých na ďalšie deti. Adopciu považujú za spôsob širšieho podieľania sa na starostlivosti o dieťa, takže deťom sa dostane potrebné množstvo rodičovskej lásky. Matky zvyčajne dávajú na adopciu svoje prvorodené dieťa, lebo dúfajú, že pri druhom budú na úlohu matky lepšie pripravené. Prvorodené dieťa si

často adoptujú rodičia matky, a tak sa stáva jej „sestrou“ alebo „bratom“. Medzi rodinami, ktoré si pri adopcii navzájom vymenili deti, existuje silné puto a adoptívni rodičia poskytujú biologickým rodičom finančnú a inú podporu. Adopcia preto spája komunitu Inuitov putami, ktoré presahujú úzky rodinný rámec. (ČLOVEK ..., 2005, s. 220 – 221)

Bez ohľadu na rozdiely v chápaní rodiny, spoločnou črtou rodiny na celom svete je to, že predstavuje pre ľudí bohatý zdroj emočnej a ekonomickej sily. Ak ľudia stratia túto podporu, ťažšie sa vyrovnávajú s problémami.

1.3.2 Pohľad na tendencie vývoja rodiny v európskom priestore

Pri hľadaní definície rodiny by sme našli viacero charakteristík, ktoré jej podstatu vystihujú – napr. že ide o základnú spoločenskú jednotku, v ktorej prevažujú osobné vzťahy, o sociálnu inštitúciu, ktorá má svoje vlastné pravidlá a je viazaná platnými zákonmi spoločnosti, o skupinu ľudí so spoločnou históriou, so súčasťou realitou a s budúcim očakávaním vzájomne prepojených transakčných vzťahov atď.

Ak však chceme (v kontexte zamerania tejto monografie) získať určité prepojenie pojmu rodina na pojem domácnosť, považujeme za vhodné upozorniť na meniace sa názory či stereotypy v tejto oblasti.

Rodina v súčasnej Európe vykazuje určité základné spoločné črty – spravidla ide o spoločenstvo muža a ženy, so záväzkom vzájomnej pomoci a podpory. Novinkou posledných desaťročí sú rodiny osamelých rodičov, neformálne rodiny a manželstvá a registrované partnerstvá osôb rovnakého pohlavia s rovnakým cieľom. (VOJÁČEK et al., 2011, s. 127)

Pri pohľade do histórie môžeme vidieť, že napr. v starovekom Ríme rodinu predstavoval prakticky len otec, ktorý mal v moci všetkých členov a on jediný mal práva, ostatní mali iba povinnosti voči otcovi. V ranostredovekých germánskych rodinách mal otec ako hlava rodiny podobné postavenie ako v Ríme – mal otcovskú moc nad deťmi aj moc nad manželkou. V dôsledku osvietenstva rozvíjaného od 17. a 18. storočia sa však viac než záujmy a práva otca resp. rodičov začali preferovať práva a záujmy dieťaťa. „Otcovská moc“ ako taká bola zrušená vo Francúzsku v roku 1792, aj keď postavenie otca zostalo naďalej veľmi silné. Na formovanie a vnímanie rodiny mala v európskom priestore do značnej miery vplyv cirkev, ktorá ovplyvnila napr. formálne požiadavky pri vzniku manželstva, spolu s požiadavkou slobodného vyjadrenia vôle pred treťou, nezávislou osobou – kňazom. Už v 16. storočí bola zavedená povinnosť cirkevného sobáša, svedkov a registrácie manželstva. Cirkev tiež vytvorila ideu manželských prekážok, napr. príbuzenstva. Tieto, ale aj mnohé ďalšie východiská determinovali vznik rodinného práva zaoberajúceho sa tak osobnými, ako aj majetkovými vzťahmi v rámci rodinných zväzkov (postavenie nemanželských detí, otázky adopcie detí, vyživovacia povinnosť, poručníctvo a opatrovníctvo atď.). V konečnom dôsledku sa tak do určitej miery podpísali pod definíciu domácnosti z právneho hľadiska (bližšie v podkapitole 2.1).

Za tradičnú rodinu v európskom priestore možno v zásade považovať rodinu s mužom živiteľom, ktorá ráta s tým, že manželka sa venuje práci súvisiacej so starostlivosťou v súkromí a manžel sa venuje zárobkovej práci. Takáto rodina

zodpovedá veľmi jasne tradičným predstavám o rodových rolách. *Rodové roly*⁷ sú od seba jasne oddelené. Muž s heterosexuálnou orientáciou uzavrie manželstvo so ženou s heterosexuálnou orientáciou, spolu tvoria pár a o ich biologické dieťa sa stará v nukleárnej (základnej) rodine matka. Je tu ženský svet súkromia a mužský svet platenej práce. Starostlivosť, ktorá sa vykonáva v súkromí, je neplatená a tá, čo ju robí, spravidla je to matka, je odkázaná na finančnú podporu živiteľa. Mnohé štátne sociálne príspevky sa poskytujú na základe zárobkovej práce priamo, na základe starostlivosti v súkromí len odvodene. V dôsledku svojho ekonomického postavenia je žena vykonávajúca prácu súvisiacu so starostlivosťou v súkromí závislá od manžela, aj keď sa to jasne prejaví až v prípade konfliktu.

Rodovú deľbu práce na živiteľskú rolu a na opatrovateľskú rolu prelamujú tzv. *dvojkariérové rodiny* tým, že obaja partneri vykonávajú platenú prácu rovnakej závažnosti. Pri tomto type rodinného spolužitia ostáva nevyjasnené, kto vykonáva domáce práce a kto sa, ak sú tu deti, o ne stará. Vysoké percento (cca 40 percent) vzdelaných žien – a ich partnerov, ktorí rezignujú na dieťa, tiež svedčí o tom, že súčasné spoločenské rámcové podmienky sú usporiadané tak, že sa materstvo alebo otcovstvo dá stále ťažšie zosúladiť s požiadavkami platenej práce. Keď chce pár, ktorý tvoria dvaja v plnom rozsahu pracujúci partneri, vychovávať deti, musí delegovať súkromnú opatrovateľskú prácu na iných (jasle, opatrovateľka, starí rodičia). Tým sa rodinný systém stáva komplexnejším a má viaceré spojivá so svetom mimo rodiny. Novšie výskumy deľby práce v rodine ukazujú, že skutočná partnerská deľba opatrovateľskej práce medzi ženou a medzi mužom stojí veľmi veľa námahy a znamená ísť „proti prúdu“. Rodová rola sa v živote realizuje rozmanito, komplexne a rovnocennejšie najmä vzhľadom na deľbu práce.

Nemanželské životné partnerstvá ľudia prežívajú v rôznych fázach života. Ako forma predchádzajúca manželstvu a na vyskúšanie vzťahu ponúka táto forma predovšetkým mladým ľuďom príležitosť prekračovať tradičné rodové roly: samostatné existenčné zabezpečenie oboch partnerov, často aj vlastné byty a možnosť vyjednávať o deľbe práce. Ľudia, ktorí žijú dlhodobo v takomto vzťahu, aj keď už majú deti, odmietajú manželstvo v jeho štátom uzákonenej podobe a obávajú sa, že ich daňové a sociálne zákonodarstvo pripúta k tradičným rodovým rolám. Pokiaľ si to môžu finančne dovoliť, mnohí mladí ľudia sa vzdávajú radšej finančných výhod, než by sa mali viazať v manželstve. Deti v nemanželských životných partnerstvách často pochádzajú od jedného z partnerov. Nemanželské životné partnerstvá v penzijnom veku majú naopak často finančné dôvody, ktoré vyplývajú z tradičného chápania manželstva. Mnohí starší ľudia si volia túto formu spolužitia, aby sa nemuseli vzdať výhod vyplývajúcich zo systému dôchodkového poistenia.

Samostatne vychovávajúce matky (a otcovia) tiež narúšajú tradičné rodové roly, pretože plnia súčasne živiteľskú rolu a súčasne aj opatrovateľskú rolu, aj keď neprítomní otcovia (a matky) majú na výchovu dieťaťa finančne prispievať. Dôvody, prečo ľudia žijú v takejto rodine, sú rozmanité, okrem iného spočívajú v tom, že matka odmietla tradičného mužského partnera a otca a zabezpečila si ochranu pred násilím muža. Ale aj

⁷ Rodová rola je súborom vlastností pripisovaných mužom a ženám. Rod (gender) označuje sociálne rozdiely medzi mužmi a ženami. Formuje sa pod vplyvom okolností a prostredia, výchovy a vzdelania. Zaraďujeme sem vlastnosti a charakteristiky, ktoré sa mužom a ženám pripisujú a s ktorými sa muži a ženy stotožňujú.

prekračovanie tradičnej materskej roly zo strany matky a fakt, že si vyberie nového partnera, môžu viesť k tomu, že sa otcovia o svoje deti starajú sami.

V *patchworkových* rodinách žijú ľudia, ktorí pôvodne patrili do rôznych nukleárných rodín a ktorí sa rozchodmi a novými partnerstvami stali jedným rodinným systémom. Je málo známe, ako sa tu individuálne realizujú rodové roly, mnohotvárnosť vzájomných vzťahov však vytvára pre deti v týchto rodinách celý rad rôznych rolových vzorov, ktoré sa prinajmenšom odchyľujú od jednoznačnosti a jednotnosti tradičných rodových rolí.

Životné partnerstvá ľudí rovnakého pohlavia sa vyskytujú v každom veku a vo všetkých sociálnych vrstvách. V ostatných rokoch boli zabezpečené zákonom, aj keď doteraz nie sú v materiálnom ohľade rovnocenné s manželstvom. Ak sú v rámci takýchto partnerstiev vychovávané aj deti, hovoríme o tzv. *dúhových rodinách*, ktoré azda najzreteľnejšie prekračujú tradičné predstavy o rodine. Deti spravidla pochádzajú z predchádzajúceho vzťahu partnera či partnerky, ale môžu sa narodiť aj ako vedome chcené už v rámci životného partnerstva žien. Pár sa netvorí na základe biologicky označovaného pohlavia, ani deľba práce sa neupravuje na základe rodovej príslušnosti. Deti žijú v týchto rodinách s rozmanitými rolovými vzormi, ktoré nie sú ovplyvnené rodom, ale individuálnymi silnými a slabými stránkami ľudí. Táto forma rodiny je v dimenziách rodovej roly, v dimenziách pohlavia a v dimenziách sexuálnej orientácie alternatívou tradičnej rodiny. (STIEGLER & MICHALITISH, 2009, s. 60 – 63)

Meniace sa vnímanie rodiny vo väzbe na rodovú deľbu práce vo vzťahu k jej „živiteľskej“ funkcii a vo vzťahu k „opatrovateľskej“ funkcii predznamenáva potrebu vnímať domácnosť v širšom kontexte a pripustiť možnosť jej rôznorodého zloženia z hľadiska počtu členov, z hľadiska generačného zloženia, z hľadiska rozdelenia rodových rolí a pod. Uvedené bude logicky vplývať na financie každej rodiny či domácnosti.

2 Podstata, charakteristika a koncepcia domácnosti

Potreby ľudí rastú, zdroje, z ktorých ľudia vyrábajú statky a služby sú obmedzené. Rozpor medzi obmedzenosťou zdrojov a neobmedzenosťou potrieb zosúladí len hospodárnosť, šetrné, efektívne vynakladanie zdrojov, teda ekonómia. Je to veda o človeku, ktorý od určitého stupňa spoločenského vývoja racionalizuje svoje konanie tak, aby čo najlepšie využil obmedzené zdroje, a naplnil tak svoje subjektívne ciele a preferencie. Ekonómia je jednou zo spoločenských vied, a svoje postavenie umocňuje tisícročiami overenou skutočnosťou, že bez ekonomických vzťahov nie je spoločenský život v našom ponímaní možný, keďže ekonomické vzťahy zabezpečujú napríklad aj vzájomnú interakciu medzi ľuďmi. Nezastupiteľné miesto v rozpracovaní ekonomickej teórie má nepochybne grécky učenec Xenofón (430–355 p. n. l.). Práve jeho spis Oikonomikos (z gréčtiny oikos – domácnosť, nomos – zákon), je prvým zachovaným spisom o ekonomickom myslení, ktorý napokon aj predurčil názov budúcej vedy. Pod ekonomikou v ňom rozumie rodinné hospodárstvo (naturálne), zabezpečujúce všetko, čo je potrebné na uspokojovanie potrieb domácnosti.(SABAYOVÁ, 2016)

2.1 Domácnosť – jej formálno-právna podstata

Domácnosť je historicky a aj v súčasnosti spoločenstvo fyzických osôb t. j. ľudí, ktoré nemá právnu subjektivitu, má však v každom právnom poriadku nezastupiteľný význam. Domácnosť tvoria fyzické osoby, ktoré spolu trvale žijú a spoločne uhrádzajú náklady na svoje potreby.

Obytný priestor možno obývať v zásade dvomi spôsobmi a to legálne alebo nelegálne. Legálne môžeme mať obytný priestor v súkromnom vlastníctve (kedy vlastník, majiteľ môže byť jeden, viacerí alebo všetci členovia domácnosti) a v prenájme (kedy jeden alebo viacerí členovia domácnosti si prenajmú obytný priestor od jeho majiteľa, vlastníka na dobu určitú alebo na dobu neurčitú). Obytný priestor jednej domácnosti môže využívať aj ďalšia domácnosť (dokonca viaceré domácnosti) – dočasne alebo trvalo, vtedy hovoríme o spoločnom priestore pre viaceré alebo oddelené domácnosti.

Na to aby sme mohli hovoriť o domácnosti musia byť naraz splnené dve podmienky, ktorými sú: – trvalé spolužitie minimálne dvoch fyzických osôb – spoločné uhrádzanie nákladov na svoje potreby. Trvalé spolužitie však predpokladá aj spoločné bývanie, nie je to však podmienka. Rovnako nie je rozhodujúce, či členovia domácnosti majú spoločný trvalý alebo prechodný pobyt na tej istej adrese, nakoľko ide len o evidenčný údaj, ktorý zo zákona nezakladá právo na užívanie nehnuteľnosti. Osobitne treba poukázať aj na situáciu kedy manželia síce bývajú v spoločnom byte, ale každý z nich hospodári samostatne. Aj napriek tomu, že nie sú rozvedení, už netvoria spoločnú domácnosť. Pojem „spoločná domácnosť“ súdy vykladajú tak, že spoločnú domácnosť vedú tí, ktorí spolu trvale žijú, uhrádzajú náklady na svoje potreby. Spolužitie sa právom považuje za trvalé, ak sú objektívne zistiteľné okolnosti, ktoré svedčia o úmysle viesť také spoločenstvo trvale, nielen na prechodnú dobu. Blízke osoby sú teóriu občianskeho práva považované za pojem súkromného práva, ktorý zasahuje do viacerých právnych

odvetví. Podľa zákona je blízkou osobou príbuzný v priamom rade, súrodenec a manžel; iné osoby v pomere rodinnom alebo obdobnom sa pokladajú za osoby sebe navzájom blízke, ak by ujmu, ktorú utrpela jedna z nich, druhá dôvodne pociťovala ako vlastnú ujmu. Blízke osoby teda rozdeľujeme do dvoch skupín, ktorými sú:

1. príbuzní v priamom rade t. j. predkovia a potomkovia, súrodenec a manžel,
2. iné osoby, ktoré nie sú blízkymi osobami automaticky, ale musí medzi nimi existovať rodinný pomer alebo iný obdobný pomer a ujmu, ktorú by utrpela jedna z osôb by druhá musela pociťovať ako vlastnú.

Pojem *blízka osoba* používa viacero právnych predpisov a to tak, súkromného práva ako aj verejného práva, kde sa spravidla odkazuje ustanovenie § 116 Občianskeho zákonníka zákona. Osobitne treba však poukázať na ustanovenie § 127 odsek 4 a odsek 5 Trestného zákona, ktoré osobitným spôsobom definujú pojem blízka osoba takto: – Blízkou osobou sa na účely tohto zákona rozumie príbuzný v priamom pokolení, osvojiteľ, osvojenec, súrodenec a manžel; iné osoby v rodinnom alebo obdobnom pomere sa pokladajú za navzájom blízke osoby len vtedy, ak by ujmu, ktorú utrpela jedna z nich, druhá právom pociťovala ako ujmu vlastnú. – Blízkou osobou sa na účely trestných činov vydierania podľa § 189, znásilnenia podľa § 199 ods. 2, sexuálneho násillia podľa § 200 ods. 2, sexuálneho zneužívania podľa § 201 ods. 2, týrania blízkej osoby a zverenej osoby podľa § 208, nebezpečného vyhrážania podľa § 360 ods. 2 alebo nebezpečného prenasledovania podľa § 360a rozumie aj bývalý manžel, druh, bývalý druh, rodič spoločného dieťaťa a osoba, ktorá je vo vzťahu k nim blízkou osobou podľa odseku 4, ako aj osoba, ktorá s páchatelom žije alebo žila v spoločnej domácnosti. Stupeň príbuzenstva dvoch osôb sa určuje podľa počtu zrodení, a preto ho treba považovať za pokrvný vzťah. V priamom rade sú príbuznými predkovia a potomkovia (deti, rodičia, starí rodičia). O pobočnom rade hovoríme vtedy ak dve osoby pochádzajú od spoločného predka a súčasne nie sú príbuzné v priamom rade a v pobočnom rade obidve od najbližšieho spoločného predka (súrodenci).“(POJEM, PREDMET A PRAMENE ..., s. 24-25)

2.2 Domácnosť – jej finančno-ekonomická podstata

Azda najlepšie je venovať sa tejto problematike tak, že budeme vychádzať z finančných trhov a z postavenia domácností na finančnom trhu. Zvolíme si cestu skúmania domácnosti ako subjektu finančného trhu. Budeme predpokladať, že čitateľ súčasnej modernej zmiešanej ekonomiky ovláda faktory ovplyvňujúce finančno-ekonomickú pozíciu domácnosti, napríklad z diela Ekonómia v novej ekonomike (LISÝ et al., 2007). Základné subjekty na finančnom trhu z pohľadu finančnej teórie sú domácnosti, podnikatelia, štát a zahraničie. Berúc do úvahy vplyv zahraničia si musíme uvedomiť najdôležitejšiu skutočnosť, a to, že od roku 2004 sme ako krajina súčasťou veľkej „Európskej domácnosti“⁸ ako jej právoplatný člen od 1. 5. 2004. Preto v nasledujúcich riadkoch našej vedeckej monografie je potrebné špecifikovať pojmy, na

⁸ V súčasnosti napríklad, podľa návrhu, ktorý sa intenzívne rieši od roku 2011, by sa od 1. januára 2021 mala zaviesť celoeurópska daň z finančných transakcií (FTT). Takzvaná Tobinova daň sa od začiatku diskusií k nej odkladala. Podľa odborných diskusií však táto pripravovaná daň z finančných transakcií môže na Slovensku priniesť zvýšenie úrokov z úverov, nižšie dôchodky z druhého a tretieho piliera, pokles výnosov z podielových fondov, ale aj zhoršenie financovania štátneho dlhu, čo v konečnom dôsledku môže mať negatívny dopad na finančnú pozíciu slovenských domácností a jej členov.

ktoré sa vzťahuje aktuálne nariadenie EÚ 2019/1700. Vždy pri určovaní príjmov zohrávajú kľúčovú úlohu úspory, tak z krátkodobého hľadiska (prostredníctvom agregátneho dopytu), ako aj z dlhodobého hľadiska (prostredníctvom vytvárania kapitálu a akumulácie bohatstva). Individuálne úspory sú dôležitým zdrojom národných úspor (PÁLENÍK at el., 2012)

2.2.1 Štatistika Európskej únie o príjmoch a životných podmienkach

Podľa nariadenia Európskeho parlamentu a Európskej rady (ES) č. 1177/2003 zo 16. júna 2003 so zreteľom na Zmluvu o založení Európskeho spoločenstva, aby mohla Európska komisia vykonávať úlohy, ktoré jej boli pridelené, najmä po zasadnutiach Európskej rady v Lisabone, v Nice, v Štokholme a v Laekene, ktoré sa konali v marci 2000, v decembri 2000, v marci 2001 a v decembri 2001, mala by byť informovaná o rozdelení príjmov a o úrovni a zložení chudoby a sociálneho vylúčenia v členských štátoch. Najlepšou metódou na posudzovanie situácie, pokiaľ ide o príjmy, chudobu a sociálne vylúčenie, je zostavovať štatistiky spoločenstva pomocou harmonizovaných metód a definícií.

Za týmto účelom bol zriadený systém na zhromažďovanie a na zostavovanie štatistiky o príjmoch a o životných podmienkach v Európskej únii (EÚ), známy ako EU-SILC. Cieľom EU-SILC je včasný zber prierezových a zber dlhodobých údajov o príjmoch a o úrovni a o zložení chudoby a sociálneho vylúčenia na vnútroštátnej aj na európskej úrovni. Zahŕňa prierezové údaje o príjme, o chudobe, o sociálnom vylúčení a o ostatných životných podmienkach, ako aj dlhodobé údaje obmedzené na príjem, na prácu a na vymedzený počet nepeňažných ukazovateľov sociálneho vylúčenia (napr. problémy pri vyžití z príjmu, rozsah dlhov a nedobrovoľný nedostatok základných potrieb). Prierezové údaje a dlhodobé údaje sa musia zakladať na národne reprezentatívnych pravdepodobnostných výberoch.

V nariadení sa ustanovuje súbor pravidiel, ktorými sa definujú harmonizované zoznamy cieľových primárnych premenných a sekundárnych premenných, ktoré musia krajiny EÚ prenášať do štatistického úradu Európskej komisie, Eurostatu: primárne premenné sa zbierajú ročne a zahŕňajú na úrovni domácností základné údaje, bývanie, materiálnu depriváciu a príjem, a na úrovni osôb základné údaje vzdelanie, zdravie, prácu a príjem; sekundárne premenné, ktoré sa zbierajú každé štyri roky alebo menej často, zahŕňajú informácie buď na úrovni domácností alebo osôb o takých aspektoch, ako sú podmienky bývania, chudoba prechádzajúca z jednej generácie na druhú a materiálna deprivácia. Aby sa umožnila viacrozmerná analýza na úrovni domácností a osôb, a najmä skúmanie hlavných sociálnych problémov, ktoré sú nové a vyžadujú si špecifický výskum, všetky údaje o domácnostiach a jednotlivcoch musia byť prepojitelné v prierezovej a dlhobovej zložke. Krajiny EÚ sa usilujú zaistiť, aby obdobie ich zberu údajov bolo každý rok rovnaké.

Za prvé štyri roky EU-SILC získali krajiny EÚ finančný príspevok z EÚ na prácu, ktorá je súčasťou zberu údajov. Eurostat môže udeliť prístup vo svojich priestoroch k dôverným údajom alebo k súborom anonymizovaných mikroúdajov u neho uložených zo zdroja EU-SILC na vedecké účely. Výbor pre Európsky štatistický systém, ktorý je zložený z národných expertov, pomáha Komisii, ktorá mu predsedá. Výbor rozhoduje o takých otázkach, ako napríklad cieľové sekundárne oblasti, ktoré majú byť pokryté. Nariadenie bolo zmenené trikrát, aby prebiehalo súčasne: v roku 2004 s rozšírením EÚ

o 10 nových krajín, v roku 2007 s ďalším rozšírením EÚ o Bulharsko a Rumunsko a v roku 2013 so začlenením Chorvátska. Toto nariadenie sa uplatňuje od 23. júla 2003.

„Zisťovanie o príjmoch a životných podmienkach - EU SILC“ (The European Union Statistics Statistics on Income and Living Conditions), ktoré Štatistický úrad SR uskutočňuje v pravidelných ročných intervaloch od roku 2005 je jedným z východiskových a najdôležitejších oficiálnych zdrojov údajov, ktorým získavame aj v našich podmienkach komplexný obraz o chudobe a sociálnom vylúčení. Jeho prvoradou úlohou je zabezpečiť produkciu pravidelných, včasných a kvalitných údajov o príjmoch, o chudobe a o sociálnom vylúčení domácností. V súčasnosti sa zisťovanie uskutočňuje vo všetkých 28-ich krajinách EÚ, v Nórsku, vo Švajčiarsku, na Islande a od roku 2013 aj v Srbsku. Zisťovanie EU SILC je významným zdrojom informácií, ktoré sú podkladom pre analýzy životnej úrovne obyvateľstva, ako i pre koncepčné zámery a pre prijímanie opatrení smerujúcich k zvyšovaniu kvality života občanov SR. Zároveň sa zaraďuje medzi prvé zisťovania, ktoré sa na Slovensku uskutočnilo podľa porovnateľnej medzinárodnej metodiky, čo umožňuje analyzovanie sociálnej situácie domácností ako na Slovensku, tak aj medzinárodné porovnávanie Slovenska v rámci Európskej únie. Porovnanie údajov sa uskutočňuje na základe jednotného zoznamu povinných ukazovateľov, ich definícií, jednotných pravidiel, usmernení a postupov pri aplikovaní štatistických metód (váženie a imputácie) a pri výpočte základných indikátorov chudoby. (VLAČUHA et al., 2015)

2.3 Vybrané ukazovatele príjmov a výdavkov slovenských domácností

2.3.1 Štatistika príjmov a výdavkov domácností (rodinné účty)

V tejto časti našej vedeckej monografie sme sa inšpirovali viacerými príspevkami z recenzovaného vedeckého časopisu Forum Statisticum Slovaca 2016. Štatistika rodinných účtov je výberové zisťovanie, predmetom ktorého je získanie informácií o výške, štruktúre a vývoji peňažných a nepeňažných príjmov a výdavkov fyzických osôb v rôznych typoch domácností. Na Slovensku sa vykonáva od polovice 50-tych rokov 20. storočia pravidelne ročne, zmenou v zisťovaní bol rok 1997 – rok prechodu na podmienky rozpočtovej klasifikácie z roku 1996, a to prechod na využitie medzinárodnej klasifikácie údajov o spotrebných výdavkoch (COICOP) a na výpočet čistých peňažných hodnôt. Od roku 2014 je pre výber domácností do spracovania používaný dvojestupňový, stratifikovaný, náhodný výber; oporou výberu sú údaje zo Sčítania obyvateľov, domov a bytov 2011.

Spravodajskou jednotkou a jednotkou pre spracovanie je súkromná hospodáriaca domácnosť ktorú tvoria osoby, ktoré:

- bývajú spolu v tom istom byte (obydlí) a
- spoločne sa podieľajú na výdavkoch, predovšetkým na bývaní a stravovaní.

(VLAČUHA & KOTLÁR, 2016, s. 52 – 58)

Za člena domácnosti je považovaná každá osoba, ktorá spĺňa predchádzajúce podmienky, bez ohľadu na príbuzenský vzťah. Medzi členov domácností zaraďujeme aj osoby, ktoré dočasne žijú v domácnosti (minimálne pol roka) a spĺňajú podmienku spoločného hospodárenia (strava a bývanie). Do zisťovania neboli zahrnuté kolektívne

domácnosti (t. j. osoby vo väzenských zariadeniach, členovia reholí v kláštoroch, obyvatelia zariadení sociálnej starostlivosti a pod.).

Hrubé peňažné príjmy predstavujú sumu všetkých peňažných príjmov každého člena domácnosti. Ide o súhrn peňažných príjmov zo zamestnania (vrátane dane z príjmov a povinných príspevkov do Sociálnej poisťovne a zdravotných poisťovní), peňažných čiastok, ktoré vyčlenila samostatne zárobkovo činná osoba zo svojho podnikateľského príjmu pre potreby domácnosti, sociálnych príjmov, peňažných darov, náhrad od poisťovní, výhier v lotérii, výberov pôžičiek a pod. **Čisté peňažné príjmy** sú vypočítané z hrubých peňažných príjmov odpočítaním dane z príjmov a povinného osobného poistenia (t. j. zákonných platieb zdravotným poisťovniam a Sociálnej poisťovni). **Naturálne príjmy** sú súhrnom naturálnej osobnej spotreby a naturálnych darov. **Celkové príjmy** sú súhrnom peňažných a naturálnych príjmov. **Hrubé peňažné výdavky** zahŕňajú spotrebné výdavky a ostatné hrubé výdavky. **Čisté peňažné výdavky** zahŕňajú spotrebné výdavky a ostatné čisté výdavky. **Spotrebné výdavky** predstavujú sumu výdavkov za tovary a služby. **Ostatné hrubé výdavky** obsahujú rôzne platby nespotrebného charakteru, ako dane z príjmov, majetku, povinné osobné poistenie, peňažné dary mimo domácnosť, splátky pôžičiek, veľké výdavky na opravy bytu, domu (nad 1400 EUR), nákup akcií a obligácií, vr. výdavkov na hospodárenie domácnosti (úžitkové zvieratá, hospodársky pozemok), ak sú hrazené z hotovostných peňažných prostriedkov domácnosti. **Ostatné čisté výdavky** sú získané z ostatných hrubých výdavkov odpočítaním dane z príjmov a povinného osobného poistenia. **Naturálne výdavky** predstavujú súhrn naturálnych príjmov a hodnotu vynaloženú domácnosťou na stravovanie nečlenov domácnosti. **Celkové výdavky** sú súhrnom peňažných a naturálnych výdavkov.

2.3.2 Štruktúra príjmov sledovaných v zisťovaní EU SILC

EU SILC podáva komplexný obraz o chudobe, o sociálnom vylúčení a o životných podmienkach na Slovensku prostredníctvom inštitúcie Štatistický úrad Slovenskej republiky (ŠÚ SR) priamo v domácnostiach. Výstupom týchto zisťovaní sú aktuálne doplnenia dát o príjmoch a životných podmienkach domácností. Ostatné takéto zisťovanie sa uskutočnilo v roku 2019. (EU SILC, 2019)

Cieľom, podobne ako v predchádzajúcich rokoch bolo vytvoriť harmonizovaný zdroj údajov o príjmoch, o úrovni a o štruktúre chudoby a o sociálnom vylúčení domácností na Slovensku, aj v ostatných krajinách Európskej únie. Zisťovanie EU SILC sa uskutočňuje podľa jednotnej medzinárodnej metodiky (v 28-ich krajinách EÚ, v Nórsku a na Islande), čo zároveň umožňuje aj medzinárodné porovnávanie chudoby na Slovensku v rámci Európskej únie. EU SILC 2019 nadväzovalo na zisťovania v rokoch 2005 – 2018. (ŠÚ SR, 2019)

Celkový disponibilný príjem domácnosti je vypočítaný ako suma zložiek hrubého osobného príjmu všetkých členov domácnosti plus zložky príjmu na úrovni domácnosti (napr. príjem z prenájmu majetku, prijaté transfery od iných domácností) mínus pravidelné dane z majetku, pravidelné platené transfery medzi domácnosťami (napr. výživné, pravidelná peňažná pomoc od iných domácností), daň z príjmu a príspevky na sociálne poistenie. **Ekvivalentná škála** sa používa na výpočet ekvivalentnej veľkosti domácnosti. Pre výpočet indikátorov chudoby bola použitá v

súlade s metodikou Eurostatu tzv. modifikovaná OECD škála, kde sa používajú koeficienty 1 pre prvého dospelého člena domácnosti, 0,5 pre druhého a každého dospelého člena domácnosti, 0,5 pre 14-ročných a starších a 0,3 pre každé dieťa mladšie ako 14 rokov. **Ekvivalentný disponibilný príjem** sa vypočíta tak, že disponibilný príjem domácnosti sa vydolí ekvivalentnou veľkosťou domácnosti. Tento príjem je potom priradený každému členovi domácnosti. **Medián ekvivalentného disponibilného príjmu** je hodnota ekvivalentného disponibilného príjmu, ktorá rozdeľuje súbor podľa výšky príjmu na dve rovnako početné časti podľa počtu osôb. **Miera rizika chudoby** predstavuje podiel osôb s ekvivalentným disponibilným príjmom pod 60% mediánu národného ekvivalentného príjmu. Ekvivalentný príjem je definovaný ako podiel celkového disponibilného príjmu domácnosti a jej ekvivalentného počtu členov, čím sa berie do úvahy veľkosť a zloženie domácnosti a je prisúdený každému členovi domácnosti. **Hranica rizika chudoby** je hodnota hranice rizika chudoby (60 % mediánu národného ekvivalentného príjmu) v SK, v prepočte na paritu kúpnej sily a v Eure. **Rozptyl okolo hranice rizika chudoby** je podiel osôb s ekvivalentným disponibilným príjmom pod 40% , 50 % a 70 % národného mediánu. **Pomer príjmov horného a dolného kvintilu (S80/S20)** je indikátor peňažnej chudoby, vypočítaný ako podiel sumy príjmov 20% osôb z populácie s najvyššími príjmami (horný kvintil) k podielu sumy príjmov 20% osôb z populácie s najnižšími príjmami (dolný kvintil). **Gini koeficient** je indikátor peňažnej chudoby, predstavujúci nerovnomernosť príjmového rozdelenia. Je to pomer kumulatívnych podielov populácie usporiadanej podľa úrovne ekvivalentných disponibilných príjmov ku kumulatívnym podielom disponibilných príjmov nimi získaných.

Pracovné príjmy:

- peňažný príjem zo zamestnania alebo jemu blízky príjem - premenná predstavuje príjem zamestnanca, ktorý ho dostáva za vykonanú prácu na základe existencie pracovno-právneho vzťahu (štátnozamestnaneckého pomeru, služobného pomeru a členského pomeru) vo forme mzdy, platu, odmeny za výkon funkcie a iný druh odmeny, ktoré sú považované za príjem zo závislej činnosti. Obsahuje príjem z hlavného zamestnania, vedľajšieho zamestnania, mimoriadne odmeny, podiely na zisku a iné peňažné platby od zamestnávateľa.
- nepeňažný príjem zo zamestnania - premenná od roku 2007 zahŕňa okrem príjmu, ktorý sa týka prínosu z využívania služobného auta poskytnutého na súkromné účely a s tým spojených nákladov (napr. bezplatný benzín, poistenie auta, príslušné dane a poplatky) aj ostatné nepeňažné zložky príjmu, ktoré poskytoval zamestnávateľ zamestnancovi za obdobie predchádzajúceho kalendárneho roka (napr. stravné lístky, príspevok na plyn, elektrinu a vodu, príspevok alebo platby za účty telefónu alebo mobilného telefónu a pod.).
- peňažné zisky/straty z podnikania a inej samostatnej zárobkovej činnosti (vrátane honorárov) - premenná obsahuje:
 1. čistý prevádzkový zisk alebo stratu pracujúcich vlastníkov alebo partnerov v nekorporatívnych podnikoch zmenšené o úroky z obchodných pôžičiek,
 2. honoráre zarobené za písanie, vynálezy atď., nezahrnuté do zisku/straty nekorporatívnych podnikov,
 3. nájomné z podnikových budov, nástrojov, zariadení atď., nezahrnuté do zisku/straty nekorporatívnych podnikov.

Sociálne príjmy:

- starobné dávky - v rámci starobných dávok sa sleduje starobný dôchodok, predčasný starobný dôchodok, výsluhový dôchodok a iné opakované a jednorazové dávky a príspevky, ako napr. príplatok k dôchodku, odchodné, jednorazový vianočný príspevok poberateľom dôchodku a pod.
- dávky v nezamestnanosti - premenná pozostáva z dávky v nezamestnanosti a opakovaných a jednorazových peňažných dávok a príspevkov, ako je napr. príspevok na vykonávanie absolventskej praxe, príspevok na samostatnú zárobkovú činnosť, príspevok na dochádzku za prácou a pod.
- dávky v invalidite - v rámci premennej sa sleduje invalidný dôchodok, peňažné príspevky na zvýšené výdavky, opakované a jednorazové peňažné dávky na kompenzáciu a iné opakované a jednorazové peňažné dávky (napr. peňažný príspevok na prepravu, príspevok na osobnú asistenciu, príspevok na činnosť pracovného asistenta, príspevok občanovi so zdravotným postihnutím na prevádzkovanie alebo vykonávanie samostatnej zárobkovej činnosti a iné.
- nemocenské dávky - v rámci nemocenských dávok sa sleduje nemocenské, ošetrovné a iné peňažné dávky, napr. úrazový príplatok, jednorazové vyrovnanie, náhrada za bolesť a za sťaženie spoločenského uplatnenia, úrazová renta a iné.
- dávky pre pozostalých - premenná zahŕňa vdovský a vdovecký dôchodok, sirotsky dôchodok, príspevok na pohreb a iné opakované a jednorazové peňažné dávky (napr. náhrada nákladov na výživu pozostalých, pozostalostná úrazová renta, jednorazové odškodnenie pre pozostalých a pod).
- rodinné dávky a príspevky vyplácané rodinám s deťmi - rodinné dávky a príspevky poskytujú finančnú pomoc domácnostiam pri výchove detí. Zhrňajú prídavok na dieťa, rodičovský príspevok, príspevky na podporu náhradnej starostlivosti, materské, vyrovnávacia dávka, príspevok pri narodení dieťaťa vrátane príplatku k príspevku pri narodení a iné peňažné dávky.
- príspevky na vzdelanie - v rámci premennej sa sledujú granty, štipendiá a iná podpora vzdelávania prijatá študentmi. Nesledujú sa tu štipendiá a podobné príspevky, ktoré sú poskytované vzhľadom na príjem v hmotnej núdzi.
- sociálne vylúčenie inde neklasifikované - premenná sociálne vylúčenie inde neklasifikované obsahuje pomoc v hmotnej núdzi, prospechové štipendiá žiakov stredných škôl a učilíšť a žiakov základných škôl a iné peňažné dávky (jednorazové a opakované peňažné dávky poskytnuté hospodáriacej domácnosti obcou, resp. iným subjektom). V rámci pomoci v hmotnej núdzi sa sleduje dávka v hmotnej núdzi a príspevky k dávke v hmotnej núdzi: aktivačný príspevok, ochranný príspevok, príspevok na bývanie a príspevok na zdravotnú starostlivosť.

Súkromné príjmy:

- príjem z prenájmu majetku alebo pozemku - príjem z prenájmu majetku alebo pozemkov sa vzťahuje na prijatý príjem z prenájmu majetku (napr. prenájom obydlija, nájomné nezahrnuté do zisku alebo straty neakciovej spoločnosti, príjmy od nájomníkov alebo podnájomníkov alebo nájom za pozemok) po odpočítaní takých nákladov, ako sú napr. splátky úroku z hypotéky, menšie opravy, údržba, poistenie a iné poplatky.

- príjem osôb mladších ako 16 rokov - peňažná položka zahŕňa hrubý príjem všetkých členov domácnosti mladších ako 16 rokov počas minulého kalendárneho roka. Patrí sem napr. vreckové pre učňov.
- pravidelné prijaté peňažné transfery medzi domácnosťami - v rámci premennej sa sleduje výživné, dobrovoľné príspevky na dieťa, pravidelná finančná podpora od iných osôb ako členov domácností a od domácností z iných krajín.
- úroky, dividendy a zisk z kapitálových investícií do neregistrovaného podniku - úroky (nezapočítané do zisku alebo straty neakciovej spoločnosti), a zisk z kapitálových investícií do neakciových spoločností sa vzťahujú k čiastke úrokov z takých aktív, ako napr. bankové účty, vkladové a depozitné certifikáty, obligácie, podielové listy, dlhopisy, pokladničné poukážky a pod.

Ďalšie príjmové komponenty:

- príspevky na bývanie - príspevky na bývanie predstavujú pomoc domácnostiam pri zvládaní nákladov na bývanie. Je tu zahrnutý nenávratný príspevok zo Štátneho fondu rozvoja bývania.
- hodnota tovarov vyprodukovaných pre vlastnú spotrebu - v rámci uvedenej príjmovej položky sa sleduje hodnota jedál a nápojov vyprodukovaných a spotrebovaných v tej istej domácnosti. Vypočíta sa ako trhovú hodnotu vyrobených tovarov po odpočítaní všetkých nákladov spojených s výrobou.
- pravidelné dane z majetku - položka pravidelné dane z majetku sa vzťahuje na dane, ktoré majiteľ periodicky odvádza za vlastníctvo pozemkov, stavieb, bytov alebo nebytových priestorov (tzv. daň z nehnuteľnosti).
- pravidelné platené peňažné transfery medzi domácnosťami - v rámci premennej sa zisťuje ročná suma, ktorú domácnosť zaplatila v priebehu minulého kalendárneho roka iným domácnostiam alebo jednotlivcom, ako napr. povinné výživné, dobrovoľné výživné, pravidelná peňažná podpora iným osobám ako členom domácnosti, pravidelná peňažná podpora pre domácnosti v iných krajinách.
- daň z príjmu a príspevky sociálneho poistenia - predmetom dane z príjmu sú príjmy zo závislej činnosti, príjmy z podnikania a inej samostatnej zárobkovej činnosti a z prenájmu, príjmy z kapitálového majetku a ostatné príjmy (napr. príjmy z príležitostných činností, z príležitostného prenájmu hnutel'ných vecí, príjmy z prevodu vlastníctva nehnuteľností a pod.)
- príspevky do individuálnych súkromných dôchodkových fondov - príjmová položka zahŕňa príspevky do individuálnych dôchodkových fondov súvisiacich so starobou, pozostalými, chorobou, invaliditou a nezamestnanosťou, napr. vyplývajúce zo zmlúv s doplnkovými dôchodkovými poisťovňami (III. pilier).
- dôchodok z individuálnych súkromných dôchodkových fondov - v rámci premennej sa sleduje dôchodok vyplatený z individuálnych súkromných dôchodkových fondov na základe dôchodkového poistenia, ktoré bolo uzatvorené jednotlivými osobami z ich vlastnej iniciatívy, nezávisle od zamestnávateľov a vlády (III. pilier) (ŠÚ SR, 2019).

Na záver tejto časti vedeckej monografie je potrebné upriamiť pozornosť čitateľa na skutočnosť, že fungovanie národného štatistického systému si vyžaduje organizované pôsobenie jeho zložiek v oblasti štatistiky a zvlášť voči orgánom Európskej únie. Jeho koordinácia zo zákona pripadá Štatistickému úradu SR ako ústrednému orgánu štátnej

správy pre oblasť štatistiky a kontaktné miesto pre Európsku komisiu (Eurostat) v rámci európskeho štatistického systému. V súčasnosti Národný štatistický systém Slovenskej republiky tvoria Štatistický úrad, orgány a ministerstvá, ktoré vykonávajú Európsky štatistický program alebo Program štátnych štatistických zisťovaní. Orgány a ministerstvá tvoriace Národný štatistický systém Slovenskej republiky sú: Štatistický úrad SR, Ministerstvo dopravy a výstavby SR, Ministerstvo kultúry SR, Ministerstvo pôdohospodárstva a rozvoja vidieka SR, Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny SR, Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu SR, Ministerstvo vnútra SR, Ministerstvo zdravotníctva SR, Ministerstvo životného prostredia SR, Ministerstvo hospodárstva SR, Správa štátnych hmotných rezerv SR, Úrad pre reguláciu elektronických komunikácií a poštových služieb a Infostat.

2.3.3 Technické charakteristiky údajov podľa nariadenia Európskeho parlamentu a Európskej rady (EÚ) 2019/1700.

Pokiaľ ide o prvky spoločné pre viacero súborov údajov podľa nariadenia Európskeho parlamentu a Európskej rady platia tieto charakteristiky:

1. „obydlie“ alebo „obytná jednotka“ je budova, jej časť, obytné priestory alebo iné priestory určené na obývanie ľuďmi a zahŕňa „byty“ a „iné obytné jednotky“ v zmysle vymedzenia v prílohe k nariadeniu Komisie (ES) č. 1201/2009 (5);
2. „súkromná domácnosť jednotlivca“ je súkromná domácnosť, v ktorej osoba obvykle býva sama v samostatnej obytnej jednotke alebo obýva ako podnájomník samostatnú miestnosť alebo miestnosti v obytnej jednotke, ale spolu s ostatnými obyvateľmi danej obytnej jednotky netvorí viacčlennú domácnosť;
3. „viacčlenná súkromná domácnosť“ je súkromná domácnosť, v ktorej skupina dvoch alebo viacerých osôb obvykle býva spoločne v obytnej jednotke alebo v časti obytnej jednotky a s ostatnými členmi domácnosti sa delí o príjmy alebo výdavky domácnosti; 4. „člen domácnosti“ je osoba, ktorá má obvyklé bydlisko v súkromnej domácnosti;
4. „bydlisko rodiny“ je obytná jednotka, v ktorej bývajú členovia viacčlennej domácnosti, ako aj osoba, ktorá určitý čas trávi inde, ale zachováva si úzke väzby s členmi viacčlennej súkromnej domácnosti, najmä prostredníctvom rodinných vzťahov alebo pravidelných pobytov;
5. „zdieľanie príjmu domácností“ je prispievanie do príjmu súkromnej domácnosti a/alebo využívanie príjmu súkromnej domácnosti;
6. „výdavky domácnosti“ sú výdavky, ktoré vznikajú členom súkromnej domácnosti v súvislosti so zabezpečením základných životných potrieb. Patria sem výdavky súvisiace s bývaním (najmä nájomné, poplatky za dom alebo byt a poistenie bývania), ako aj iné výdavky spojené s každodenným životom, ktoré zahŕňajú potreby ako potraviny, oblečenie, hygienické potreby, nábytok, vybavenie a náradie, dochádzanie do práce a iná doprava, zdravotná starostlivosť a poistenie, vzdelávanie a odborná príprava, voľnočasové a športové aktivity a dovolenky;
7. „inštitúcia“ je právnická osoba alebo zariadenie poskytujúce skupine osôb dlhodobé bývanie, ako aj vybavenie a služby potrebné pre každodenný život. Väčšina inštitúcií patrí do týchto kategórií:

- nemocnice, hospice, ozdravovne, zariadenia pre osoby so zdravotným postihnutím, psychiatrické zariadenia, domovy pre dôchodcov a zariadenia opatrovateľskej starostlivosti;
- zariadenia asistovaného bývania a inštitúcie sociálnej starostlivosti, a to okrem iného pre bezdomovcov, žiadateľov o azyl alebo utečencov;
- vojenské tábory a kasárne;
- výchovné a nápravné zariadenia, zadržiacie strediská, ústavy na výkon vyšetrovacej väzby, väznice;
- náboženské inštitúcie;
- internáty pre študentov terciárneho vzdelávania (v závislosti od osobitných opatrení). (ÚRADNÝ VESTNÍK EÚ, 2019)

2.3.4 Štatistické údaje obyvateľov, domov a bytov z pohľadu Štatistického úradu Slovenskej republiky

Slovensko v roku 2016 dosiahlo doposiaľ najvyšší počet obyvateľov – presne 5 450 421. Jeden z najstarších druhov štatistík je sčítanie ľudu. Prvé moderné sčítanie ľudu na našom území bolo vykonané v roku 1869, kedy sa otvorilo obdobie populačných cenzov na našom území. (HISTÓRIA SČÍTANIA, 2020) Posledné československé sčítanie sa uskutočnilo v roku 1991.

V ére samostatnej Slovenskej republiky prvé sčítanie – Sčítanie obyvateľov, domov a bytov v roku 2001 vychádzalo z metodických odporúčaní Organizácie Spojených národov a Európskej únie. Rozhodujúcim okamihom sčítania bol 26. máj 2001. Údaje aktuálne k tomuto dátumu sa zisťovali metódou samosčítania, t. j. do sčítacích formulárov ich zapisovali sami obyvatelia. Legislatívnu, organizačnú a metodickú prípravu sčítania, ako aj spôsob zberu, spracovania, publikovania a prezentácie získaných údajov zabezpečoval po prvý raz v histórii v celom rozsahu Štatistický úrad Slovenskej republiky.

Už vieme, že „Sčítanie obyvateľov, domov a bytov 2011“ (ďalej len SODB 2011) bolo súčasťou celosvetového programu populačných, domových a bytových cenzov, ktorý v spolupráci s Eurostatom koordinovala OSN. V tomto sčítaní, ktoré možno považovať za jedno z najvýznamnejších štatistických zisťovaní svojho druhu aj z medzinárodného hľadiska sa podľa nariadenia Európskeho parlamentu a Európskej rady (ES) č. 763/2008 sa po prvý raz v histórii sčítavali v tom istom roku (2011) s využitím rovnakých, respektíve porovnateľných definícií zisťovaných údajov obyvatelia, domy a byty vo všetkých krajinách Európskej únie. SODB 2011 bolo obsahovo najrozsiahlejšie štatistické zisťovanie o obyvateľstve, do ktorého sa podľa zákona mali povinnosť zapojiť všetci obyvatelia SR a cudzinci (s výnimkou cudzincov, ktorí požívali diplomatické výsady a imunitu) zdržiavajúci sa na území Slovenskej republiky v rozhodujúcom okamihu sčítania (21. mája 2011). V SODB 2011 bolo využité v tom období najmodernejšie štatistické zisťovanie svojho druhu na Slovensku, keďže si obyvatelia si po prvý raz v histórii mohli vybrať, či vyplnia tlačené sčítacie formuláre alebo využijú ich elektronickú formu a sčítajú sa cez internet.

Sčítanie obyvateľov, domov a bytov 2021 na Slovensku je založené na novom koncepte. Na Slovensku prvýkrát v histórii dôjde k zmene spôsobu sčítania a namiesto tradičného sčítania sa uskutoční integrované sčítanie, ktoré je z hľadiska použitých metód kombinovaným sčítaním. Integrované sčítanie je založené na kombinácii údajov

z administratívnych zdrojov údajov a údajov získaných od obyvateľov. Kombinované sčítanie ako metóda zabezpečenia údajov je vo svete považovaná za určité premostenie pri prechode od tradičného sčítania k plne registrovaniu sčítaniu. Sčítanie obyvateľov domov a bytov bude realizované v dvoch etapách – sčítanie domov a bytov (prebehne v období od 1. júna 2020 do 12. februára 2021. Toto sčítanie vykonávajú obce SR v spolupráci so Štatistickým úradom SR. Obyvateľ sa na sčítaní domov a bytov nebude podieľať) a sčítanie obyvateľov (uskutoční sa v období od 15. februára 2021 do 31. marca 2021. Obyvateľ bude mať na sčítanie sa šesť kalendárnych týždňov). Rozhodujúcim okamihom sčítania, ku ktorému sa vzťahujú údaje zisťované počas doby sčítania obyvateľov, domov a bytov je polnoc z 31. decembra 2020 na piatok 1. januára 2021.

Tab. 1 Druhy domácností podľa Štatistického úradu SR

Územie domácnosti jednotlivcov ⁹	Druhy domácností						Počet obyvateľov podľa miesta sčítania	Počet obyvateľov podľa trvalého
	bytové		hospodáriace		cenzové			
	2011	2001	2011	2001	2011	2001	2011	2001
Slovenská republika	1 709 100	1 644 728	1 852 059	1 900 344	2 064 635	2 071 743	5 399 333	5 379 455
Bratislavský kraj	229 930	213 859	245 997	243 106	265 306	254 962	604 103	599 015
Trnavský kraj	179 108	167 377	191 263	194 872	215 313	221 261	557 030	551 003
Trenčiansky kraj	194 568	189 081	208 839	213 881	225 187	233 962	594 407	605 582
Nitriansky kraj	230 116	228 674	247 712	263 233	269 887	285 603	690 411	713 422
Žilinský kraj	208 375	200 445	218 788	227 844	236 284	250 433	688 296	692 332
Banskobystrický kraj	219 402	215 021	240 183	249 604	268 757	269 395	660 475	662 121
Prešovský kraj	216 836	206 265	237 454	243 762	279 803	269 414	813 499	789 968
Košický kraj	230 765	224 006	261 823	264 042	304 098	286 713	791 112	766 012

Zdroj: (ŠÚ SR, KOLEKTO NÁS JE..., 2014)

Pokiaľ chceme lepšie pochopiť tieto (národné) charakteristiky, je potrebné zadefinovať niektoré základné pojmy, javy a skutočnosti týkajúce sa danej problematiky. V ďalšom texte si priblížime niektoré z nich. (ŠÚ SR, 2014)

- *Bytová domácnosť* je súbor osôb spoločne bývajúcich v byte (hlavné kritérium: spoločné bývanie). Bytovú domácnosť tvorí buď jedna, alebo viac hospodáriacich domácností. Bytové domácnosti sa využívajú pri analýzach úrovne bývania.
- *Hospodáriaca domácnosť* je súbor osôb spoločne bývajúcich v byte, ktoré spoločne hradia náklady na bývanie, vybavenie, stravu a. i. (hlavné kritériá: spoločné bývanie a spoločné hospodárenie). Hospodáriacu domácnosť tvorí jedna alebo viac cenzových domácností. Hospodáriace domácnosti sa využívajú pri analýzach životnej úrovne obyvateľstva.
- *Cenzová domácnosť* je najmenší súbor osôb spoločne bývajúcich v byte, ktoré spoločne hradia náklady a majú medzi sebou vzájomné vzťahy (hlavné kritériá: spoločné bývanie, spoločné hospodárenie a príbuzenské vzťahy). Cenzová domácnosť sa ďalej nečlení. Cenzové domácnosti sa využívajú pri analýzach rodinného správania obyvateľstva.

⁹ Územie domácnosti jednotlivcov (jediná fyzická osoba, ktorá býva v byte sama alebo ako podnájomník, alebo býva spoločne s ďalšou cenzovou domácnosťou, ale samostatne hospodári).

Tab. 2

Členenie domácností podľa Štatistického úradu SR

Bytová domácnosť			
je súbor osôb spoločne bývajúcich v byte	hlavné kritérium: spoločné bývanie	tvorí ju buď jedna, alebo viac hospodáriacich domácností	využíva sa pri analýzach úrovne bývania.
Hospodáriaca domácnosť			
je súbor osôb spoločne bývajúcich v byte, ktoré spoločne hradia náklady na bývanie, vybavenie, stravu a. i.	hlavné kritériá: spoločné bývanie a spoločné hospodárenie	tvorí jedna alebo viac cenзовých domácností.	využíva sa pri analýzach životnej úrovne obyvateľstva.
Cenzová domácnosť			
je najmenší súbor osôb spoločne bývajúcich v byte, ktoré spoločne hradia náklady a majú medzi sebou vzájomné vzťahy	hlavné kritériá: spoločné bývanie, spoločné hospodárenie a príbuzenské vzťahy	rodinné a ostatné	využíva sa pri analýzach rodinného správania obyvateľstva.
Rodinné cenзовé domácnosti	Úplné	manželský pár s deťmi alebo bez detí	kohabitujúci pár s deťmi alebo bez detí
	Neúplné	matka a aspoň 1 dieťa	otec a aspoň 1 dieťa
Ostatné cenзовé domácnosti	viacčlenné nerodinné domácnosti (dve alebo viac osôb príbuzných i nepríbuzných hospodáriacich spoločne, ktoré však netvoria rodinnú domácnosť)	domácnosti jednotlivcov (jediná fyzická osoba, ktorá býva v byte sama alebo ako podnájomník, alebo býva spoločne s ďalšou cenзовou domácnosťou, ale samostatne hospodári)	

Zdroj: ŠÚ SR, vlastné spracovanie

2.3.5 Prístupy k domácnostiam v podmienkach Slovenskej republiky v súčasnosti

Podľa nášho názoru prístupy k domácnostiam v súčasnosti najlepšie charakterizuje výstup autorov Prognostického ústavu Slovenskej akadémie vied, INFOSTAT-u Výskumného demografického centra a pracovníkov Katedry humánnej geografie a demografie Prírodovedeckej fakulty Univerzity Komenského v publikácii „Prognóza vývoja rodín a domácností na Slovensku do roku 2030.“ (ŠPROCHA at el., 2014)

Autori v nej vychádzajú zo skutočnosti, že od roku 1961 pri každom z nasledujúcich sčítaní sú konštruované tri typy domácností. Bytová domácnosť predstavuje súbor osôb, ktoré trvalo bývajú v jednom byte. Sú tvorené jednou alebo viacerými hospodáriacimi domácnosťami. Tie sú identifikované osobami deklarujúcimi v sčítaní spoločné hospodárenie. Ide teda o osoby, ktoré slobodne uvádzajú, že spoločne hradili prevažnú časť hlavných výdavkov domácnosti (napr. za užívanie bytu, stravu, údržbu bytu alebo domu, výdavky na kúrenie, elektrinu, plyn, a pod.). Výška spoločného krytia nákladov na domácnosť pritom nerozhoduje. Jedna hospodáriaca domácnosť môže byť tvorená z jednej alebo viac cenзовých domácností. Cenzová domácnosť predstavuje najmenšiu, ďalej nedeliteľnú sociálnu kolektivitú tvorenú predovšetkým na základe deklarovanych rodinných väzieb (napr. manžel, manželka, druh, družka, syn,

dcéra, nevesta, zať a pod.). Tvoria ju teda osoby, ktoré spolu žijú v jednom byte, spoločne hospodária a majú medzi sebou priamy rodinný alebo iný vzťah. V rámci cenзовých domácností rozlišujeme dva základné typy a v každom ďalšie dva podtypy:

1. rodinné domácnosti
 - a) úplná rodinná domácnosť – tvorí ju manželský pár alebo ide o spolužitie druhá s družkou s deťmi alebo bez detí (bez ohľadu na ich vek, ak netvorí vlastnú samostatnú cenзовú domácnosť),
 - b) neúplná rodinná domácnosť – tvorí ju jeden rodič s dieťaťom resp. deťmi bez ohľadu na ich vek (opäť platí, že dieťa – deti nesmú byť súčasťou inej cenзовой domácnosti).
2. nerodinné domácnosti
 - a) viacčlenná nerodinná domácnosť – tvoria ju dve alebo viac spoločne hospodáriacich osôb v určitom príbuzenskom alebo inom vzťahu, no v takom, ktorý nie je možné označovať ako rodinná domácnosť.
 - b) domácnosť jednotlivca – fyzická osoba, ktorá býva v byte sama alebo býva v byte s inými osobami, prípadne cenovou domácnosťou, no samostatne hospodári, alebo žije v byte ako podnájomník.

Súčasťou rodinnej cenзовой domácnosti môžu byť aj ďalšie príbuzné osoby, ktoré spoločne hospodária, no nevytvárajú svoju vlastnú samostatnú cenзовú domácnosť. Ide najčastejšie o osoby, ako je prarodič prípadne brat, sestra jedného z rodičov. Súčasne je deklarované, ktoré osoby spoločne hospodária. V súlade so získanými výsledkami je zrejmé, že na Slovensku dlhodobo platí, že v rámci jednej bytovej domácnosti sa nachádza aj jedna hospodáriaca a aj jedna cenзовая domácnosť.

Tab. 3 Prognóza obyvateľov SR v rokoch 2020 - 2060

Rok	Nízky variant	Stredný variant	Vysoký variant
2020	5 458 093	5 464 722	5 470 523
2025	5 448 923	5 487 064	5 515 799
2030	5 395 158	5 474 117	5 538 492
2035	5 307 450	5 430 897	5 537 250
2040	5 201 367	5 374 076	5 528 241
2045	5 085 753	5 312 849	5 521 825
2050	4 965 937	5 252 527	5 523 799
2055	4 841 389	5 194 388	5 536 502
2060	4 709 182	5 134 836	5 555 543

Zdroj: Vlastné spracovanie na základe oficiálnej webovej stránky Vedecko demografického centra Infostat. Dostupné na:

http://www.infostat.sk/vdc/sk/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=14&Itemid=68

3 Vplyv chudoby a bohatstva na financie domácností

Chudoba a sociálne vylúčenie predstavujú jeden z najväznejších problémov súčasnosti. Odhliadnuc od priameho vplyvu na rozpočtové zdroje či od tlaku na vládne výdavkové programy, má tento fenomén dopad aj na ďalšie subjekty v ekonomike (domácnosti, firmy, neziskový sektor), resp. na efektívnosť vzťahov medzi nimi. Aj to je jeden z dôvodov, prečo má boj s chudobou a boj so sociálnym vylúčením svoje miesto vo verejnej politike a prečo sa venuje pozornosť tejto téme vo vede a vo výskume. V tejto monografii sme sa rozhodli upriamiť našu pozornosť na vnímanie chudoby a bohatstva vo vzťahu k domácnostiam – k finančnej pozícii domácností.

3.1 Chápanie chudoby a sociálnej exklúzie v teórii a praxi

Chudoba ako sociálny fenomén je stará ako ľudstvo samo. Ako sme sa už zmienili skôr, rôzne kmeňové spoločenstvá bojovali o územia, ale ich základným cieľom bolo zabezpečenie potravy, resp. boj o prežitie. Spočiatku sa teda chudoba spájala s nedostatkom obživy, ošatenia, strechy nad hlavou atď. Postupne úlohu zabezpečenia nevyhnutných ľudských potrieb preberali cirkevné spoločenstvá, lokálni šľachtici alebo zemepáni. S postupným rozvojom spoločnosti sa záujem o chudobných prehľboval a postupne nadobúdala podobu kodifikovaných noriem – napr. v podobe tzv. *chudobinských zákonov*, ktoré prenášali túto povinnosť na obce, neskôr na štát. Masový rozvoj v systémoch sociálnej ochrany (tak rozsahom ako i obsahom) zaznamenali európske krajiny po druhej svetovej vojne, a to bez ohľadu na architektúru konkrétneho sociálneho systému ochrany a jeho zložiek.

Podľa Organizácie spojených národov je chudoba „*viac než len nedostatok dôchodku a zdrojov na zabezpečenie trvalo udržateľného života. Jej prejavom je hlad, obmedzený prístup k vzdelaniu a iným základným službám, sociálna diskriminácia a vylúčenie, ako aj nedostatok participácie na rozhodovaní.*“ (UNITED NATIONS RESEARCH INSTITUTE FOR SOCIAL DEVELOPMENT, 2010)

Mohli by sme uviesť mnoho ďalších definícií, ktoré na chudobu nazerajú z rôznych uhlov pohľadu. Za všetky vyberieme definíciu Louis - Marie Asselina, ktorá vyjadruje určité prepojenie so sociálnou exklúziou: „*Chudoba pozostáva z akejkoľvek formy nerovnosti, ktorá je zdrojom sociálnej exklúzie, z rozdeľovania životných podmienok nevyhnutných pre ľudskú dôstojnosť. Tieto životné podmienky korešpondujú s možnosťami jednotlivcov, domácností a komunit naplniť ich základné potreby v nasledovných dimenziách: 1. Prijem, 2. Vzdelanie, 3. Zdravie, 4. Jedlo/strava, 5. Voda/hygiena, 6. Práca/zamestnanosť, 7. Bývanie, 8. Prístup k produktívnym aktívam, 9. Prístup na trhy, 10. Účasť v komunitách/spoločenský mier.*“ (ASSELIN, 2009)

V pravom slova zmysle je však chudoba v každom štáte „národným špecifikom“, v ktorom sa odzrkadľuje životný štýl danej krajiny, jej prosperita, jej bohatstvo. Paradoxne, čím je krajina bohatšia, tým môže hranica chudoby predstavovať vyššiu úroveň a tým sa môže ocitnúť väčšia vzorka populácie medzi chudobnými, kým v chudobnejších krajinách môžu byť počty chudobných naopak nižšie.

Návrat chudoby ako sociálneho, resp. ako sociálno-patologického javu je často spájaný so štátom verejného blaha (charakterizovanom okrem iného aj ekonomickou konjunktúrou), kedy chudoba paradoxne vzniká a rastie uprostred blahobytu, uprostred bohatstva a uprostred hojnosti. V tejto súvislosti sa čoraz častejšie stretávame s novým

typom chudoby, ktorého zvláštnosťou je fenomén opakovaného prichádzania a odchádzania chudoby, ktorým je poznačené značné percento obyvateľstva a to vrátane stredných vrstiev. Významný nemecký sociológ Ulrich Beck prirovnáva tento stav k podzemnej dráhe: „*Pristupujú stále „noví“ cestujúci a mnohí vystupujú. Po určitú dobu sa môže zdať, že ide o rovnaké osudy chudobou postihnutých ľudí, ale niektorí „cestujú“ iba jednu zastávku, iní celú trať. Počas pobytu v podzemnej dráhe (chudobe) predstavujú náhodnú skupinu, pre ktorú je typické spoločné čakanie na výstupnú zastávku.*“ (BECK, 1986, s. 147)

Predpokladom odstraňovania chudoby a sociálneho vylúčenia je zabezpečenie prístupu pre všetkých ľudí k zdrojom, právam a službám potrebným pre participáciu v spoločnosti, potieranie všetkých foriem diskriminácie, ktoré vedú k vylúčeniu. (FILADELFIOVÁ et al., 2013, s. 13)

Proces rozdeľovania v prospech chudobných sa zdôvodňuje napríklad argumentom, že chudobný človek je brzdou ekonomického rozvoja, pretože:

- je zlým spotrebiteľom, svojou nízkou spotrebou nepodnecuje ani ekonomický rast ani ekonomický rozvoj,
- nemá prostriedky na to, aby ich mohol vynakladať na uchovanie a kultiváciu svojho vlastného potenciálu, a tým znižuje úroveň ľudského potenciálu celej spoločnosti,
- nízkou kvalitou svojho potenciálu nie je pripravený na tvorbu, ale ani spotrebu statkov, ktoré uspokojujú základné i nové potreby človeka, uspokojujú nie len nové, ale i tradične existenčne menej naliehavé potreby, zaradené v hierarchii potrieb do vyšších kategórií. (STRECKOVÁ & MALÝ, 1998, S. 25 – 26)

Pojem **sociálna exklúzia** (sociálne vylúčenie) bol po prvýkrát vysvetlený sociológmi vo Francúzsku počas 80-tych rokov 20. storočia. Znamená nedostatok spoločenskej kohézie spôsobujúci rastúcu nerovnosť, masovú sociálnu a ekonomickú zraniteľnosť čoraz väčšej časti obyvateľstva. Neznamená len nedostatok materiálneho bohatstva, ale taktiež nedostatok participácie v hlavných spoločenských inštitúciách. K popularizácii tohto pojmu a k hlbšiemu skúmaniu jeho podstaty došlo v 90. rokoch 20. storočia (s rozvojom *sociálneho štátu*), kedy začal nahrádzať pojem sociálnej divízie a sociálnej nerovnosti. Neskôr sa sociálnou exklúziou začala zaoberať Európska komisia a postavila ju na vrchol svojej sociálnej politiky.

V našich podmienkach sa sociálna exklúzia chápe ako „*proces, v ktorom sú určití jednotlivci vytláčaní na okraj spoločnosti a nemajú dostatok alebo žiadne možnosti plne sa v nej realizovať*“. Stáva sa tak z rôznych dôvodov, najmä z nedostatku vlastných základných kompetencií alebo v dôsledku diskriminácie. Toto ich vzdiaľuje až izoluje od zamestnania, od príjmu a od príležitosti vzdelávania. Majú veľmi obmedzený prístup k rozhodovacím orgánom, ako aj k sociálnym a ku komunitným sieťam a k aktivitám. Obmedzené možnosti napájania sa na vonkajšie zdroje pomoci a zdroje podpory (spôsobené o. i. neschopnosťou aktivizovať vlastné interné zdroje a zdroje vlastnej rodiny) tak často spôsobujú bezmocnosť a nemožnosť riadiť a kontrolovať rozhodnutia, ktoré majú dosah na ich každodenný život (aktívna participácia). „*Sociálna exklúzia nesie riziko marginalizácie a vylúčenia pre jednotlivcov i celé skupiny vo viacerých oblastiach života. Výrazným sprievodným javom sociálnej exklúzie a limitujúcim faktorom sociálnej inklúzie je chudoba a jej riziká.*“ (MINISTERSTVO PRÁCE SOCIÁLNYCH VECÍ A RODINY SR, 2012)

Diskusie o sociálnej exklúzii sa postupne rozširovali z pôvodného užšieho zamerania sa na chudobu na oveľa širšiu debatu o politike blahobytu a sociálnych práv. Užšie poňatie sociálnej exklúzie zdôrazňuje multidimenzionálnu povahu chudoby a sociálne znevýhodnenie, zotrvačnosť viacnásobnej deprivácie v čase, extrémne efekty takejto deprivácie na relatívne koncentrované sociálne skupiny a geografické oblasti, túžbu začleniť takéto skupiny do spoločnosti. Širšie poňatie myšlienky sociálnej exklúzie podčiarkuje najmä zraniteľnosť veľkej časti populácie v situáciách vylúčenia pre aspoň niektoré časti ich života, potrebu sociálnej dimenzie v myšlienke občianstva/príslušenstva, podčiarknutú myšlienkami rovnosti príležitostí, ochrany pred chudobou, túžbu kohézie spoločností, ktoré rešpektujú sociálne rozdiely. (ROOM et al., 1992) Z uvedeného možno vyvodit' čiastkový záver, že chudoba sa spája predovšetkým s nízkou úrovňou hmotných zdrojov a má skôr krátkodobý charakter, zatiaľ čo sociálna exklúzia predstavuje (okrem nízkej úrovne hmotných zdrojov) aj neschopnosť podieľať sa na hospodárskom, na sociálnom, na politickom a na kultúrnom živote a súvisí s pretrvávajúcou a systematickou viacnásobnou depriváciou v dlhodobom časovom horizonte.

Sociálna exklúzia je považovaná za multidimenzionálnu kategóriu, pričom jednou z jej dimenzií je práve chudoba a jej riziká. Chudoba je taktiež považovaná za multidimenzionálnu, napriek tomu, že je tento fakt mnohokrát ignorovaný zo strany predstaviteľov metrických spôsobov merania chudoby. Index multidimenzionálnej chudoby (Multidimensional Poverty Index MPI) bol prvýkrát zverejnený v roku 2010.

Dôležité miesto v systéme ochrany plní ochrana pred chudobou a pred sociálnym vylúčením. Prakticky všetky rozvinuté krajiny majú v súčasnosti v systémoch sociálnej ochrany aj prvok ochrany ľudí pred chudobou a pred sociálnym vylúčením. Výrazným prvkom týchto podsystemov je to, že poskytujú ochranu v rámci nepríspevkových programov sociálnej pomoci. Niekedy sa táto pomoc označuje ako *sociálna pomoc v poslednej inštancii* alebo ako *záchranná sociálna sieť* (u nás používame *pojem pomoc v hmotnej núdzi*). Je pre ňu charakteristické, že sa poskytuje na základe preverenia, testovania príjmovej a čiastočne materiálnej situácie žiadateľov. Charakterizuje ju aj skutočnosť, že dávky sa poskytujú adresne.

Sociálna pomoc je určená pre tých, ktorí si nemôžu zdroje na živobytie zabezpečiť vlastnými silami alebo si nedokážu zabezpečiť zdroje v dostatočnej miere. Takéto chápanie sociálnej pomoci v medzinárodnom kontexte má zamedziť extrémnym podobám materiálnej deprivácie ako aj sociálnemu vylúčeniu a marginalizácii, aby sa zachovala, resp. umožnila integrácia najviac ohrozených osôb. Zmiernenie chudoby a sociálneho vylúčenia môžeme považovať za hlavný cieľ systému sociálnej pomoci. V krajinách OECD existuje celý rad systémov sociálnej pomoci (ako príjmo-testovanej pomoci); majú rôznorodý dizajn, obsahujú rozdielne prvky a sú odlišne štruktúrované a dokonca používajú rozdielnu terminológiu na označenie tejto pomoci. S istou dávkou zjednodušenia môžeme rozlíšiť tri základné druhy tejto pomoci, a to: 1. všeobecnú pomoc (general assistance), v rámci ktorej sú poskytované finančné dávky všetkým, resp. takmer všetkým obyvateľom, ktorých príjem je nižší, ako stanovená úroveň určitého „minimálneho“ príjmu; 2. kategorickú pomoc (categorical assistance), v rámci ktorej sa poskytujú finančné dávky pre špecifické skupiny obyvateľov; 3. viazanú pomoc (tied assistance), ktorá umožňuje voľný prístup, alebo dotuje dostupnosť

špecifických tovarov alebo služieb vo vecnej alebo finančnej podobe pre sociálne potrebné subjekty (napr. príspevky na bývanie a pod.).

3.2 Agregovaný indikátor chudoby alebo sociálneho vylúčenia

Pri meraní chudoby sa stretávame s prístupom v objektívnom a v subjektívnom zmysle. *Objektívna miera chudoby* nám umožňuje určiť, koľko ľudí, resp. domácností je chudobnejších ako ostatných (nechudobných). Obidva prístupy sú statické a neskôr sa rozpracovali o dynamický prístup k chudobe. Ten nám umožňuje povedať nielen to, aký podiel domácností alebo jednotlivcov v spoločnosti je chudobných, ale môžeme zistiť, ako dlho sú chudobní, a ako veľmi sú chudobní. Niektorí ekonómovia uprednostňujú *subjektívne prístupy* k meraniu chudoby, nakoľko tie umožňujú diferencovaný prístup k dvom rôznym domácnostiam s rovnakým príjmom, prípadne aj s približne rovnakou spotrebou. Napríklad trojica autorov B. Heady, P. Krause a G.G. Wagner upozornila na to, že meranie chudoby v Austrálii, Nemecku a vo viacerých západných krajinách je zvyčajne založené iba na nízkom príjme. To však nie je koncepčne v poriadku. Byť chudobným znamená mať nízky materiálny štandard života, a to nedobrovoľne. Vyčísľovanie chudoby by malo brať do úvahy však tiež spotrebu a bohatstvo domácností. Napríklad, ak má domácnosť spotrebu adekvátnu, povedzme na úrovni priemernej spotreby domácností v krajine, nemala by byť klasifikovaná ako chudobná len z titulu dočasnej straty/zníženia dôchodku. Podobne je to v prípade bohatstva – ak domácnosť disponuje bohatstvom, ktoré vie v prípade potreby premeniť na likvidnejšiu formu aktív a financovať z nich výpadok/zníženie dôchodku (a tým udržiavať adekvátnu úroveň spotreby), nemala by byť klasifikovaná ako chudobná. (HEADY et al., 2009)

Tak ako je veľa koncepcií chudoby, existuje aj množstvo rôznych prístupov k meraniu chudoby. Tieto čísla sú veľmi dôležité pre verejné politiky a pre ich smerovanie, ako aj pre rozvoj pomoci chudobou ohrozeným jednotlivcom či domácnostiam. V tomto zmysle je potrebné si uvedomiť, že už dávno nie je chudoba problémom len rozvojových krajín, diskusia o miere chudoby sa rozšírila aj na rozvinuté krajiny a tomu sa prispôbili aj spôsoby jej kvantifikácie. *Absolútne vyjadrenie chudoby* je typické pre rozvojové krajiny. Jedným z týchto prístupov je prístup „dolar na deň“ (dollar per day), ktorý vyjadruje paritu kúpnej sily meny vo vzťahu k jednému doláru v danej krajine. Podľa tohto prístupu dolar na deň je základná úroveň dôchodku na deň potrebná k prežitiu v tej-ktorej rozvojovej krajine. Medzičasom bol tento prístup revidovaný a v roku 2015 sa zmenil z 1 dolár na 1,25 dolára, o niečo neskôr na 1,90 dolára na deň. *Relatívnu chudobu* možno využiť pre kvantifikáciu miery chudoby v rozvinutých krajinách, nakoľko ide o fixný kôš tovarov a služieb, ktorý je považovaný za základný na účely prežitia rodiny, resp. domácnosti. Výsledkom týchto prístupov sú rôznym spôsobom určené miery/hranice chudoby, pod ktoré ak príjem danej rodiny/jednotlivca klesne, je považovaná/-ý za chudobnú/-ého.

V súvislosti so sociálnou inklúziou, bojom proti chudobe (ako sme už vyššie spomínali), prijali členské krajiny Európskej únie určité záväzky, ktoré majú aj kvantifikovanú podobu. Na meranie cieľa v oblasti sociálnej inklúzie bol stanovený **agregovaný indikátor chudoby** alebo sociálneho vylúčenia. Jeho výpočet pozostáva z troch čiastkových indikátorov, ktorými sú: miera rizika chudoby (indikátor finančnej chudoby), miera materiálnej deprivácie (indikátor materiálnej deprivácie) a miera

pracovnej intenzity (indikátor počtu domácností s veľmi nízkou pracovnou intenzitou. (ŠÚ SR, 2017)

a) Miera rizika chudoby

Byť ohrozený chudobou znamená žiť v domácnosti s vyrovnaným čistým disponibilným príjmom pod 60 % národného mediánu. Vyrovnaný príjem sa dosiahne použitím OECD vyrovnávacej škály, ktorá priradí váhu 1 prvému dospelému, váhu 0,5 každému ďalšiemu jedincovi nad 14 rokov a váhu 0,3 jedincovi pod 14 rokov. Výsledok sa dosiahne podielom celkového príjmu domácnosti určeného na spotrebu/úspory (po odpočítaní daní a ďalších odpočtov) a súčtom individuálnych vyrovnávacích váh.

Napríklad v roku 2018 až 20 % obyvateľov s najvyšším disponibilným príjmom v EÚ malo 5,1-krát vyšší príjem ako spodných 20 %. Miera rizika chudoby (po sociálnych transferoch) bola v EÚ na úrovni 16,8 % (v roku 2017 to bolo 16,9 %) a vďaka sociálnym transferom sa v roku 2018 až 8,2 % obyvateľov EÚ dostalo nad hranicu chudoby. V rámci priemeru EÚ Slovensko nevyhne v miere rizika chudoby jeho obyvateľstva. V porovnaní s krajinami V4 sa dlhodobo nachádza na druhom mieste, hneď za Českou republikou, ďalej nasleduje striedavo Poľsko a Maďarsko. Od roku 2005, kedy bolo rizikom chudoby ohrozených 13,3 % obyvateľstva na Slovensku, tento podiel klesal do roku 2007, následne rástol do roku 2012 odkedy opäť klesal do roku 2015 a v roku 2016 vzrástol na úroveň 12,7 %. Z roku 2018 evidujeme pre Slovensko hodnotu 12,2 %.

b) Indikátor materiálnej deprivácie

Mieru materiálnej deprivácie možno interpretovať ako neschopnosť dovoliť si niektoré z položiek, ktoré sú považované za nevyhnutné k dosiahnutiu adekvátnej úrovne života. Indikátor rozlišuje medzi tými, ktorí si tieto statky/služby nemôžu dovoliť, a medzi tými, ktorí ich nechcú. Prvým stupňom je miera materiálnej deprivácie ako percento populácie, ktoré si nemôže dovoliť minimálne tri z nasledujúcich deviatich položiek: 1. Zaplatiť nájom, hypotéku, účty za služby; 2. Udržiavať adekvátne teplo v dome; 3. Čeliť nepredvídateľným výdavkom; 4. Jeť mäso alebo proteíny pravidelne; 5. Ísť na dovolenku; 6. Televíziu; 7. Práčku; 8. Auto; 9. Telefón. Miera ťažkej materiálnej deprivácie je vyjadrená tým percentom populácie, ktoré si nemôže dovoliť aspoň štyri zo spomínaných deviatich položiek. Najvyšším stupňom je pretrvávajúca miera materiálnej deprivácie, vyjadrená časťou populácie neschopnou dovoliť si tri (materiálna deprivácia) alebo štyri (ťažká materiálna deprivácia) z deviatich položiek, a to v rámci sledovaného obdobia a zároveň za obdobie minimálne dvoch z predchádzajúcich troch rokov. Materiálna deprivácia zaznamenala v rámci krajín EÚ svoj vrchol v roku 2012, kedy bolo ohrozených takmer 10 % obyvateľov EÚ. Dôsledkom klesajúceho trendu vo vývoji tohto ukazovateľa sme sa v roku 2019 dopracovali k zníženiu na 5,6 % Európanov, ktorí trpia materiálnym nedostatkom, teda ide približne o 24 miliónov ľudí. V rámci krajín EÚ má v súčasnosti (2020) najvyšší podiel ľudí trpiacich materiálnou depriváciou Bulharsko (19,9 %), Grécko (15,9 %) a Rumunsko (12,6 %). Na opačnom konci rebríčka je Luxembursko (1,3 %), Švédsko (1,6 %) a Holandsko (2,4 %). Čo sa týka Slovenska, najohrozenejšou skupinou sú nezamestnaní (58,3 %), riziku chudoby a sociálnemu vylúčeniu čelí iba 9 % zamestnaných. V prípade žien a mužov je riziko rovnaké, o čosi viac sú v ohrození ľudia, ktorí majú deti (18,9%), nakoľko majú vyššie mesačné výdavky. Percento domácností

ťažko materiálne deprivovaných na Slovensku sa od roku 2005 (bezprostredne po vstupe SR do EÚ) znížilo z úrovne 22,1 % na úroveň cca 7 % v roku 2017, čo možno považovať za pozitívny jav, aj keď v porovnaní s ostatnými krajinami EÚ možno túto hodnotu považovať za vyššiu, ako je priemer.

c) Indikátor nízkej pracovnej intenzity

Tretím indikátorom je indikátor nízkej pracovnej intenzity. Vyjadruje sa ako počet mesiacov, v ktorých všetci členovia domácnosti (v produktívnom veku) pracovali počas referenčného obdobia, vyjadrený v ekvivalentoch plného úväzku. To je podelené celkovým počtom mesiacov, v ktorých mohli pracovať počas referenčného obdobia. Ak je podiel menší ako 0,20, domácnosť je považovaná za domácnosť s nízkou pracovnou intenzitou. V rámci vykazovania EÚ sa obvykle uvádza tento ukazovateľ ako počet ľudí vo veku 0-59 rokov žijúcich v domácnostiach, kde dospelí pracujú 20% alebo menej z ich celkového potenciálu, a to za posledný rok. Inými slovami, miera nízkej pracovnej intenzity vyjadruje podiel osôb, ktoré žijú v domácnostiach s veľmi nízkou pracovnou intenzitou (menej než 20%), k celkovej populácii. Pracovná intenzita domácnosti predstavuje pomer medzi počtom mesiacov, ktoré všetci členovia domácnosti v pracovnom veku odpracovali počas príjmového referenčného obdobia na strane jednej a celkovým počtom mesiacov, ktoré by mohli byť teoreticky odpracované týmito členmi domácnosti na strane druhej. Definícia pracovného veku sa vzťahuje na osoby vo veku 18-59 rokov, s vylúčením osôb, ktoré sú študentmi vo veku 18-24 rokov. Na ilustráciu – priemer tohto ukazovateľa v EÚ sa pohybuje zhruba na hodnote 10,4 % domácností, pričom podľa údajov EU SILC 2017 žilo na Slovensku celkovo 5,4% obyvateľov vo veku 0-59 rokov v domácnostiach s veľmi nízkou pracovnou intenzitou.

3.3 Dôchodková nerovnosť

Pojmy chudoba a sociálna exklúzia veľmi úzko súvisia s dôchodkovou nerovnosťou, so sociálnou nerovnosťou či s nerovnosťou bohatstva. Tieto kategórie majú trochu intenzívnejší vzťah k financiám domácností, nakoľko sa viac dotýkajú spôsobu hospodárenia domácností a ich rozpočtov. Podľa OECD dôchodok a bohatstvo domácností sú dve základné zložky individuálneho blahobytu. Dôchodok dovoľuje ľuďom uspokojiť ich potreby a dosahovať ciele, ktoré si zvolili ako dôležité vo svojich životoch. Bohatstvo umožňuje udržať si túto voľbu cieľov v čase. (OECD, 2011). Dôchodkom sa rozumie *disponibilný dôchodok*, tzn. tá časť dôchodku, ktorá ostane k dispozícii na spotrebu po zdanení a po odrátaní odvodov. Vznikne ako rozdiel medzi dôchodkovou časťou a medzi povinnými odpočtami/zrážkami. Dôchodková časť v sebe zahŕňa platy a mzdy, výnosy z investícií, renty, príjmy z prenájmu, štátne sociálne benefity a transfery. Niektoré spôsoby výpočtu disponibilného dôchodku zahŕňajú tiež nepeňažné príjmy zo štátu, ako napríklad vzdelanie, zdravotnú starostlivosť a pod. Vlastným pomenovaním položky povinných odpočtov/zrážok sme sa snažili súhrnne pomenovať všetky dane, zrážky odvodov na sociálne a zdravotné zabezpečenie a ich ekvivalenty, tak ako aj povinné platby iným domácnostiam (napr. platba výživného po rozvode atď.). Okrem disponibilného dôchodku a *trhového dôchodku* (dôchodok pred zdanením a povinnými zrážkami) sa stretávame aj s pojmami ako *rovnocenný dôchodok domácností* (equivalised household income) alebo *dôchodok domácnosti na obyvateľa*

(household per capita income). Tento spôsob určenia disponibilného dôchodku berie do úvahy počet členov v jednotlivých domácnostiach, ako aj ich prínos k dôchodku v domácnosti. Domácnosť totiž môže mať rôznu veľkosť a veľkosť dôchodku jednotlivých členov môže byť tiež rôzna, rovnako ako sú rôzne potreby v rôznych typoch domácností.

Azda najznámejším ukazovateľom, pomocou ktorého sa meria dôchodková nerovnosť, je Giniho koeficient. Aj keď odráža rozdelenie dôchodku po celej šírke dôchodkového rozdelenia spoločnosti, nezachytáva dostatočne extrémne situácie, kedy ľudia čelia nedostatku základných zdrojov. Preto sa ako doplnok k meraniu dôchodkovej nerovnosti používajú indikátory miery chudoby. V neprospech použitia tohto koeficientu sa uvádza tiež argument, že vyjadriť nerovnosť prostredníctvom jedného čísla je trochu zavádzajúce. Problémom je aj zber dát potrebných na jeho výpočet. Väčšinou sa využívajú údaje z prieskumov domácností alebo údaje získané na daňové účely. V prvom prípade, pri prieskume domácností, ľudia majú tendenciu nepriznať skutočnú finančnú situáciu, tzn. neuvádzajú údaje zodpovedajúce skutočnosti. V prípade údajov zhromažďovaných na účely daňových priznaní býva problémom to, že v množstve prípadov nezachytávajú domácnosti a jednotlivcov s veľmi nízkym dôchodkom, nakoľko tí často nie sú povinní daňové priznanie podať. Viaceré krajiny si preto všímajú pomer úrovne verejných peňažných transferov a daní platených domácnosťami na disponibilnom dôchodku domácností. Tento pomerový ukazovateľ identifikoval napr. Kóreu a Mexiko ako krajiny s najnižším podielom peňažných transferov na disponibilnom dôchodku domácností (4-6%). Naproti tomu, viac ako 30%-ný podiel disponibilného dôchodku domácností pripadá na peňažné benefity v krajinách ako Rakúsko, Belgicko, Francúzsko, Maďarsko, Poľsko a Švédsko. Slovenská republika sa nachádzala medzi krajinami v rozmedzí 20-30% podielu transferov na disponibilnom príjme domácností (OECD, 2008).

Čoraz výraznejšia pozornosť je v súčasnosti venovaná pomerne novému indexu slúžiacemu na vyčíslenie miery dôchodkovej nerovnosti – **Palma indexu**. Záujem o tento spôsob vyjadrenia dôchodkovej alebo spotrebnej nerovnosti vzrástol najmä v posledných rokoch, je tiež súčasťou OECD databázy dôchodkového rozdelenia, ročných správ Svetovej banky a ďalších. Palma index predstavuje podiel dôchodku horných 10% najbohatších ľudí, ku dolným 40% najchudobnejším. Inak povedané je meraním, ktoré zachytáva celkový dôchodok alebo spotrebu najbohatšieho decilu populácie ku najchudobnejším 40% populácie.

Čilský ekonóm José Gabriel Palma objavil fenomén, podľa ktorého podiel dôchodku tých ľudí, ktorých dôchodok je v deciloch 5-9 dôchodkového rozdelenia je zvyčajne relatívne stabilný (okolo 50% v rôznych krajinách a v rôznom čase). Zvyšných 50% dôchodku je podiel dôchodku horných 10%, horného 10 decilu a tých v deciloch 1 až 4 (toto rozdelenie je rozdielne medzi krajinami a v rôznom čase). Takýmto spôsobom skonštruovali Alex Cobham a Andy Summer tzv. Palma Index, ktorý považujú za citlivejší na tie dôchodkové skupiny, kde skutočne nerovnosť je. Palma index porovnáva dôchodok najbohatších 10% v spoločnosti ku najchudobnejším 40%. Inak povedané je meraním, ktoré zachytáva celkový dôchodok alebo spotrebu najbohatšieho decilu populácie ku najchudobnejším 40% populácie.

Palma podložil svoju teóriu na argumentoch, že existujú dve sily, ktoré v tomto zmysle v každej krajine pôsobia: jedna sila je odstredivá, ktorá vedie k divergencii (rozchádzaniu/rozdeľovaniu sa) podielu horných 10% a spodných 40% populácie; druhá

sila je dostredivá, ktoré vedie ku konvergencii (zbiehavosti) podielu dôchodku prislúchajúcemu „stredným“ 50% dôchodkového rozdelenia populácie. Palma pritom netvrdí, že podiel stredných 50% populácie je rigidný, nemenný. Argumentom je, že ide o relatívnu stabilitu týchto dôchodkových skupín obyvateľov (v porovnaní s najbohatšími alebo najchudobnejšími). (COBHAM et al., 2016)

Tvorcovia Palma indexu, ktorí nesúhlasia s používaním Giniho koeficientu, najčastejšie argumentujú nasledovne: Palma index je novým relevantným spôsobom merania dôchodkovej alebo spotrebnej nerovnosti, ktorý môže nahradiť iné merania nerovnosti používané tvorcami politiky; tradičné meranie nerovnosti pomocou Gini koeficientu môže viesť ku nezrovnalostiam, nakoľko je relatívne necitlivý na určité extrémne skupiny obyvateľov a naopak, príliš citlivý na zmeny strednej konzistentnej skupiny obyvateľov; namiesto toho potrebujú tvorcovia politiky vedieť sledovať to, čo sa deje na vrchole a na dne dôchodkového rozdelenia – najbohatšej skupiny 10 % a najchudobnejšej skupiny 40 % obyvateľov; politicky relevantné merania potrebujú klásť väčší dôraz na zhromažďovanie údajov o zdanení najbohatšej skupiny a analyzovať nedovolené finančné toky. Napriek tomu, Giniho koeficient ostáva dominantným spôsobom merania a sledovania dôchodkovej, spotrebnej, výdavkovej nerovnosti, záujem o sledovanie vyšších dôchodkových skupín sa zvýšil, čo možno vidieť napr. v prácach *Emmanuela Saez*, *Thomasa Pikettyho*, *Tonyho Atkinsona* a ďalších, ktorí v publikácii *World Top Incomes Database* odporúčili sledovať tieto skupiny obyvateľov prostredníctvom daňových záznamov. (ALVAREDO et al., 2014)

3.4 Bohatstvo domácností versus financie domácností¹⁰

Pokiaľ sa chceme zaoberať problematikou financií domácností, je potrebné vychádzať z ujasnenia si bohatstva domácností v širších súvislostiach ako len ekonomických. Demografia, sociálne faktory, politické prostredie, právne zázemie, kultúra, tradície – to všetko vplýva na finančnú pozíciu obyvateľstva, financie domácností. Každá domácnosť disponuje bohatstvom – stavovou veličinou, ktorá odráža peňažnú hodnotu všetkých aktív, ktorými domácnosť disponuje k určitému časovému okamihu.

3.4.1 Finančné bohatstvo, nefinančné bohatstvo, bohatstvo ďalšie (kvalita života) – vybrané ukazovatele

Krajiny nie sú jednotné v meraní bohatstva (niektoré napríklad zahŕňajú do merania penzie/starobné dôchodky, iné nie). Výška bohatstva na rozdiel od výšky dôchodku je akumulovaná v čase, tzn. pri momentálnej strate/znížení dôchodku nemusí dôjsť automaticky k zníženiu bohatstva. Pre bohatstvo je taktiež typické, že nerovnosti medzi obyvateľmi vo výške bohatstva sú väčšie ako nerovnosti dôchodkové.

¹⁰ V „Poslednej aktualizácii 12.3.2020“ mala Slovenská republika podľa ŠÚ SR 5 457 873 obyvateľov, z toho mužov 2 665 350 a žien 2 792 523.

To znamená, že bohatstvo je na rozdiel od dôchodku stavová veličina a dôchodok je toková veličina. Spotreba¹¹, úspory¹² a investície¹³ sú základné ekonomické faktory ovplyvňujúce bohatstvo domácností. Prikláňame sa k názoru, že bohatstvo domácností tvorí bohatstvo finančné, bohatstvo nefinančné a bohatstvo ďalšie (napríklad kvalita života). **Finančné bohatstvo** možno rozdeliť na hrubé a čisté, kde **hrubé finančné bohatstvo** predstavuje všetky finančné úspory, teda finančné aktíva, ktorými domácnosti disponujú; **čisté finančné bohatstvo** vyjadruje čistú peňažnú hodnotu aktív vlastnenú domácnosťou v určitom časovom okamihu, teda to je rozdiel medzi celkovými finančnými aktívami a celkovými finančnými pasívami. **Nefinančné bohatstvo** – hmotné časti, ktoré sú napr. nehnuteľnosti, automobily, predmety dlhodobej spotreby a pôda. Napokon dnes sa do popredia pozornosti dostáva vo výskume **bohatstvo ďalšie** – v ekonomike sa využívajú ukazovatele bohatstva, respektíve kvality života¹⁴. Za najvýznamnejší medzinárodný dokument, ku ktorému sa Slovensko hlási v súvislosti so starostlivosťou o zdravie, treba považovať materiál Deklarácia zdravia ľudí vo svete – ZDRAVIE 21, prijatý delegátmi na 51. Svetovom zdravotníckom zhromaždení v máji 1998. Podľa tejto Deklarácie je dobré zdravie jedno zo základných práv ľudskej bytosti. Zdravie je predpokladom pohody a kvality života. (ŠIKULA, 2010, s. 343)

Túto časť našej vedeckej monografie podnietil príspevok o kvalite života a ľudskom rozvoji (STANKOVIČOVÁ, 2020) a príspevok porovnávajúci meranie chudoby – monodimenzionálny prístup k meraniu chudoby a multidimenzionálny prístup k meraniu chudoby. (VESELOVSKÁ, 2013)

Zachytiť zmeny v kvalite života¹⁵ je možné na základe vývoja jednotlivých ukazovateľov kvality života. K najvšeobecnejším ukazovateľom kvality života by sme zaradili čistý ekonomický blahobyt (Net Economic Welfare), index bohatstva národa (Wealth of Nations Triangle Index), index ľudského rozvoja upravený o nerovnosť (Human Development Index, HDI), index rodovej (ne)rovnosti (GII) a index viacrozmernej chudoby (MPI), ktorý sme opísali na strane 42 našej vedeckej monografie.

Čistý ekonomický blahobyt alebo čisté ekonomické bohatstvo vychádza z HDP, ku ktorému pripočítame položky zvyšujúce blahobyt a odpočítame položky, ktoré blahobyt znižujú.

Základný vzorec na výpočet čistého ekonomického blahobytu NEW:

¹¹ Rozvrstvenie spoločnosti, ktoré odráža značnú polarizáciu domácností, naznačuje výrazne rozdielnu úroveň spotreby.

¹² Podľa prieskumu pre Spoločnosť KRUK 22.10.2018 na Slovensku rozmýšľa o odchode zo zamestnania až 46 percent ľudí. Keby však po výpovedi zostali bez práce, môžu mať problém s úsporami. Až štvrtina zamestnancov by totiž s našetrenými peniazmi vydržala iba jeden mesiac.

¹³ Slováci sú konzervatívni. Do roku 1989 im všetko (predškolskú opateru, vzdelávací systém, zamestnanie, bývanie, sociálne dávky i dôchodky) garantoval štát. Garancie zakorenili do finančného správania a garancie Slováci vyhľadávajú dodnes.

¹⁴ Kvalita života je podmienená výkonnosťou ekonomiky. Je to však niečo viac než hmotný blahobyt. Kládne sa tu dôraz na estetický a etický rozmer života. Nová hodnotná orientácia sa odráža v takejto preferencii hodnôt: sloboda, pravda, tolerancia, radosť zo života, úcta k životu druhých, tvorivosť, podnikavosť, prosperita. Nová kvalita života sa spája s pocitom potreby sebarealizácie s pocitom významu vlastnej užitočnosti, potreby aktívneho životného postoja, potreby dosiahnuť určitú úroveň kultúrnej vyspelosti, aktívne využívať voľný čas.

Hrubý domáci produkt HDP

- + produkcia tieňovej ekonomiky
- + hodnota voľného času
- + produkcia domácej výroby
- náklady zo škôd na životnom prostredí
- výdavky na zdravotnú starostlivosť
- náklady na ochranu životného prostredia.

Index ľudského rozvoja poukazuje na to, ako sa ekonomický rast prejavuje na kvalite života obyvateľstva. Jeho publikácia prostredníctvom Rozvojového programu OSN od roku 1990 podáva správy o ľudskom rozvoji a svedčí o tom, že prioritou rozvoja krajín už nie je len samotný ekonomický rast. Okrem hrubého národného produktu sú započítavané i dve ďalšie veličiny – priemerná dĺžka života pri narodení a vzdelanie. Uvedený index má však i kritikov, nakoľko mierne výkyvy v miere gramotnosti v rozvojových krajinách sa prejavujú na výslednom postavení týchto krajín.

Obrázok 2

Index ľudského rozvoja

Metodika výpočtu indexu ľudského rozvoja pozostáva v zadaní číastkových indexov.	Číastkové indexy sú vypočítavané podľa vzorca:		
$\text{Číastkový index} = \frac{\text{aktuálna hodnota} - \text{minimálna hodnota}}{\text{maximálna hodnota} - \text{minimálna hodnota}}$			
Výsledný index ľudského rozvoja je vypočítaný ako geometrický priemer z číastkových indexov.			
Trendy vo vývoji indexu ľudského rozvoja v rokoch 1990 – 2018			
1990 – 0,738	2011 – 0,832	2014 – 0,844	2017 – 0,855
2000 – 0,763	2012 – 0,836	2015 – 0,845	2018 – 0,855
2001 – 0,827	2013 – 0,839	2016 – 0,853	

Zdroj: ÚV SR, vlastné spracovanie

Index ľudského rozvoja bol vytvorený za účelom zdôraznenia skutočnosti, že ľudia a ich schopnosti by mali byť končným kritériom hodnotenia krajiny a nie samotný ekonomický vývoj. Index ľudského rozvoja patrí medzi agregované indikátory merajúce pokrok spoločnosti v troch dimenziách, ktoré sa týkajú zdravia, vzdelania a životnej úrovne obyvateľstva. Cieľom indexu ľudského rozvoja je zmerať dosiahnutú úroveň ľudského rozvoja jediným indexom a umožniť medzinárodné porovnanie rôznych krajín sveta. Index ľudského rozvoja vyjadruje geometrický priemer troch normalizovaných indexov vypočítaných z troch dimenzií. Klasifikácia krajín podľa indexu ľudského rozvoja je každoročne prepočítavaná na základe najaktuálnejších medzinárodne porovnateľných údajov v oblasti zdravia, vzdelania a príjmu. Index ľudského rozvoja (HDI) upravený o nerovnosti (IHDI) bol zavedený spolu s indexom rodovej nerovnosti

(GII) a indexom viacrozmernej chudoby (MPI). Podľa výšky Indexu ľudského rozvoja sú štáty rozdelené na krajiny s veľmi vysokou úrovňou ľudského rozvoja, krajiny s vysokou úrovňou ľudského rozvoja, krajiny so strednou úrovňou ľudského rozvoja a krajiny s nízkou mierou ľudského rozvoja.

Slovenská republika obsadila podľa indexu ľudského rozvoja publikovaného v správe v roku 2018 spomedzi 189 krajín sveta 38. miesto a patrí medzi štáty s vysokou úrovňou ľudského rozvoja. Spomedzi krajín V4 obsadila Slovenská republika tretie miesto. (HUMAN DEVELOPMENT..., 2018)

Index ľudského rozvoja Slovenskej republiky v roku 2018:	0,855
Dĺžka života	77
Predpokladaný počet rokov vzdelávania	15,0
Priemerný počet rokov školskej dochádzky	12,5
Hrubý národný dôchodok na osobu (PKS)	29,467

Index bohatstva národa (Wealth of Nations Triangle Index) každoročne uverejňuje spoločnosť World Times, zohľadňuje vyváženosť medzi tromi hlavnými oblasťami, ktoré určujú kvalitu života a perspektívu trvalého rozvoja v krajine. Preto sa nazýva aj Trojuholníkovým indexom. Sledovanými oblasťami sú ekonomický rozvoj, úroveň sociálneho prostredia a úroveň rozvoja informačnej spoločnosti. Každá z oblastí je posudzovaná na základe 21 premenných s rovnakou váhou, pričom údaje pre určenie týchto premenných pochádzajú z množstva medzinárodne uznávaných zdrojov. Z troch subindexov získalo Slovensko v roku 2004 najvyššie skóre za úroveň sociálneho prostredia, vo výške 681 bodov. Nasledoval ekonomický rozvoj, kde Slovensko dosiahlo 565 bodov. V tomto ukazovateli dokonca Slovensko získalo vyššie hodnotenie ako víťazné Slovinsko, ktorého ekonomický rozvoj bol ohodnotený na 556 bodov. Najslabšia na Slovensku sa ukázala byť úroveň rozvoja informačnej spoločnosti, ktorá si zaslúžila len 504 bodov. Index bohatstva národa za rok 2004 bol vypočítaný na základe údajov z rokov 2002 a 2003. Jeho maximálna hodnota môže byť 2 400 bodov, pričom napríklad Spojené štáty americké získali 2 143 bodov, Holandsko 2 111 bodov, či Japonsko 1 975 bodov. Priemer za rozvinuté krajiny bol 2 019 bodov, priemer za 70 rozvíjajúcich sa krajín sa dostal na úroveň 1 407 bodov.

V podmienkach SR sa vypracováva na základe zákona NR SR č. 523/2004 Z. z. o rozpočtových pravidlách verejnej správy a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov Súhrnná výročná správa Slovenskej republiky. Historicky prvú výročnú správu Slovenskej republiky zostavilo Ministerstvo financií SR za rok 2011, ktorá bola prerokovaná v Národnej rade SR v novembri 2012. Ostatná dostupná Súhrnná výročná správa Slovenskej republiky za rok 2018, ako aj tie za roky 2011, 2012, 2013, 2014, 2015, 2016, 2017 sú dostupné na stránkach ministerstva financií SR. Súhrnnej výročná správa ako celok hodnotí hospodárenie verejných financií z pohľadu sektora verejnej správy tak, ako ho definuje Eurostat v metodike ESA. Tento pohľad je v podmienkach krajín EÚ najviac zaužívaný kvôli tomu, že európske fiškálne pravidlá sú formulované pre verejnú správu a národné rozpočty väčšiny krajín sú zostavované v súčasnosti tiež za okruh verejnej správy v metodike ESA 2010. V nadväznosti na tieto skutočnosti vyplýva pre našu krajinu ešte povinnosť prezentovať v súhrnnej výročnej správe čisté bohatstvo a tiež informácie o hospodárení podnikov štátnej správy. Táto povinnosť vyplýva z ústavného zákona o rozpočtovej zodpovednosti, pričom dôraz je

kladený na vysvetlenie medziročných zmien položiek čistého bohatstva. Čisté bohatstvo má špecifickú štruktúru, a preto je veľmi dôležitá jeho správna interpretácia. Verejný sektor je širší pojem ako verejná správa, nad rámec sektora verejnej správy zahŕňa aj podniky verejnej správy a Národnú banku Slovenska. V podmienkach Slovenska je verejný sektor definovaný ústavným zákonom o rozpočtovej zodpovednosti z dôvodu potreby vyčíslenia čistého bohatstva SR. Čisté bohatstvo popisuje stav hospodárenia verejného sektora ku koncu roka. Podľa ústavného zákona o rozpočtovej zodpovednosti sa pod čistým bohatstvom rozumie: súčet vlastného imania subjektov verejnej správy, vlastného imania Národnej banky Slovenska, vlastného imania podnikov štátnej správy a podnikov miestnej samosprávy, upravený o implicitné záväzky, iné aktíva a iné pasíva vrátane podmienených záväzkov. (MINISTERSTVO FINANCIÍ SR, 2019)

Index rodovej nerovnosti (GII).

Už začiatkom 90. rokov minulého storočia bol na pôde Európskeho spoločenstva postavený základný rámec pre opatrenia v oblasti zosúlad'ovania práce a rodiny resp. súkromia (tzv. work-life balance). Zosúlad'ovanie pracovného života, rodinného života a osobného života sa stalo dôležitou súčasťou mnohých oblastí politiky EÚ a jej členských štátov. Následne sa posilňoval a rozpracúval až do dnešnej podoby, a tak sa politiky zosúlad'ovania stali jednou z významných ciest k naplneniu cieľov stratégie Európa 2020. Index rodovej rovnosti (Gender Inequality Index) meria nerovnosť medzi ženami a mužmi. Tento index je experimentálnym indexom Rozvojového programu OSN (publikuje od roku 1990 správy o ľudskom rozvoji), ktorý je tiež zostavovateľom indexu ľudského rozvoja. Sleduje tri dimenzie rodovej nerovnosti: reprodukčné zdravie, účasť na národnom zákonodarstve a participáciu na trhu práce. Je zostavený z piatich indikátorov: materská úmrtnosť, pôrodnosť žien vo veku 15 – 19 rokov, podiel zastúpenia žien v zákonodarnom zbore, percento žien a mužov so stredoškolským vzdelaním (nad 25 rokov), podiel žien a mužov na trhu práce. Index vyjadruje percentuálnu stratu zo stopercentného potenciálneho ľudského rozvoja. Čím je index nižší, tým je lepšia úroveň rodovej rovnosti v krajine. Predchodcom indexu rodovej nerovnosti (GII) bol index rodového rozvoja (Gender Development Index – GDI), ktorý sa zostavoval od roku 1995. Index rodovej rovnosti je nástroj na meranie pokroku rodovej rovnosti v EÚ a vyvinul ho Európsky inštitút pre rodovú rovnosť (EIGE). Index má šesť hlavných oblastí – prácu, peniaze, znalosti, čas, moc a zdravie – a dve vedľajšie oblasti: násilie páchané na ženách a prelínajúce sa nerovnosti. Zviditeľňuje oblasti, v ktorých je potrebné zlepšenie, a v konečnom dôsledku podporuje tvorcov politik v navrhovaní účinnejších opatrení v oblasti rodovej rovnosti. Index poukazuje aj na rôznorodú realitu, s ktorou sa stretávajú rôzne skupiny žien a mužov. Skúma, ako sa faktory, medzi ktoré patria napríklad zdravotné postihnutie, vek, úroveň vzdelania, krajina narodenia a druh rodiny, prelínajú s rodovými otázkami a vytvárajú tak rôzne cesty v živote ľudí. Index rodovej rovnosti je jedinečný merací nástroj, ktorým sa komplexnosť otázky rodovej rovnosti spája do jednoduchého a zrozumiteľného meradla. Na základe politického rámca Európskej únie pomáha sledovať pokrok v oblasti rodovej rovnosti v danom čase v celej EÚ. Index rodovej rovnosti sa vypočítava zlúčením rodových ukazovateľov do jedného súhrnného meradla. Index priradí členskému štátu body od 1 v prípade úplnej nerovnosti po 100 v prípade úplnej rovnosti. Meria nielen rodové rozdiely medzi ženami a mužmi, ale berie do úvahy aj súvislosti

týkajúce sa krajiny a rôzne úrovne dosiahnutých cieľov členských štátov v rôznych oblastiach. Vysoké celkové skóre odráža malé (alebo žiadne) rodové rozdiely, a teda aj dobrú situáciu pre všetkých (ako napr. vysoká účasť žien a mužov v zamestnaní). (EURÓPSKY INŠTITÚT..., 2017)

Záverom tejto časti pre správny úsudok na bohatstvo domácnosti, je potrebné uviesť pohľad inštitúcie verejného sektora, pohľad inštitúcie súkromného sektora a pohľad jednotlivca – odborníka. Vychádzajúc z prieniku týchto pohľadov, autorky monografie môžu konštatovať, že Inštitút finančnej politiky Ministerstva financií SR vo svojom materiály Finančné bohatstvo domácností na Slovensku, uvádza: „*Úroveň bohatstva a jeho vývoj je jedným zo základných indikátorov, ktorý ovplyvňuje správanie domácností. Popri disponibilnom príjme je to podľa ekonomickej teórie ďalší dôležitý indikátor, ktorý podmieňuje rozhodovanie o spotrebe a úsporách t. j. budúcej spotrebe. V podmienkach SR zatiaľ neexistujú oficiálne údaje, ktoré by boli uspokojujúcou aproximáciou vývoja bohatstva domácností na makroekonomickej úrovni. Do budúcnosti bude IFP zverejňovať indikátor bohatstva na svojej webovej stránke.*“¹⁶ Podľa analýzy IFP Slováci sa za posledné roky rekordne zadlžili. Celkový objem úverov na Slovensku narástol od roku 2010 o viac ako 60 %. Zatiaľ čo v roku 2010 predstavovali úvery poskytnuté domácnostiam, firmám či samostatne zárobkovo činným osobám (SZČO) spolu viac ako 32 miliárd eur, v minulom roku to už bolo viac ako 52 miliárd eur. Napríklad súkromná Investičná spoločnosť Across Private Investments vyčíslila, že za posledných šesť rokov sa objem úverov domácnostiam zdvojnásobil, keď obyvatelia a živnostníci mali ku koncu roka 2018 v bankách uložených 35,4 miliardy eur. Rovnaká skupina ľudí si pritom od bánk požičala približne 35,8 miliardy eur. „Čistý majetok Slovákov v bankách“ sa tak dostal do zápornej hodnoty. Ešte pred dvoma rokmi predstavoval 3,1 miliardy eur. Inými slovami, za uplynulé dva roky si ľudia od bánk požičali 7,1 miliardy eur a vložili do nich len 3,7 miliardy eur.

Napríklad z pohľadu neuropsychológa Krause-ho Slováci sa uchylujú k pseudouspokojeniu cez vytváranie ilúzií o sebe samom a tým aj k zvýšenej pozornosti na ich osobu. V ostatnom období registrujeme fenomén, kedy jednotlivci často podliehajú davovej psychóze a tým aktivujú emočné centrá v mozgu bez dostatočnej racionálnej reflexie svojho konania. Ľudia o sebe vytvárajú tzv. narácie (príbehy), ktoré ich vykresľujú vo svetle úspešných a bohatých, nakoľko práve tieto atribúty sú často oceňované aj spoločnosťou. Slováci teda hoc sú spomedzi krajín strednej a východnej Európy najzadlženejším národom, predstierajú bohatstvo kvôli pocitu prestíže. (KRAUSE, 2017)

3.4.2 Ekonómia šťastia v kontexte blahobytu jednotlivcov

Viaceré krajiny si v ostatných rokoch začali uvedomovať, že hospodársky rast a z neho odvodená rastúca spotreba neprinášajú občanom taký stav spokojnosti, toľko dobra, ako by sa očakávalo. Rozhodnutie vedome ovplyvňovať svoje šťastie, spokojnosť a zmysluplnosť života – znamená byť Happytariánom. (Som Happytarián,

¹⁶ Poznámka autoriek: túto informáciu sme preverovali a na stránkach Inštitútu finančnej politiky MF SR, kde sme údaje vývoja bohatstva domácností SR nenašli.

2020) Čo teda pre občana znamená byť šťastný, byť spokojný, mať sa dobre? Na tieto otázky hľadajú odpovede nielen sociológovia, psychológovia, ekonómovia, filozofi, politici, lekári, ale aj široká verejnosť, v podstate všetci.

Napríklad podľa neurológa, vysokoškolského pedagóga Stránskeho, ktorý sa zaoberá vplyvom moderných technológií na ľudský mozog, sa však náš mozog mení, a zdá sa, že hlúpneme. Moderné technológie a sociálne siete totiž fungujú na úplne inom princípe, ako sme boli zvyknutí. Vstrebávame z nich informácie na základe toho, ako veľa dopamínu nám dávajú, čo je droga šťastia, ktorá sa vyplavuje v mozgu. V priebehu posledných 15 – 20 rokov sa dostávame stále viac ku kľúčovej otázke, ktorá súvisí s evolúciou ľudstva. V priebehu posledných 50 rokov sa po prvý raz dostávame na skutočne kľúčové rázcestie. Je to dané tým, že technológie nás stále viac nútia, aby sme sa zbavovali určitých prirodzených evolučných schopností, ktoré sme mali. Toto tvrdenie je podložené aj rôznymi meraniami, pretože v neurológii už existujú metódy a prístroje, pomocou ktorých môžeme merať určité mozgové schopnosti, a tak ich porovnávať v tom, ako sa postupne menia. Odborníci tento proces sledujú už 15 rokov. Zisťujú, že niektoré intelektuálne a mozgové schopnosti plošne odpadávajú a v súčasnosti už aj vedia, že je to dôsledok používania technológií. Dnes sa niektorí ľudia pozerajú na obrazovky (televízia, mobil, počítač) priemerne deväť hodín denne.¹⁷

Aké sú teda priority – je potrebné rozširovať ponuku spotreby, alebo zvyšovať príjmy, je dôležité mať zamestnanie, je nutné mať viac voľného času, mať rodinnú pohodu, mať možnosť vzdelávania, mať sociálne istoty, mať zabezpečenú starostlivosť o zdravie, žiť v demokracii, mať ekonomickú slobodu, mať možnosť kontroly politického procesu, byť účastným na verejnom živote alebo iné možnosti? Viaceré štúdie a zisťovania dokázali, že s tradičným hrubým domácim produktom občan svoje dobro či šťastie priamo nespája. Pôsobia aj ďalšie biologické faktory, psychologické faktory a sociálne faktory. Pre túto časť našej vedeckej monografie bol veľkou inšpiráciou príspevok prinášajúci súvislosti a vzájomné vzťahy šťastia a ekonomického rastu. (BLÁHOVÁ, 2008) Byť šťastný znamená oveľa viac ako len spotrebu. Šťastie je bohatší pocit, cieľ ľudského snaženia, túžba pretvorená na zmysel života. Z tohto poznania sa vyvinula ekonómia šťastia, hraničná disciplína medzi ekonómiou a viacerými spoločenskými vedami. Štatistika indexu šťastia vykazuje tzv. čistú mieru šťastia. Otázka šťastia je neoddeliteľná súčasť histórie ekonómie. Pri koncepte šťastia je dôležité skúmať vzťah bohatstva a šťastia, ako to bolo v minulosti. Prikláňame sa k názoru, že za zakladateľa koncepcie ekonómie šťastia by sme mohli považovať Léona Walrasa, pretože rozvíjal vo svojej práci tému voľného obchodu a preto, že svoje poznatky prepájal so sociálnou spravodlivosťou. (FENDEKOVÁ & ORVISKÁ, 2018)

Napríklad Kráľovstvu Bhután patrí svetové prvenstvo v navrhnutí a v zisťovaní indexu šťastia. Bhután sa v roku 2006 stal najšťastnejšou krajinou Ázie. Podľa štvrtej štúdie OSN o úrovni šťastia sa Dánsko ukázalo ako najšťastnejšia krajina sveta. Medzi najšťastnejšie krajiny patria ďalej severské štáty, Island, Fínsko Švédsko, Nórsko, Holandsko, Británia, USA, Francúzsko, Japonsko, Španielsko, Čína, India. Tím autorov

¹⁷ Bližšie pozri, napríklad: <https://eduworld.sk/cd/jaroslava-konickova/4666/neurolog-stransky-technologie-rozhovor>; <https://konferencie-infraslovakia.sk/prednasajuci/>; <https://www.dobrakrajina.sk/sk/clanok/my-sme-mozog-a-mozog-je-vesmir>

z akademického denníka *The Conversation* však tvrdí, že ak zmeníme metodiku, severná Európa nie je najšťastnejším regiónom planéty. *World Happiness Report*¹⁸, alebo Správa svetového šťastia je v súčasnosti azda najrelevantnejšou správou o šťasti v rôznych kútoch planéty. Na základe globálneho merania šťastia vo viac ako 150 krajinách sveta prostredníctvom vopred zadaných kritérií, a to v oblasti vzájomnej spolupráce, v oblasti sociálnej podpory, v dĺžke života, v HDP na obyvateľa, v úrovni slobody, v štedrości, v mieri korupcie aj v zdravotníctve sa už po tretí raz po sebe na prvom mieste umiestnilo Fínsko s najšťastnejším mestom v krajine Helsinkami. Druhú priečku obsadilo Dánsko s druhým najväčším mestom Aarhus a tretiu priečku síce z krajín obsadilo Švajčiarsko, ale tretím najšťastnejším mestom sa stal novozélandský Wellington. Slovensko sa v rebríčku umiestnilo na 37. mieste (Bratislava v rámci miest skončila na 54. mieste), zatiaľ čo Česká republika obsadila 19. miesto (Praha v rámci miest skončila na 44. mieste). Na opačnom konci rebríčka skončilo Zimbabwe, Južný Sudán a Afganistan (153. miesto). Z miest boli najmenej šťastné palestínska Gaza, jemenská Sanaa a afganský Kábul (186. miesto) (HELLIWELL et al., 2020)

Index čistej miery šťastia Slovenska má hodnotu 4, čiže iba 4 percentá obyvateľov Slovenska sa považujú za šťastných. Spojené arabské emiráty sú šiestou najbohatšou krajinou sveta. Ich premiér si predsavzal, že budú patriť aj medzi najšťastnejšie krajiny na planéte. Vo svojom kabinete preto premiér zriadil ministerstvo pre šťastie. V Bhutáne nemajú ministerstvo, ale komisiu pre šťastie a výbor pre hrubú národnú spokojnosť a jej úlohou je merať „hrubé národné šťastie“. Krajina sa o svojich obyvateľov zaujíma, a tak kolónka, kde sa značila miera spokojnosti, nechýbala ani v dotazníku pri sčítaní ľudu. V Nigérii, konkrétne v juhovýchodnom štáte Imo, vzniklo tiež ministerstvo šťastia. Idea ministerstva pre šťastie nie je však nová. V roku 2013 venezuelský prezident Nicolas Maduro zriadil ministerstvo pre najvyššie sociálne šťastie. O niečo podobné sa pokúsil aj Ekvádor, kde zriadili ministerstvo pre dobrý život prostredníctvom koncepcie tzv. „dobrého života“ (*buen vivir*) ako svoj cieľ pre trvalo udržateľný rozvoj.

Väčšina ekonomickej literatúry skúmajúcej pocit šťastia jednotlivca sa sústreďuje na skúmanie vplyvu sociálno-ekonomických faktorov na pocit šťastia a blahobytu jednotlivca a jeho jednotlivé aspekty. Pocit životnej spokojnosti ovplyvňuje aj rodinný stav. Vedci na základe empirických analýz dospeli k záveru, že pocit šťastia sa mení s vekom a sleduje tvar písmena U. (ČAPLÁNOVÁ & ORVISKÁ, 2010)

Na záver tejto časti našej vedeckej monografie je treba poznamenať, že je taktiež potrebné vziať do úvahy súčasné ekonomické myslenie, ktoré však má aj nové teoretické prúdy – nová ekonómia (Ekins, Max – Neef, Conaty...), humanistická ekonómia (Lutz, Lux), ekonómia reálneho života (Ekins, Max – Neef, Daly, ...), ekologická ekonómia (Ekins, Conaty, Parkinová,...), ekonómia ustáleného stavu, geonómia, bioekonómia, socioekonómia, regeneračná ekonómia. Predstavitelia týchto prúdov na rozdiel od ekonómov hlavného prúdu sa snažia spolu vo vzájomnej interakcii zlepšiť život na zemi a hľadajú cesty k riešeniu sociálnych problémov v spoločnosti. (PAUHOFVÁ et al., 2010)

¹⁸ „This year (2020) the World Happiness Report focuses especially on the environment – social, urban, and natural.“

3.4.3 *Vybrané odborné názory na finančnú pozíciu slovenských domácností*

Ako inšpiráciu sme si zvolili diskusiu smerujúcu k otázke splácania úverov obyvateľmi Slovenska z pohľadu analýzy úverovej zadlženosti domácností v SR (VRAVEC, 2018). Autor konštatuje, že pri výbere úveru by mali ľudia vždy banky medzi sebou porovnávať. Aj malé rozdiely v úrokovej sadzbe dokážu spôsobiť veľké rozdiely v celkovom preplatení úveru, pri hypotékach dokonca aj v tisícoch eur. V prvom rade by si potenciálni klienti mali vyžiadať ponuky čo najväčšieho počtu bánk a následne si vybrať tú najvýhodnejšiu. Samozrejme, zvyšovanie zadlženosti vytvára väčší tlak na rodinné rozpočty domácností a vznik sociálnych a psychických problémov obyvateľstva.

Ďalej sme sa inšpirovali Príležitostnou štúdiou NBS 1/2013, ktorá vychádza z vykonaného Prieskumu finančnej situácie a spotreby domácností Eurosystemu – Výsledky z prvej vlny v 15 krajinách eurozóny a jej 62 000 domácností; Príležitostnou štúdiou NBS 2/2015, kde bolo vykonané zisťovanie finančnej situácie a spotreby domácností – Výsledky z druhej vlny HFCS a Príležitostnou štúdiou NBS 1/2019 – Výsledky tretej vlny zisťovania o financiách a spotrebe domácností (HFCS). Zisťovanie finančnej situácie a spotreby domácností je súčasťou projektu Household Finance and Consumption Survey (ďalej HFCS), ktorý od roku 2010 v trojročnom intervale zbiera údaje o bohatstve domácností (finančných a reálnych aktívach, finančných záväzkoch), príjmoch a spotrebe. Tento projekt koordinuje ECB, v súčasnosti na ňom participujú všetky krajiny eurozóny a aj niektoré krajiny ESCB mimo eurozóny (Poľsko, Maďarsko, Chorvátsko, Rumunsko, Česko). Projekt má za cieľ doplniť makroekonomické údaje o informácie na úrovni individuálnych domácností, ktoré zachytávajú heterogenosť domácností z hľadiska rozdelenia finančných zdrojov. Čisté bohatstvo slovenských domácností, čiže rozdiel medzi celkovými aktívami (reálnymi a finančnými) a pasívami (dlhom), sa v období medzi rokmi 2014 a 2017 podľa výsledkov HFCS zvýšil z mediánovej hodnoty 50,3 tisíc eur na 70,3 tisíc eur, čo predstavuje nárast približne o 40 %.

Dôležitá pre nás bola taktiež charakteristika pociťovanej a skutočnej finančnej gramotnosti. (BALÁŽ, 2012) Cieľom každého prieskumu finančnej situácie a spotreby domácností je získať spoľahlivé údaje o aktívach, pasívach, príjmoch a výdavkoch slovenských domácností.

3.4.4 *Splácanie úverov v slovenských domácnostiach – tlak na domáce rozpočty*

Zadlženosť slovenských domácností je determinovaná veľkým množstvom rôznych faktorov. Relatívne nízka úroveň zadlženia, typická pre krajiny strednej a východnej Európy v minulosti, umožnila prudký rast ich zadlžovania v nových ekonomických podmienkach. V ostatnom období je hnacím motorom rastu zadlženosti domácností aj významný pokles úrokových sadzieb v peňažných ústavoch. Dôležitým faktorom zvyšovania zadlženosti slovenských domácností, najmä v období pred finančnou krízou, bola aj silnejúca dôvera domácností, pokiaľ ide o ekonomický vývoj. Pred finančnou krízou väčšina slovenských domácností očakávala kontinuálny rast príjmov, znižovanie nezamestnanosti a rast sociálnych istôt. Pred krízou rástol najmä objem hypotekárnych úverov, ako jeden z dôvodov sa často uvádza prudký rast cien nehnuteľností, najmä v období rokov 2005 až 2009. Zadlženie slovenských domácností

prudko rastie. V roku 2016 dosiahli celkové záväzky domácností 40 % HDP. To je po Estónsku druhý najvyšší pomer v rámci krajín Strednej a Východnej Európy, no až 19. v rámci EÚ. Pred desiatimi rokmi bol tento pomer polovičný a najnižší v celej EÚ. Viaceré domáce i zahraničné inštitúcie preto začínajú zadlženosť slovenských domácností označovať za potenciálne riziko, ak sa uvedený trend nespomalí. Prudký rast je sčasti hnaný mladou generáciou riešiacou vlastné bývanie a sčasti pozitívnym makroekonomickým vývojom, najmä rozdielom medzi dynamikou príjmov zamestnancov a rastu HDP. (HABRMAN, 2018) Dlhý slovenských domácností rastú rýchlejším tempom ako ich úspory, čo môže do budúcnosti so sebou priniesť veľké ekonomické, sociálne a etické problémy. Z hľadiska štruktúry sa finančné aktíva slovenských domácností vyznačujú niekoľkými významnými aspektmi:

1. Prvým aspektom je relatívne silná orientácia slovenských domácností na hotovosť. Držanie hotovosti je u nás vyššie nielen v porovnaní s krajinami západnej Európy, ale aj v porovnaní so susednou Českou republikou. Táto skutočnosť sa prejavila aj pred prechodom na euro, keď domácnosti v priebehu pár mesiacov vložili do domácich bánk okolo 120 mld. SKK, pričom väčšina z toho sa vo forme novej meny vrátila do peňaženiek domácností ešte počas roka 2009.
2. Druhým významným aspektom sú nízke investície domácností do akcií a iných cenných papierov. Napriek tomu, že takúto možnosť ponúkajú napríklad niektoré fondy kolektívneho investovania, slovenské domácnosti sa v tomto kontexte javia ako veľmi konzervatívne. Z hľadiska prevládajúcich teórií finančného trhu takto síce prichádzajú o možnosť vyššieho zhodnotenia svojich úspor, na druhej strane to minimalizovalo priamy dopad finančnej krízy na konci roka 2008 a v roku 2009. Investície v akciových fondoch ponúkaných domácimi správcovskými spoločnosťami vtedy v priemere stratili 50% hodnoty.
3. Tretím dôležitým aspektom je fakt, že slovenská populácia je veľmi šetrná a aj z relatívne nízkeho disponibilného príjmu dokáže ušetriť. Šetrenie bolo veľmi dôležité najmä pre strednú a staršiu vekovú skupinu obyvateľov Slovenska. Mladšie vekové ročníky sú už menej šetrné a viac otvorené zadlžovaniu sa.
4. Štvrtým aspektom je podiel v životnom poistení a v dôchodkových fondoch. Starobné dôchodkové sporenie vytvorené v roku 2005 sa stalo najrýchlejšie rastúcou zložkou finančných aktív domácností. Spolu s doplnkovým dôchodkovým sporením predbehlo poistné produkty už v polovici roka 2008. Treba však pripomenúť, že jeho nárast nebol vždy dôsledkom aktívneho rozhodovania domácností, ale súvisel aj so sériou legislatívnych zmien. Skutočnosťou zostáva, že práve dôchodkové sporenie postupne znižuje koncentráciu úspor domácností v bankovom sektore.

Prikláňame sa k názoru, že zadlženosť vzniká vtedy, keď ekonomické subjekty nemajú dostatok vlastných zdrojov na financovanie svojich súčasných potrieb a financujú ich z cudzích zdrojov. (FABOVÁ, 2017) Nedostatok finančných zdrojov môžu v určitom čase pociťovať a aj pociťujú všetky ekonomické subjekty a tak sa zadlžujú jednotlivé štáty, firmy aj domácnosti. Rast zadlženosti väčšiny krajín svetovej ekonomiky je aj dôsledkom expanzívnej menovej politiky centrálnych bánk. Zadlženosť slovenských domácností by sa preto mala skôr porovnávať s krajinami strednej a východnej Európy, ktoré prešli podobným historickým vývojom a sú na približne rovnakej ekonomickej úrovni. Zadlžovanie domácností sa stalo bežnou súčasťou života

v rozvinutých aj rozvíjajúcich sa ekonomikách. Alarmujúce je však, že podľa desiatej štúdie bohatstva národov Allianz Global Wealth Report 2019, ktorá analyzovala finančný majetok a dlhy domácností v 53 krajinách sveta vrátane Slovenska, problém Slovákov ostáva aj naďalej vysoká zadlženosť, ktorá je v ostrom kontraste s vývojom vo zvyšných 11 krajinách regiónu, ktoré od čias finančnej krízy svoje dlhy znížili. Slovensko je navyše jediná krajina v regióne, kde dlhy domácností prevyšujú úspory. Dlh priemerného Slováka je 7437 eur, pričom priemer v regióne je 4868 eur. S priemernou výškou úspor na úrovni 6255 eur Slováci ďaleko zaostávajú za susedmi aj za priemerom regiónu, ktorý je 11 337 eur. Napríklad Poliaci majú nasporené v priemere 8081 eur na hlavu, Maďari 14 813 eur a Česi až 16 785 eur. Slovákov predbehli aj Bulhari s úsporami vo výške 8033 eur. (DLH PRIEMERNÉHO SLOVÁKA..., 2019)

Tab. 4 Porovnanie priemernej mzdy a minimálnej mzdy v SR v rokoch 2009 – 2020

Rok	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Priemerná mzda (€)	745	769	786	805	824	858	883	912	954	1013	1092	1163 ¹⁹
Minimálna mzda (€)	296	308	317	327	338	352	380	405	435	480	520	580

Zdroj: Vlastné spracovanie na základe oficiálnej webovej stránky Štatistického úradu SR. Dostupné na: https://slovak.statistics.sk/wps/portal/ext/themes/demography/cost/indicators!/ut/p/z0/04_Sj9CPykssy0xPLMnMz0vMAfIjo8ziA809LZycDB0NLJzCjAw8zf2CDL0DA90d_Q30C7IdFQGL2EQ5/

Tab. 5 Vývoj hrubej priemernej mzdy v SR podľa krajov v roku 2019

Kraj	Bratislavský	Trnavský	Trenčiansky	Nitriansky
Hrubá priemerná mzda	1 529 €	1 311 €	1 268 €	1 257 €
Kraj	Žilinský	Banskobystrický	Košický	Prešovský
Hrubá priemerná mzda	1 220 €	1 195 €	1 191 €	1 169 €

Zdroj: Vlastné spracovanie na základe oficiálnej webovej stránky Štatistického úradu SR. Dostupné na: https://slovak.statistics.sk/wps/portal/ext/themes/demography/cost/indicators!/ut/p/z0/04_Sj9CPykssy0xPLMnMz0vMAfIjo8ziA809LZycDB0NLJzCjAw8zf2CDL0DA90d_Q30C7IdFQGL2EQ5/

3.4.5 Bohatstvo alebo chudoba slovenských domácností?

Jedným z najrozšírenejších sociálnych problémov na celom svete je chudoba, a to vyspelé európske krajiny nevynímajúc. V roku 1992 sa Organizácia spojených národov rozhodla venovať jeden deň v roku práve tomuto negatívne celospoločenskému javu a 17. október bol oficiálne uznaný ako Medzinárodný deň boja proti chudobe.

Možno konštatovať, že prieskumy o bohatstve sú náročné z dôvodu, že bohatstvo je často považované za citlivú tému, o ktorej sa ťažko hovorí s neznámymi ľuďmi. Najmä veľmi bohatí ľudia sa môžu zdráhať zúčastniť sa na takýchto prieskumoch. Niektorí ľudia môžu mať zase slabý prehľad o ich vlastných financiách. Navyše sa medzinárodné aj národné prieskumy stretávajú s celým radom problémov kvôli kultúrnym a inštitucionálnym rozdielom. Pohľad na Slovensko je podobný. Chudoba sa tu dedí a ovplyvňuje úspech a sociálny status detí v budúcnosti. Oveľa väčšiu úlohu v slovenskej realite zohráva vzdelanie, ktoré je kľúčom k úspechu.

¹⁹ predpoklad

Napríklad talianski vedci Guglielmo Barone a Sauro Mocetti sa pozreli na daňové súpisy z rokov 1427 a 2011 v meste Florencia. Zistili, že rodiny, ktoré patrili pred 600 rokmi k vyššej spoločenskej triede, patria k bohatým mešťanom aj dnes. Podobne dopadli výsledky štúdií, ktoré sa zamerali na sociálnu mobilitu medzi generáciami vo Švédsku a v Číne. Prejsť do vyššej spoločenskej vrstvy je pomerne ťažké a niekedy to trvá generácie. Ekonom Gregory Clark z University of California tento čas odhadol až na šesť generácií 300 až 500 rokov.²⁰ Azda najnovším symbolom prominentného statusu sa stáva diskkrétne bohatstvo. V dnešnej dobe sa veľmi často poukazuje na skutočnosť, že peniaze a sociálna vrstva nie sú totožné, ale oboje sú relatívne. Niektorí ľudia môžu zarobiť menej a stále sa cítia byť bohatí, zatiaľ čo iní dokážu zarobiť viac, no majú pocit, že majú finančné problémy.

Podľa deviatej štúdie bohatstva národov sa v strednej a vo východnej Európe stali Slováci unikátom, keď dlhy domácností prevýšili nadobudnuté úspory. Výsledky a rebríček priniesla štúdia bohatstva národov Allianz Global Wealth Report 2018, ktorá analyzovala 53 svetových krajín. (BRANDMEIR et al., 2018) Táto analýza ukázala, že okrem krajín, kde je už dlhodobo veľká priepasť medzi chudobnými a bohatými ako Južná Afrika, USA, Spojené kráľovstvo či Indonézia, je výrazne nepomerne rozdelené bohatstvo aj v Dánsku, Nemecku či dokonca vo Švédsku. Veľkým prekvapením je v tomto smere Slovensko, ktoré v rebríčku rovnomernosti rozdelenia bohatstva obsadilo prvé miesto. Podľa štúdie sú dôvodom hlavne liberálne reformy po páde komunizmu. Aj napriek priaznivému výsledku v tomto rebríčku, je stále achillovou päťou Slovákov vysoká úroková zadlženosť. Dôkazom toho je aj stúpajúci dopyt po úveroch, ktorý od roku 2010 stúpa na omnoho výraznejšie ako je priemer v regióne (11 krajín). Minulý rok stúpili dlhy na našom území o 10,3 %, čo znamená, že každý Slovák dlží v priemere 6 792 eur. Priemer regiónu, do ktorého patrí 11 krajín je však 4 564 eur. Pozitívnym číslom je rast finančných úspor slovenských domácností, ktorý v minulom roku stúpol o 5,5 %. Dlhy však rastú rýchlejšie ako úspory, čo dokazuje aj o polovicu menší rast finančného majetku oproti roku 2016. Podľa štúdie za to môže hlavne konzervatívne sporenie Slovákov, ktoré sa výrazne nezhodnocuje. V rebríčku bohatstva tak Slovensko skončilo až na 40. mieste s úsporami 6 190 eur na osobu. Dôvodom nelichotivej priečky je priemer v regióne, ktorý je výrazne vyšší a dosahuje sumu až 10 381 eur. Slovensko patrí z hľadiska tempa ekonomického rastu dlhodobo k najúspešnejším európskym krajinám vôbec. Náš doterajší model ekonomického rozvoja má však aj svoju odvrátenú stránku, a tou je nízka úroveň miezd, nízka miera úspor domácností a nízka miera akumulácie kapitálu v rukách domáceho obyvateľstva. Ľudia na Slovensku sú zvyknutí tvrdo pracovať za nízku mzdu, a v obave o svoje pracovné miesto sú nútení ustupovať zamestnávateľovi. Typická je vysoká závislosť našej ekonomiky od zahraničného kapitálu a zahraničných trhov.

3.4.6 *Je finančná gramotnosť cestou k finančnej nezávislosti?*

Vznik tejto časti vedeckej monografie bol inšpirovaný jednou z najkrajších slovenských rozprávok, rozprávkou Pavla Dobšinského O troch grošoch. Ako groše si možno pomyselne predstaviť tri základné kategórie ekonomickej vedy – spotrebu,

²⁰ Bližšie pozri <https://www.vox.com/2016/5/18/11691818/barone-mocetti-florence>

úspory a investície, ktoré sa v peňažnom vyjadrení rozvíjajú do spleti finančných vzťahov medzi rôznymi subjektmi v ekonomike. Finančne gramotní ľudia, sú tí, s menším rizikom dostať sa do finančných ťažkostí, tí ktorí majú šancu byť finančne slobodní, či finančne nezávislí.

Z nášho pohľadu vyznať sa v tejto spleti je náročné – časovo i odborne. Fakt je, že možno bude potrebné sa vrátiť, k rozprávke O troch grošoch, a ňou sa riadiť.

...Kopal raz jeden chudobný človek pri hradskej ceste priekopy. A neviem, ako sa stalo, ako nie, dost' na tom, že sám kráľ raz šiel po tej ceste a opýtal sa chudobného človeka: „Povedz že mi ty, môj drahý, akú máš plácu na deň za túto ťažkú robotu?“ „Ha, najjasnejší kráľ, ja mám na deň tri groše.“ Zadivil sa kráľ nad tým a opýtal sa ho, ako môže z tých troch grošov vyžiť. „Jaj, vaša jasnosť, čoby len vyžiť, to by ešte bolo ľahko, ale ja z tých troch grošov prvý vraciam, druhý požičiavam a iba na tom treťom sám žijem.“ Ale tu veru kráľ nerozumel, čo to znamená, trel si rukou čelo, že si rozhúta, čo by to, ako by to mohlo byť. No nevyhútal nič, len pekne–krásne priznal, že on veru nerozumie, ako by to mohlo byť, z troch grošov i vracať, i požičiavať, i vyžiť. „Nuž, najjasnejší pane,“ povie chudobný človek, „to je takto! Chovám si otca už starého a nevládneho, tomu vraciam, bo on ma vychoval. Ale chovám i malého syna, tomu požičiavam, aby mi vrátil, keď ostariem. A na treťom groši aj sám potrebujem žiť.“ ... (DOBŠINSKÝ, 1880)

Úryvok z rozprávky Pavla Dobšinského O troch grošoch

Možno konštatovať, že na základe dostupných zdrojov platí vo všeobecnosti, že tri štvrtiny Slovákov neplánujú financie vo svojej domácnosti, takmer polovica Slovákov nemá prehľad o svojich výdavkoch, 85% Slovákov nie je schopných vytvárať si dostatočnú finančnú rezervu a takmer každý desiaty Slováč využíva nebankové finančné inštitúcie, ak sa dostane do mínusu. Slováci majú pomerne zlý prístup k vedeniu vlastného a rodinného rozpočtu. Ten buď úplne absentuje alebo je v rovine približnej. (BARANOVÁ, 2017)

V spoločnosti, kde sa závažné finančné rozhodnutia presúvajú zo štátu na jednotlivcov a na domácnosti, je nedostatočná úroveň finančnej gramotnosti problémom nielen pre jednotlivcov, pre samotné domácnosti, ale aj pre štát. Zlé finančné rozhodnutia môžu domácnosti posunúť bližšie k hranici chudoby a tým aj zvýšiť nároky na sociálne a dôchodkové výdavky štátu. Podstatnú časť strategických finančných rozhodnutí vykonával v minulosti za jednotlivcov štát, ktorý zabezpečoval pre občanov dôchodkové poistenie, zdravotné poistenie a aj sociálne poistenie, či bytovú výstavbu. V súčasnosti je podstatná časť týchto rozhodnutí presunutá na jednotlivcov, resp. na domácnosti. Tvorba dlhodobých úspor, dôchodok či celkové finančné zabezpečenie rodiny, toto všetko je výsledkom komplexných rozhodnutí.

V súčasnosti v krajinách EÚ a OECD si získali veľkú popularitu programy zamerané na finančné vzdelávanie, ktoré implicitne predpokladajú, že lepší prístup k informáciám automaticky spôsobí skvalitnenie finančného správania spotrebiteľov. Väčšina týchto programov je určená mladým ľuďom, ktorých čaká vstup na trh práce. Iný typ programov sa snaží vzdelávať populáciu plošne, prostredníctvom populárno-náučných relácií v médiách či marketingových aktivít finančných inštitúcií. Prvé kroky vo finančnom vzdelávaní nastali aj na Slovensku. Ministerstvo školstva schválilo Národný štandard finančnej gramotnosti 1.0, 1.1, a 1.2. V súčasnosti od 1. 9. 2017 je

platná verzia „Národný štandard finančnej gramotnosti verzia 1.2 – NŠFG“, ktorá vymedzuje šírku poznatkov, zručností a skúseností v oblasti finančného vzdelávania a manažmentu osobných financií. Jeho cieľom je vybudovanie kompetencií pre prijímanie finančných rozhodnutí u žiakov základných a stredných škôl. (NŠFG verzia 1.2) Okrem štátneho vzdelávania sa na zlepšenie finančnej gramotnosti zameriavajú aj rôzne popularizačné programy súkromných finančných inštitúcií, predovšetkým bánk, najmä Slovenskej bankovej asociácie. Úspech či neúspech programu možno najlepšie vyhodnotiť na základe porovnania finančného správania jednotlivcov, ktorí finančné vzdelávanie absolvovali a ktorí nie. Podobných výskumov na zistenie efektívnosti finančného vzdelávania je nedostatok.

Empirické poznatky z niekoľkých porovnávacích prieskumov však naznačujú, že plošné programy finančného vzdelávania majú len čiastkový úspech. Výsledky a poznatky z výskumov o finančnej gramotnosti naznačujú, že plošne zamerané programy finančného vzdelávania by bolo vhodné nahradiť špecializovanými programami pre špecifické sociálno-demografické skupiny. Tieto skupiny majú nielen odlišné úrovne finančnej gramotnosti, ale aj špecifické finančné ciele a potreby praktických otázok osobných financií.

Finančné vzdelávanie na Slovensku je nedostatočné a u žiakov je nízka miera angažovanosti a potreby rozvíjať finančnú kultúru. Absentuje rozvoj kritického a systémového myslenia a sociálnych kompetencií, ktoré by viedli k vyššej miere ich zapojenia v danej téme. Učiteľom chýba metodika, ako aj kontinuálne vzdelávanie. Pedagógovia nemajú k dispozícii ucelenú banku metodických listov a úloh.

Program FinQ vytvorený Nadáciou Slovenskej sporiteľne sa zameriava na tieto oblasti a prichádza s flexibilnými modulmi vzdelávania, nástrojmi a celým súborom kvalitatívne nových didaktických pomôcok, ktoré pomôžu učiteľom osvojiť si zručnosti, rozvíjať finančnú kultúru u žiakov. Pri tvorbe koncepcie programu vychádzali autori z filozofie založenej na troch kvocientoch: schopnosť človeka poznávať a rozumieť prejavom okolia vyjadrujú intelligenčný a emočný kvocient, schopnosť využívať kritické myslenie s cieľom aktívne ovplyvniť finančnú situáciu seba a spoločnosti predstavuje FinQ – kvocient finančnej kultúry. Ten je podľa autorov programu potrebné neustále rozvíjať vo všetkých oblastiach života, aby pochopenie informácií v širších kontextoch umožnilo mladým ľuďom prijímať správne rozhodnutia a po vstupe do reálneho života dokázali robiť zodpovedné kroky aj vo finančnej oblasti. (NADÁCIA SLOVENSKEJ SPORITEĽNE, 2019)

Aj Ministerstvo financií SR považuje problematiku zvyšovania úrovne finančnej gramotnosti spoločnosti za prioritnú oblasť a je uvedená ako jeden z cieľov v Koncepcii ochrany spotrebiteľov na finančnom trhu. MF SR vníma finančnú gramotnosť ako jeden zo základných pilierov ochrany finančného spotrebiteľa, preto podporuje jej kontinuálne zvyšovanie aj ako možný nástroj odstraňovania hmotnej núdze a pasce chudoby pre programové obdobie 2014 – 2020. S ohľadom na uvedené spolupracuje v tejto oblasti s inými ústrednými orgánmi štátnej správy, Národnou bankou Slovenska, európskymi inštitúciami, profesijnými asociáciami pôsobiacimi na finančnom trhu, akademickou obcou a so zástupcami združení na ochranu spotrebiteľa. Aktuálne je MF SR jedným z účastníkov spotrebiteľského vzdelávania pod záštitou Ministerstva hospodárstva SR so zameraním na školenie učiteľov a pedagogických zamestnancov stredných škôl. Na pomoc pedagógom, žiakom, ale aj absolventom je zároveň dostupný portál digitálneho edukačného obsahu Ministerstva školstva SR (www.edu-centrum.sk), ako aj portál

finančnej osvety a ochrany finančného spotrebiteľa MF SR (www.fininfo.sk), ktorý prevádzkuje a priebežne aktualizuje MF SR s cieľom poskytovať nezávislé, odborné a praktické informácie a zabezpečiť väčšiu informovanosť o témach ochrany spotrebiteľov na finančnom trhu.

4 Rodový aspekt a financie domácností

V predchádzajúcom texte (v kapitole 1) sme sa dotkli jednej z významných a aktuálnych tém súčasnosti, ktorou je rodová rovnosť. Cieľom rodovej rovnosti je „vytvoriť priestor pre každú ženu a každého muža tak, aby realizovali svoj vnútorný potenciál naplno bez ohľadu na tradičné predpisové rodové role jednotlivým pohlaviam“. (PIETRUCHOVÁ & MESOCHORITISOVÁ, 2007) Napriek tomu, že ženy zohrávali kľúčovú úlohu v období matriarchátu, plniac „opatrovateľskú“ rolu boli po stáročia jedným z dvoch významných pilierov v rámci tradičnej rodiny, a v neposlednom rade tvoria prirodzenú polovicu ľudstva, nie je možné ani na prahu tretej dekády 21. storočia konštatovať, že ich postavenie v rámci spoločnosti je úplne rovnocenné s mužmi. Spravodlivosť v rodových vzťahoch má však viacero dimenzií. Na základe nižšieho zastúpenia žien v politickej reprezentácii nemožno napríklad jednoznačne skonštatovať, že ide o rodovú nerovnosť, pretože štatisticky ženy prejavujú menší záujem o politiku a o politické funkcie ako muži; rovnako je veľmi obtiažne posúdiť rodovú ne/rovnosť v odmeňovaní v rámci typicky ženských povolání (napr. zdravotné sestry) alebo v rámci typicky mužských povolání (napr. baníci) atď. Aj preto je potrebné akékoľvek zistenia v oblasti rodových vzťahov interpretovať zohľadnením relevantných skutočností. Vychádzajúc zo súčasných trendov vnímania rodiny či rôznych foriem partnerstiev, ale aj z príčin a dôsledkov sociálnej exklúzie, ktorým sme sa venovali v predchádzajúcich kapitolách, považujeme za dôležité v súvislosti s financiami domácností dotknúť sa aj témy rodovej rovnosti.

Možno je v tejto chvíli na mieste otázka, z akých dôvodov a akým spôsobom je možné sledovať rodový aspekt v rámci financií domácností. Dekády štúdií a výskumu ukazujú, že ženy v politike majú tendenciu venovať sa viac problémom a témam, ktoré sa ich aj týkajú – napr. rodinnej politike, vzdelávaniu alebo zdravotníctvu. V krajinách, kde sa zvýšila reprezentácia žien, sa ich slová a priority zvyčajne premietli do politickej reality – napríklad zvýšením rozpočtových výdavkov na tieto oblasti. Prekonávanie rodových stereotypov je teda možné považovať za logický dôsledok vývoja spoločnosti, ktorý umožňuje zabezpečiť rovnaký prístup ženám aj mužom napr. k vzdelaniu, k vede či k pozíciám v rámci politickej reprezentácie. V konečnom dôsledku to môže vplývať na financie domácností dvoma spôsobmi:

1. Ženy v politike majú možnosť presadzovať námety na riešenia takých problémov, ktoré sa dotýkajú ženskej časti populácie. Napríklad, čo sa týka starostlivosti o deti, môže ísť o podporu práce z domu ženy-matky, podporu jasli, škôlok a iných predškolských a školských zariadení atď., čo umožní žene-matke prispôsobiť si obdobie starostlivosti o dieťa / deti s reálnymi finančnými potrebami rodiny, resp. domácnosti. Nie je zriedkavosťou, že ženy odkladajú materstvo v súvislosti s kariérou alebo v súvislosti s významnými nákladmi na život (splácanie hypotéky a pod.). Aj preto je iné vnímanie takýchto problémov zo strany žien-poslankyň (často na základe vlastných skúseností) vítané, nakoľko umožňuje podporiť zavádzanie systémových opatrení na odbúravanie rodových stereotypov
2. Akékoľvek rozhodnutia vlády na centrálnej, regionálnej ale aj miestnej úrovni sa spravidla prejavujú v rozpočte (v štátnom rozpočte, v rozpočte regiónu, v rozpočte mesta či obce). Premietnu sa do výdavkov na príslušnej vládnej úrovni, a to do rôznych oblastí. Okrem toho, že sa prostredníctvom nich budú financovať rôzne statky vo verejnom záujme a domácnosť ich používaním „ušetrí“ zdroje vo svojom

rozpočte (napr. detské ihrisko, park a pod.), do rozpočtu domácnosti môžu z verejných rozpočtov plynúť aj rôzne konkrétne finančné transfery (napr. prídavky na deti, materské atď.).

Podrobnejšie sa tejto problematike budeme venovať v tejto kapitole. Pokúsime sa tiež načrtnúť možnosť uplatňovať rodový aspekt pri zostavovaní rozpočtu domácnosti.

4.1 Rodové stereotypy a ich prekonávanie

Čo všetko možno chápať ako rodovú nerovnosť vyjadruje napr. Celoštátna stratégia rodovej rovnosti na roky 2014 – 2019, podľa ktorej je rodová nerovnosť „komplexný fenomén, ktorého dopady a následky sa dotýkajú každej oblasti spoločnosti.“ (MINISTERSTVO PRÁCE, SOCIÁLNYCH VECÍ A RODINY SR, 2014) Priame, ale aj nepriame formy diskriminácie a znevýhodňovania na základe pohlavia resp. príslušnosti k rodu, sú primárne následkom stále pretrvávajúcich rodových stereotypov v spoločnosti. Odstraňovanie rodovej nerovnosti vyžaduje prístup, ktorý zohľadňuje mnoho aspektov. Základným východiskom sú zmeny v zákonoch a politikách, ktoré vytvárajú podmienky pre systematické opatrenia na zavádzanie zmien na inštitucionálnej úrovni, bez ktorých nie je možné rodovú rovnosť dosiahnuť. Rodová rovnosť nestojí v protiklade k rôznorodosti jednotlivých mužov a žien, ale je alternatívou k súčasnej spoločenskej hierarchii, ktorá znevýhodňuje najmä ženy. Cieľom rodovej rovnosti je vytvoriť rešpektujúci priestor pre každú ženu a každého muža, aby sa mohli realizovať v živote podľa svojich priání a schopností a neboli obmedzovaní rodovými stereotypmi. Rodová rovnosť vychádza z pochopenia tzv. *rodových rolí*, a predstavuje spravodlivé zaobchádzanie s mužmi a ženami. Nemusí ísť o rovnaké zaobchádzanie v čistom zmysle slova, môže to byť aj rozdielne zaobchádzanie, no musí byť z hľadiska práv a povinností spravodlivé. Na jednej strane označuje, že každá ľudská bytosť môže slobodne rozvíjať svoje vlastné postoje a rozhodovať, bez ohľadu na obmedzenia presadzované cez roly vyhradené pre mužov a ženy, a na druhej strane, že odlišné správanie a potreby žien a mužov sú ohodnocované a podporované na rovnakej úrovni. (NEUBAUEROVÁ et al., 2011)

4.1.1 Rodová rovnosť, feminizmus a volebné právo žien

Aktuálne trendy v dosahovaní rodovej rovnosti v rámci európskeho priestoru vychádzajú z novej stratégie, ktorá vyplýva z nelegislatívneho uznesenia schváleného Európskym parlamentom v roku 2015. Stratégia sa zameriava na viacero oblastí – napr. na boj proti násiliu na ženách, zosúladenie pracovného života s rodinným životom, na zvýšenie počtu žien na vysokých pozíciách, na zdravie či vzdelanie. V tejto časti monografie sa pozrieme na boj žien za ich práva v historickom kontexte.

Hoci ženy tvorili a tvoria polovicu ľudstva, bola im celé stáročia odopieraná možnosť participovať na zákonodarnej a výkonnej moci, čiže priamo sa podieľať na rozhodovaní o osude krajiny. Na patriarcháte bol postavený tak rodinný, resp. súkromný život, ako aj verejný život. Postavenie žien v spoločnosti bolo druhoradé a právo i verejná mienka ich podriaďovali mužom. Spoločenské postavenie žien v uplynulej dobe bolo predovšetkým dané triednou príslušnosťou. Vo verejnej sfére sa realizovali muži, výhradne zastávali verejné funkcie a ženám bola prisúdená predovšetkým rola matky.

Postavenie ženy bolo po boku muža, či už vo vzťahu dcéry, manželky, alebo matky. Prirodzeným povolaním ženy bolo materstvo, čím sa okruh jej pôsobenia limitoval iba starostlivosťou o rodinu. Neznamená to však, že ženy nevlastnili žiadnu reálnu moc. Napriek uvedeným zaužívaným stereotypom možno nájsť v histórii niekoľko výnimiek, ktoré dokázali prekonať určité obmedzenia a presadiť sa vo sférach netypických pre ženy (v danom období). Napríklad v politike dokázali svoje schopnosti panovníčky. Prvou ženskou panovníčkou v dejinách Uhorska, ktorá zasadla na trón, bola Mária Terézia. Nástupníctvo ženy však nebolo možnosťou samostatnej voľby, skôr východiskom z núdze. Rakúskemu cisárovi Karolovi VI. sa nepodarilo splodiť mužského potomka, ktorý by sa stal následníkom trónu, tak bola podľa jeho pragmatickej sankcie (r.1713) predurčená k vládnutiu jeho dcéra. Nástupnícke právo žien na trón Karol VI. zabezpečil pragmatickou sankciou, ktorá garantovala nástupnícke právo jeho bezprostredným dedičom a platila pre mužov i pre ženy.

Pojem rodová rovnosť nemá v našej spoločnosti dlhú históriu. Významným aspektom, ktorý dával žene možnosť presadiť sa, bolo vzdelanie. Povinná školská dochádzka neexistovala až do druhej polovice 18. storočia. Nedostatočná vzdelanosť a nekvalifikovanosť spôsobili, že ženy dostávali len povolania guvernantiiek. Ani po zavedení povinnej školskej dochádzky nebola situácia lepšia. Po absolvovaní elementárnej školy bolo ďalšie vzdelanie otázkou finančných možností rodiny. Ak sa aj žene dostalo vyššieho vzdelania, neočakávalo sa od nej jej samostatné uplatnenie. Prioritu mali domáce práce, príp. umelecké a jazykové znalosti. Snahou suplovať určité úlohy vo vzdelávacom procese bol vznik spolkov. Príkladom je Živena, ktorá však nenapodobňovala ženské hnutie vo svete v boji o volebné práva. Jej snahou bolo získavať pre ženy prístup k vzdelaniu. Stávali sa tiež členkami iných ako dobročinných spolkov a práve tie otvárali možnosti na realizáciu vo verejnom živote.

Otázka zrovnoprávnenia žien sa pravdepodobne po prvýkrát v Európe objavila koncom osemnásteho storočia. Britská spisovateľka Mary Wollstonecraftová v roku 1792 v spise *Obhajoba ženských práv* jasne vyjadrila, kde je miesto zabudnutých 50 percent spoločnosti v boji za rovnoprávnosť. (ČLOVEK ..., 2005, s. 42) Reálny boj za zrovnoprávnenie žien (nielen vo voľbách) sa však začal až v 19. storočí vo Veľkej Británii a v Spojených štátoch amerických, no ani jedna z týchto krajín nebola medzi prvými, ktoré ho na celonárodnej úrovni uznali.

Podmienky na to, aby sa o volebnom práve pre ženy začalo vôbec hovoriť v globálnom pohľade, vznikli až po tom, keď volebné právo získali široké vrstvy mužskej populácie v dôsledku demokratických revolúcií v 18. a 19. storočí. História boja za volebné právo pre ženy začali písať feministické hnutia, ktoré majú v USA (hnutie sufražetiek vzniklo v USA v 19. st.) i v Európe za sebou viac ako storočnú tradíciu.

Feminizmus možno chápať v dvoch rovinách, a to ako *politické a sociálne hnutie*, alebo ako *teoretický prístup*, resp. *teóriu*, ktorá sa prostredníctvom systému pojmov, tvrdení a prístupov snaží vysvetliť, ako rod formuje život väčšiny ľudí, keď mužom a ženám prideliuje rôznu moc v spoločnosti. Feminizmus je v spoločnosti vo veľkej miere vysvetľovaný ako hnutie za emancipáciu žien, ale v súčasnosti sa zaoberá omnoho širším spektrom tém. To, že ide o čisto ženské hnutie vyvracia skutočnosť, že do aktivít feministických spolkov sa zapája čoraz viac mužov. Chápanie feminizmu ako ženského hnutia vystihuje *prvá vlna feminizmu* koniec 19. a začiatok 20. storočia). Slovo feministka sa v tomto období spájalo so slovom sufražetka (z fr. suffrage – volebné právo). Suфраžetky predstavovali aktivistky za volebné právo žien a na presadzovanie

svojich požiadaviek používali rôzne prostriedky, ako napríklad zhromaždenia, ktoré organizovali, letáky, lobovanie v parlamente.²¹

Ženské politické hnutie malo za cieľ získať volebné právo, čo sa vo väčšine štátov podarilo až po prvej svetovej vojne. Po získaní volebného práva ženy žiadali aj o získanie iných práv, ako napr. právo osobného vlastníctva, slobodné rozhodovanie o tehotenstve, materstve a informácie o antikoncepcii, legislatívne zmeny v oblasti rozvodov, právo na vyššie vzdelanie. Hnutie bolo od začiatku militantné, teda malo útočný charakter, pretože sufražetky prejavovali civilnú neposlušnosť a muži sa nechávali zatvárať, aby prejavili podporu ženám, a tak dali najavo, že sú na ich strane. Útočná taktika sufražetiek mala však nie len priaznivcov, ale vyvolávala aj nevôľu. Niektoré ženy boli aj zadržané, v iných prípadoch sa dokonca ničil majetok. Prvé aktivistky pochádzali z rovnakej, strednej triedy spoločnosti. Neskôr však začali prichádzať aj ženy z robotníckej triedy, pretože verili, že vďaka volebnému právu budú mať väčší ekonomický a sociálny vplyv. (ASPEKT ..., 2017)

V *druhej vlne feminizmu*, ktorá prebiehala na konci 60. a počas 70. rokov 20. storočia, sa začali ženy zoskupovať do malých diskusných skupín, ktoré mali neformálny charakter. Rozoberali tu problémy rodovej nerovnosti vo verejnej, ale aj v súkromnej sfére. V dôsledku toho sa začalo hovoriť napríklad o rodovej nerovnosti vo verejnej sfére, o rodovej deľbe práce ako o nerovnej, tiež sa spomínalo násilie páchané na ženách.

Tretia vlna feminizmu sa datuje od 90. rokov 20. storočia až po súčasnosť a je označovaná ako postfeminizmus. Dnes sa feministické hnutia zaoberajú omnoho rôznorodejšími problémami ako v minulosti. Skúmajú otázky rodu v ekonomickej oblasti, či sexualitu, právo žien na potrat alebo boj proti násiliu páchanému na ženách. Médiá v súčasnosti prezentujú mladé ženy ako silné osobnosti a zdá sa, že feminizmus už dosiahol jeho ciele v mnohých krajinách, aj keď viaceré feministky s týmto tvrdením nesúhlasia. (ASPEKT ..., 2017)

Volebné právo žien sa ako ústredná politická požiadavka ženského hnutia v 19. a 20. storočí presadilo v Austrálii (1861), vo Švédsku (1862), vo Fínsku (1863) – najskôr v obecných voľbách pre nevydaté zámožné ženy), v Spojenom kráľovstve (1928) – po rokoch bojov, v Nemecku (1919), v ČSR (1918)²², vo Francúzsku, Taliansku a Belgicku a v ďalších krajinách až po druhej svetovej vojne. (UNIVERZUM A – Ž ..., 2005, s. 968)

Z uvedených krajín stojí za osobitnú zmienku napr. Fínsko, ktoré aktívne (právo voliť) aj pasívne volebné právo (právo byť volené) pre ženy zaviedlo v roku 1906. V nasledujúcich parlamentných voľbách v roku 1907 bol do 200 členného parlamentu zvolených 19 žien. Vo vzťahu k zastúpeniu žien v politickej reprezentácii si Fínsko drží aj iné prvenstvá. V roku 1926 sa stala prvou ministerkou na svete Fínka Miina Sillanpääová (bola ministerkou sociálnych vecí), v roku 1990 sa Fínsko mohlo

²¹ Začiatkom 20. storočia sa napr. anglická feministka Sylvia Pankhurstová postavila na čelo hnutia za získanie volebného práva pre ženy. Jej stúpenkyne – sufražetky – bojovali za povšimnutie zúfalými prostriedkami; napríklad priviazali sa reťazami na zábradlie pred domom britského premiéra v Londýne. Plné volebné právo pre ženy bolo vo Veľkej Británii schválené v roku 1928 a odvtedy sa v mnohých krajinách výrazne zlepšili práva žien.

²² Slovenským ženám bolo priznané volebné právo v podobe demokratického občianskeho práva v Ústave Československej republiky. T. G. Masaryk zahrnul medzi hlavné body budúcej ústavy vznikajúceho československého štátu politickú, sociálnu a kultúrnu rovnoprávnosť žien s mužmi. Vzťahovalo sa na ne všeobecne, rovné, priame a tajné hlasovacie právo do oboch komôr Národného zhromaždenia - poslaneckej snemovne a senátu. Uvedený zákon bol prijatý v roku 1919 a následne v roku 1920 sa ženy na Slovensku prvýkrát zúčastnili volieb do československého parlamentu.

pochváliť vymenovaním prvej ministerky obrany sveta, Elizabeth Rehnovej. Prvou prezidentkou v dejinách Fínska sa vo februári 2000 stala Tarja Halonenová. Tento post zastávala dve funkčné obdobia, teda do roku 2012 (funkčné obdobie prezidenta vo Fínsku je 6 rokov).

Čo sa týka volebného práva žien v iných štátoch, do vypuknutia druhej svetovej vojny získali ženy práva vo voľbách v 32 krajinách sveta vrátane napríklad Ruska (1917), Kanady (1918), či USA (1920). V niekoľkých európskych krajinách získali ženy volebné právo až v druhej polovici 20. storočia, napr. v San Marine, najstaršej republike sveta, sa ženy volebného práva dočkali až v roku 1960, vo Švajčiarsku v roku 1971 a v Lichtenštajnsku dokonca až v roku 1984.

V moslimskom svete prelomil hradbu predsudkov strán rovnosti oboch pohlaví turecký prezident Mustafa Kemal Atatürk, ženy v Turecku získali právo voliť a byť volené už v roku 1930. Turecko nasledovali ďalšie moslimské štáty – Indonézia (1945), Pakistan (1947), Sýria (1949), Libanon (1952), Egypt (1956) alebo Irán (1963). V niektorých krajinách sa však ženy dočkali volebného práva až na prahu tretieho tisícročia – v Bahrajne ženy volili a boli volené po prvýkrát v miestnych voľbách v máji 2002, v Katare a Ománe o rok neskôr. (MÍKA, 2006) V Saudskej Arábii mohli ženy voliť a byť volené až v roku 2015.

4.1.2 Aktuálne trendy participácie žien na politických rozhodnutiach – Európsky parlament

Európsky parlament je jedinou inštitúciou Európskej únie, ktorej zástupcov volia občania v priamych voľbách každých 5 rokov. Uplatňuje sa tu pomerný volebný systém, pričom prerozdelenie kresiel pre jednotlivé krajiny určujú zmluvy. Kľúčom je počet obyvateľov každej krajiny, ale pri malých krajinách sa nepostupuje čisto iba podľa matematickej úmernosti. Počet poslancov sa pohybuje od 6 poslancov (Malta, Luxembursko, Cyprus) až po 96 poslancov v prípade Nemecka. Počet europoslancov sa logicky menil v nadväznosti na to, ako do EÚ pristupovali jednotlivé krajiny. V prvých priamych voľbách, ktoré sa konali v dňoch 7. – 10. júna 1979 si Európania zvolili 410 poslancov. Prijatím Grécka do Európskej únie (1981) sa počet poslancov zvýšil na 434, po vstupe Španielska a Portugalska do únie (1986) počet poslaneckých kresiel vzrástol na 518, v eurovoľbách v roku 1994 stúpol počet kresiel na 534, vstupom Švédska, Fínska a Rakúska (1995) do EÚ počet poslancov v EP vzrástol na 626 atď.

Vo voľbách, ktoré sa konali v roku 2004 už bolo volených 732 poslancov, toto číslo vyplývalo zo Zmluvy z Nice, ktorá bola podpísaná zástupcami členských štátov vo februári 2001 a reagovala na plánované rozšírenie únie o 10 nových členských štátov (vrátane Slovenska). V roku 2007 sa EP rozšíril o 18 bulharských a 35 rumunských poslancov.

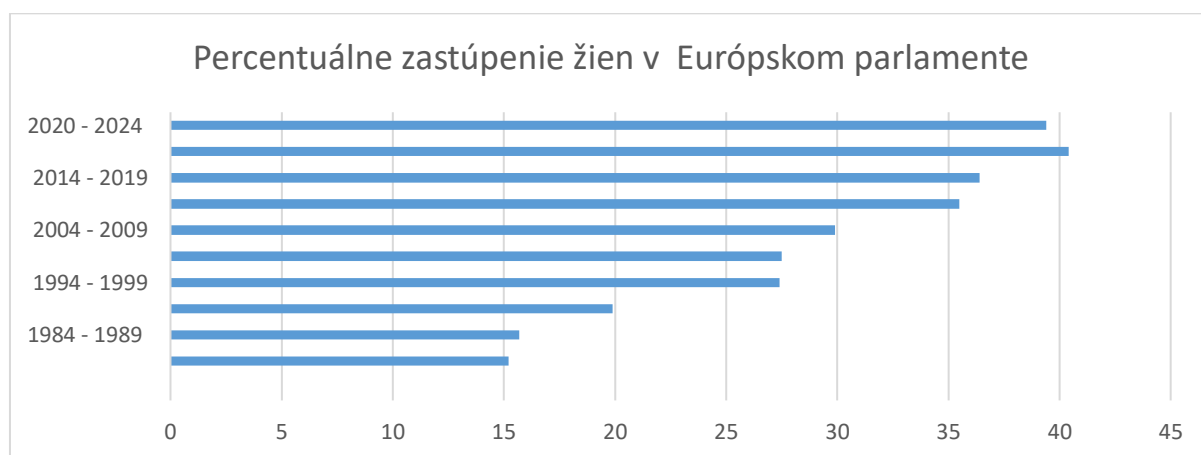
Vo voľbách do Európskeho parlamentu v roku 2014 si občania Európskej únie volili už 751 poslancov – tento počet bol dosiahnutý na základe vstupu Chorvátska do EÚ v roku 2013. Do odchodu Veľkej Británie z Európskej únie (2020) mal Európsky parlament 751 poslancov (750 + 1 predseda), v súčasnosti je to spolu 705 europoslancov (704 + 1 predseda). (EURÓPSKY PARLAMENT, 2020)

Tab. 6

Zastúpenie žien v Európskom parlamente (v %)

Percentuálne zastúpenie žien v EP	
Obdobie	% zastúpenia žien
1979 - 1984	15,2
1984 - 1989	15,7
1989 - 1994	19,9
1994 - 1999	27,4
1999 - 2004	27,5
2004 - 2009	29,9
2009 - 2014	35,5
2014 - 2019	36,4
2019 - 2020	40,4
2020 - 2024	39,4

Zdroj: Vlastné spracovanie na základe oficiálnej webovej stránky Európskeho parlamentu. Dostupné na: <https://www.europarl.europa.eu/portal/sk>.

Obrázok 3 **Vývoj zastúpenia žien v Európskom parlamente (v %)**

Zdroj: Vlastné spracovanie na základe oficiálnej webovej stránky Európskeho parlamentu. Dostupné na: <https://www.europarl.europa.eu/portal/sk>.

V súčasnosti má Európska únia 27 členských krajín. Po náročných rokovaniach sa totiž ku dňu 31.1.2020 naplnilo rozhodnutie občanov Spojeného kráľovstva Veľkej Británie a Severného Írska z referenda v roku 2016, vystúpiť z Európskej únie. Vystúpenie sa uskutočnilo riadeným spôsobom na základe Dohody o vystúpení, ktorá je právnym rámcom a definuje vysporiadanie doterajších záväzkov. Od 1. februára začalo plynúť prechodné obdobie, ktoré potrvá do 31.12.2020. V uvedenom období sa vo vzťahu k občanom a podnikateľom nič zásadne nemení a zároveň toto obdobie poskytuje priestor pripraviť sa na zmeny, ktoré nastanú od 1.1.2021. Čo sa však týka Európskeho parlamentu, zastupiteľského orgánu Európskej únie, tu k zmenám už dochádza.

Do januára 2020 pozostával Európsky parlament zo 750 poslancov a z 1 predsedu. Po Brexite sa počet poslancov znížil na 705. V tabuľke č. 1 uvádzame vývoj percentuálneho zastúpenia žien v Európskom parlamente od jeho vzniku. Najvyššie

zastúpenie žien – až 40,4% - je možné vidieť v období od ostatných volieb do Brexitu (január 2020). Odchodom Spojeného kráľovstva z EÚ sa podiel žien mierne znížil, a to na 39,4 %.

Poslanecké mandáty sú krajinám rozdelené podľa pomerného zastúpenia, pričom kreslá sa pridávajú na základe počtu obyvateľov každého členského štátu (najmenší počet poslancov je 6). Každá krajina rozhoduje o tom, akou formou sa uskutočnia voľby, ale pritom musí zaručovať rovnosť pohlaví a tajné hlasovanie. Volebné právo majú osoby, ktoré dovŕšili 18 rokov veku, okrem Rakúska, kde je tento vek 16 rokov. Poslanci EP sa rozdeľujú do skupín podľa politickej príslušnosti, nie podľa štátnej príslušnosti. Vyše tretiny poslancov EP sú ženy. Aktuálny počet poslancov a poslankyň Európskeho parlamentu podľa krajín uvádzame v tabuľke č. 5.

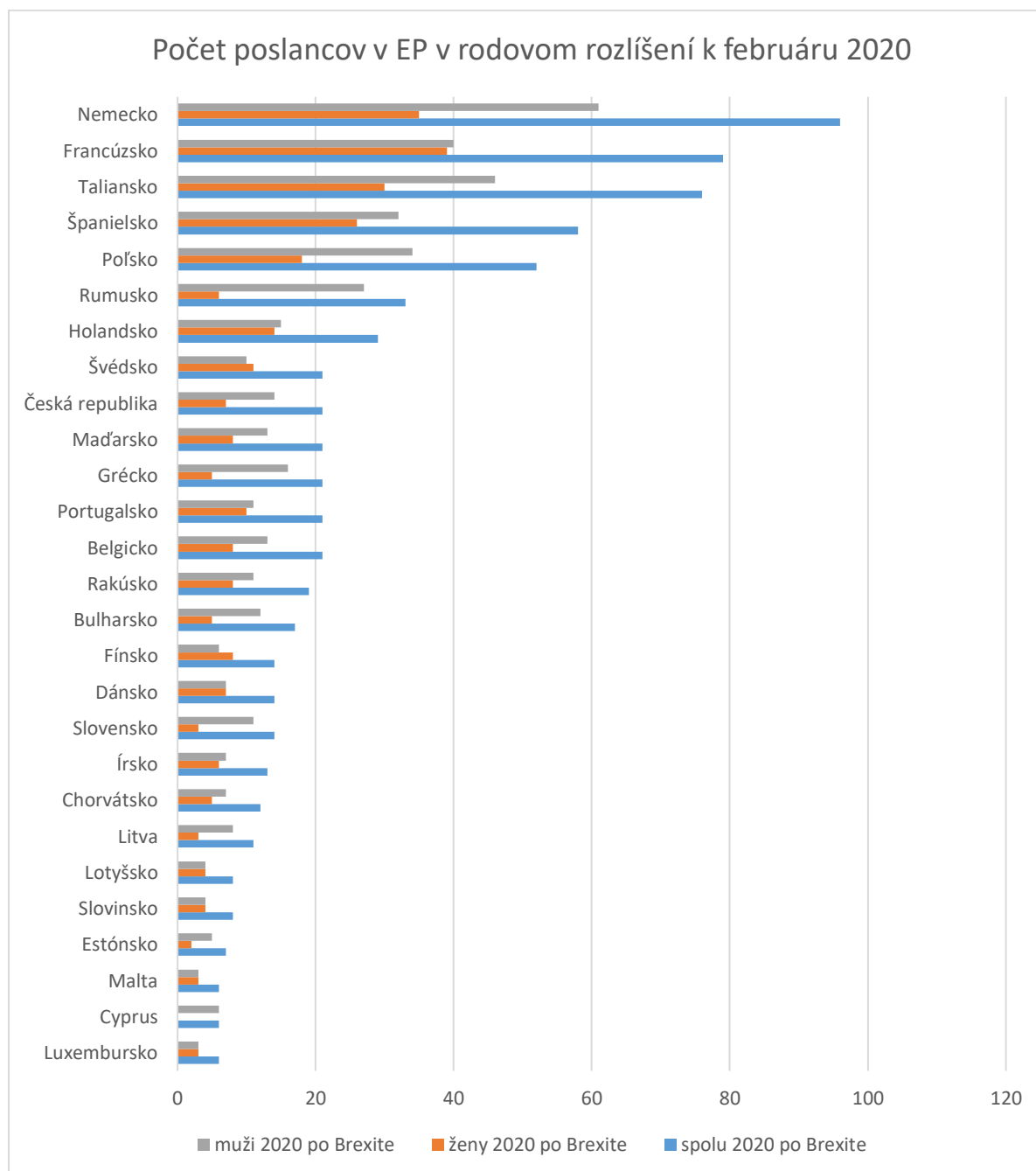
Tab. 7 Počet poslancov a poslankyň v Európskom parlamente v roku 2020

Krajina	spolu 2020 po Brexite	ženy 2020 po Brexite	muži 2020 po Brexite
Írsko	13	6	7
Holandsko	29	14	15
Belgicko	21	8	13
Luxembursko	6	3	3
Portugalsko	21	10	11
Španielsko	58	26	32
Francúzsko	79	39	40
Taliansko	76	30	46
Grécko	21	5	16
Cyprus	6	0	6
Malta	6	3	3
Slovinsko	8	4	4
Chorvátsko	12	5	7
Rumunsko	33	6	27
Bulharsko	17	5	12
Rakúsko	19	8	11
Maďarsko	21	8	13
Slovensko	14	3	11
Česká republika	21	7	14
Poľsko	52	18	34
Estónsko	7	2	5
Lotyšsko	8	4	4
Litva	11	3	8
Dánsko	14	7	7
Švédsko	21	11	10
Fínsko	14	8	6
Nemecko	96	35	61
SPOLU	704	278	426

Zdroj: Vlastné spracovanie na základe oficiálnej webovej stránky Európskeho parlamentu. Dostupné na: <https://www.europarl.europa.eu/portal/sk>.

Životná úroveň členských krajín EÚ je rôzna. Či už ide o rast HDP prípadne iných makroekonomických ukazovateľov, o ekonomický rozvoj, o situáciu na trhu práce, o vzdelanostnú úroveň, o hospodársku politiku či o sociálny systém, všetko sú to oblasti, ktoré v rôznej miere indikujú rozvoj krajiny. V rámci celej EÚ sa sleduje množstvo indikátorov, ktoré následne v porovnaní s ostatnými členmi zoskupenia odzrkadľujú daný stav v krajine. Jedným z takýchto indikátorov je aj rodová rovnosť. Vyspelosť krajiny sa o. i. posudzuje aj podľa postavenia žien v danej spoločnosti, úroveň participácie žien na zákonodarnej a výkonnej moci v krajine svedčí o stupni jej vyspelosti.

Obrázok 4 Počet poslancov a poslankýň v Európskom parlamente v roku 2020

Zdroj: Vlastné spracovanie na základe oficiálnej webovej stránky Európskeho parlamentu. Dostupné na: <https://www.europarl.europa.eu/portal/sk>.

Na čele rebríčka sa v tomto smere dlhodobo držia škandinávске krajiny, ktoré už dlhodobo pracujú na zlepšení a na upevnení postavenia žien v politike využívajúc pri tom rôzne podporné opatrenia (normy, stratégie, akčné plány, kvóty a pod.). Významnú úlohu v tomto smere zohrávajú aj rôzne ženské spolky, skupiny, združenia, prípadne mimovládne organizácie. Najmä Švédsko, ktoré sa spája s dobre vybudovaným a štedrým sociálnym systémom, je známe vysokým podielom žien v politike na všetkých vládnych úrovniach – na miestnej, na regionálnej i na národnej. Aj na nadnárodnej úrovni – v rámci Európskeho parlamentu, je Švédsko zastúpené vo väčšej miere ženami, z 21 poslancov je 11. žien. Vyšší podiel žien v Európskom parlamente (8 žien zo 14 poslancov) má tiež Fínsko, Dánsko je zastúpené v EP rovnomerne (zo 14 poslancov tvoria ženy presnú polovicu, je ich 7). Rovnomerné zastúpenie mužov a žien (50 : 50) zaznamenávame ešte v Luxembursku, na Malte a v Lotyšsku. Na druhej strane, Cyprus nemá žiadnu europoslankyňu (zo 6 poslancov sú všetci muži) a v niekoľkých krajinách môžeme vidieť prevahu mužského zastúpenia, ktoré sa pohybuje okolo dvoch tretín až troch štvrtín pridelených poslaneckých mandátov (napr. v Bulharsku je zo 17 poslancov 12 mužov, v Grécku z 21 poslancov až 16 mužov atď.).

Najviac skúseností v otázkach riešenia a uplatňovania rodovej rovnosti má evidentne Švédsko. Možno však uviesť aj ďalšie krajiny, ktorým sa uplatnením špeciálnej legislatívy, volebných kvót a špeciálnych opatrení podarilo dosiahnuť pokrok v účasti žien v politike. Napríklad Belgicko je jedinou krajinou Európskej únie, ktorá má legislatívu o rodových kvótach pre všetky úrovne volieb – celoštátne, regionálne aj miestne, napr. v roku 2000 sa počet poslankyň zvýšil z 20 % na 28 %. Novelizácia Ústavy v roku 2002 a ďalšie súvisiace zákony zaviedli do legislatívy napr. princíp rodovej participácie na kandidačných listinách a zároveň princíp striedania na prvých dvoch miestach. Nemalé úsilie vynakladá v tejto sfére aj Nemecko, v oblasti rovnosti žien a mužov sa angažujú predovšetkým dve politické strany – Nemecká strana socialistov (napr. stanovením kvóty 40 % žien v interných orgánoch strany a 33 % pre kandidátske listiny do parlamentných volieb) a Strana zelených (zavedenie úplnej parity na kandidačných listinách a pod.).

Oblasť zastúpenia žien v politických štruktúrach či problematika volebných kvót sa čoraz častejšie stávajú predmetom výskumného zamerania aj v slovenských a českých podmienkach. Osobitne sa akcentuje možnosť využitia zahraničných skúseností v komunálnej politike (napr. Klimovský, 2015).

Prakticky možno konštatovať, že s výnimkou niektorých vyššie spomenutých krajín, v politike výrazne dominujú muži. Aj keď na nižších vládnych úrovniach (štát, región či mesto alebo obec) nájdeme v niektorých krajinách výrazný podiel žien v politike (napr. vo Švédsku je podiel žien na úrovni národného parlamentu 47 %, v Belgicku a Španielsku cca 40 %, v Rakúsku 37 %, v Dánsku a Portugalsku približne 36 %, v Taliansku zhruba 35 %), stále sa nájdú ešte krajiny, kde je podiel žien v parlamentoch veľmi nízky (Maďarsko 13 %, Malta 15%, Cyprus a Grécko 18 % atď.). Čo sa týka komunálnej politiky, viac ako 40 % žien evidujú napr. Francúzsko, Island, Švédsko a Ukrajina, sedemnást' krajín má pomer žien v komunálnej politike na úrovni od 30 do 40 %, v rozmedzí 20 až 30 %, kam patríme aj my, má žien poslankyň 13 krajín Európy. (BUCHLÁKOVÁ, 2019)

4.1.3 Participácia žien na politických rozhodnutiach na Slovensku

Pozrime sa teraz na to, ako sú zastúpené ženy v politike v podmienkach Slovenska. Slovenská republika je parlamentnou demokraciou. V súčasnosti majú jej občania možnosť hlasovať v šiestich typoch volieb. Sú to prezidentské voľby, voľby do Národnej rady Slovenskej republiky, voľby do orgánov samosprávnych krajov, komunálne voľby, voľby do Európskeho parlamentu a referendum.

Podmienky výkonu volebného práva vo všetkých formách volieb na Slovensku upravuje Zákon NR SR č. 180/2014 Z. z. o podmienkach výkonu volebného práva a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov. Voľby sa konajú tajným hlasovaním na základe všeobecného, rovného a priameho volebného práva. Právo voliť má každý občan, ktorý najneskôr v deň konania volieb dovŕši vek 18 rokov a súčasne uňho nevzniká prekážka vo volebnom práve. Prekážkou práva voliť môže byť výkon trestu odňatia slobody za spáchanie obzvlášť závažného zločinu, pozbavenie spôsobilosti na právne úkony, alebo zákonom ustanovené obmedzenie osobnej slobody z dôvodu ochrany verejného zdravia.

Právo byť volený sa ustanovuje vekom kandidáta/-tky v závislosti od toho, v ktorých voľbách chce kandidovať, súčasne musí mať aktívne volebné právo. Vo voľbách do NR SR a Európskeho parlamentu musí spĺňať podmienku dovŕšenia 21 rokov. V prípade prezidentských volieb musí mať kandidát/-ka dovŕšených najmenej 40 rokov. V komunálnych voľbách musí mať kandidát/-ka na predsedu/-kyňu samosprávneho kraja resp. starostu/-tku minimálny vek 25 rokov, na poslanca/-kyňu 18 rokov.

a) Voľby do Európskeho parlamentu

Voľby do Európskeho parlamentu na území Slovenskej republiky sa konajú na základe všeobecného, rovného a priameho volebného práva tajným hlasovaním podľa zásady pomerného zastúpenia.

Poslanci Európskeho parlamentu sú volení na päťročné volebné obdobie, ktoré začína plynúť dňom začiatku prvej schôdze Európskeho parlamentu po vykonaní voľbách. Občania si vo voľbách volia svojich zástupcov, ktorí ich budú reprezentovať na európskej úrovni, v Európskom parlamente. *„Hlavnou činnosťou Európskeho parlamentu je podieľanie sa na legislatívnom procese v rámci vykonávania svojich právomocí na základe rôznych zákonodarných procedúr. Tieto procedúry sú štyri: spolurozhodovanie, spolupráca, procedúra udeľovania súhlasu a procedúra vyjadrenia stanoviska, t. j. procedúra konzultácie.“* (INFORMAČNÁ KANCELÁRIA EURÓPSKEHO PARLAMENTU NA SLOVENSKU, 2007, s. 24)

Voľby do Európskeho parlamentu sa v Slovenskej republike konali v rokoch 2004 (v nadväznosti na vstup SR do EÚ), 2009, 2014 a 2019. V nasledujúcej tabuľke č. 8 uvádzame percentuálne zastúpenie slovenských žien a mužov v Európskom parlamente.

Najvyššie percentuálne zastúpenie mali slovenské ženy v Európskom parlamente po voľbách v roku 2009, najnižšie po voľbách v roku 2019, kedy z 13 poslancov boli len 2 ženy. Po Brexite (v januári 2020) sa politická participácia na európskej úrovni u slovenských žien zvýšila z 15,39 % na 21,42 %, nakoľko bolo prerozdeľovacími procesmi kresiel po odchode Spojeného kráľovstva z EÚ pridelené Slovensku jedno

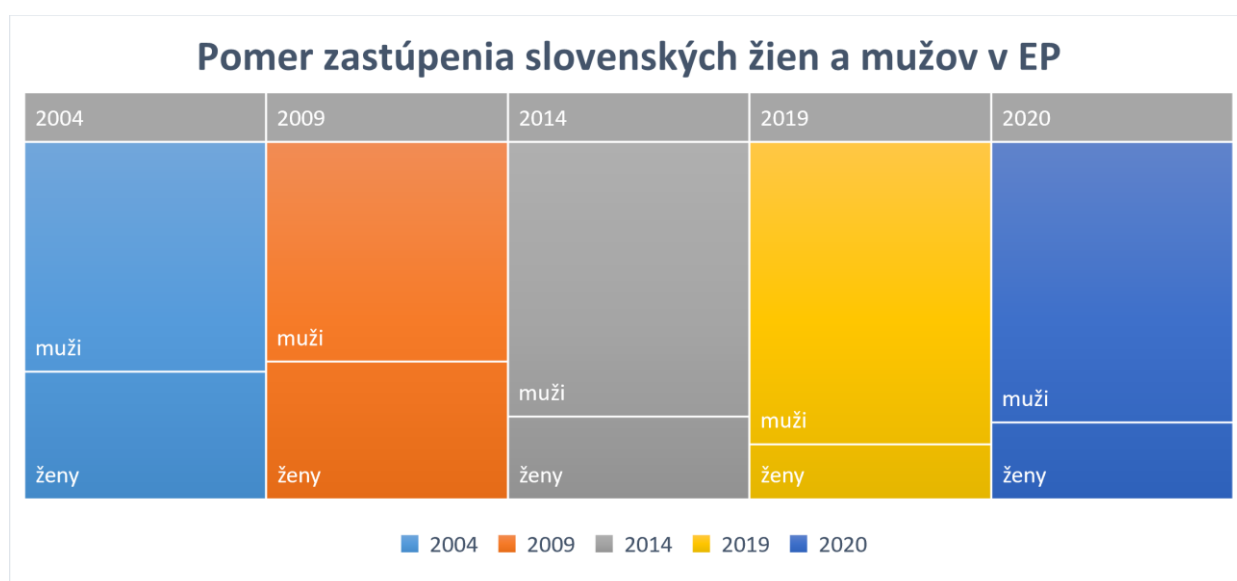
kreslo, ktoré získala žena. V súčasnosti je Slovenská republika v Európskom parlamente reprezentovaná 14-timi poslancami, z ktorých sú 3 ženy.

Tab. 8 **Zastúpenie slovenských žien a mužov v Európskom parlamente (v %)**

Politická participácia na európskej úrovni (EP) v %	Rok	Ženy	Muži
	2004	35,7	64,3
	2009	38,5	61,5
	2014	23,1	76,9
	2019	15,39	84,61
	2020	21,42	78,58

Zdroj: Vlastné spracovanie na základe oficiálnej webovej stránky Štatistického úradu SR. Dostupné na: <https://volby.statistics.sk/>.

Obrázok 5 **Pomer zastúpenia slovenských žien a mužov v EP**

Zdroj: Vlastné spracovanie na základe oficiálnej webovej stránky Štatistického úradu SR. Dostupné na: <https://volby.statistics.sk/>.

b) Prezidentské voľby

Prezidenta volia občania v priamych voľbách, tajným hlasovaním na päť rokov, občania si vyberajú z kandidátov, ktorých navrhlo aspoň pätnásť poslancov Národnej rady Slovenskej republiky alebo aspoň pätnásťtisíc občanov na základe petície. Kandidát/-ka musí tiež spĺňať podmienku dovŕšenia veku štyridsať rokov a je súčasne voliteľný/-á do Národnej rady. Vo voľbách víťazí kandidát/-ka s nadpolovičnou väčšinou platných hlasov, v prípade že sa to nepodarí ani jednému kandidátovi/-tke, o dva týždne sa koná druhé kolo volieb, do ktorého postupujú dvaja kandidáti, ktorí získali najviac hlasov v prvom kole.

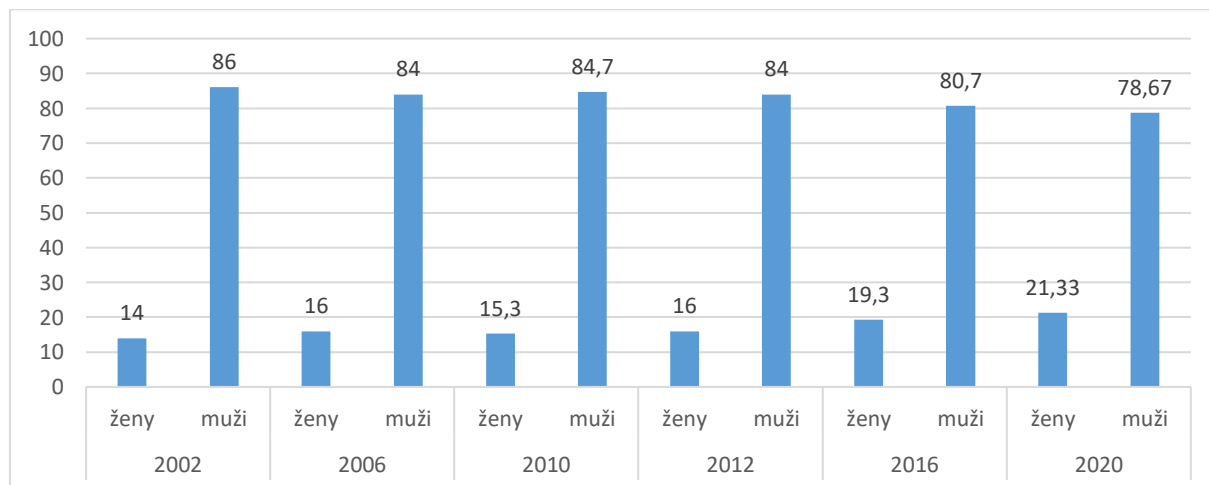
Slovensko malo doposiaľ v ére samostatnosti štyroch prezidentov a jednu prezidentku. Prvým prezidentom Slovenska bol Michal Kováč ktorý do svojho úradu nastúpil 2. marca 1993. Po Michalovi Kováčovi ľud zvolil za prezidenta Rudolfa Schustera (v r. 1999) a následne Ivana Gašparoviča, ktorý ako jediný zatiaľ vykonával svoju funkciu dve volebné obdobia (od r. 2004 a od r. 2009), čiže bol prezidentom až desať rokov. V roku 2014 za prezidenta zvolili voliči občianskeho kandidáta Andreja Kisku.

V ostatných prezidentských voľbách, ktoré sa konali v roku 2019 (1. kolo - 16.3.2019, 2. kolo – 30.3.2019), zvíťazila Zuzana Čaputová s počtom hlasov 1 056 582 (58,4 %). Protikandidát Maroš Šefčovič získal 752 403 hlasov (41,6 %). (ŠÚ SR, 2019) Zuzana Čaputová sa tak stala prvou ženou v tejto funkcii na Slovensku. Pridala sa tak k ďalším jedenástim úradujúcim prezidentkám vo svete.

c) Parlamentné voľby

Voľby do Národnej rady Slovenskej republiky sa konajú tajným hlasovaním raz za štyri roky v rámci jedného dňa, vždy sobotu od 7:00 do 22:00. Voľby vyhlasuje predseda Národnej rady najmenej stodesať dní pred konaním volieb. Volebný systém pre tieto voľby je definovaný v Ústave Slovenskej republiky a v článku 30 ods. 3 v zákone NR SR č. 333/2004 Z. z. o voľbách do Národnej rady Slovenskej republiky. Vo voľbách si občania volia stopäťdesiat poslancov, ktorí sú zástupcami politických strán. Volič vo voľbách volí jednu politickú stranu a v rámci nej najviac štyroch poslancov. V parlamentných voľbách na Slovensku sa používa aj tzv. volebné kvórum. Volebné kvórum je minimálny počet hlasov, ktoré musí politická strana získať vo voľbách, aby sa dostala do parlamentu (vyjadrené v percentách). Každá krajina si kvórum určuje sama, Slovensko má najvyššie volebné kvórum (5 %) spolu s ďalšími krajinami v EÚ (Chorvátsko, Česká republika, Francúzsko, Maďarsko, Lotyšsko, Litva, Poľsko a Rumunsko). Štvorpercentné kvórum majú Rakúsko, Taliansko a Švédsko, trojpercentné Grécko a 1,8% hranica zvoliteľnosti je na Cypre. Ostatné krajiny EÚ nemajú určené kvórum.

Obrázok 6 Politická participácia na národnej úrovni v rodovom rozlíšení

Zdroj: Vlastné spracovanie na základe oficiálnej webovej stránky Štatistického úradu SR. Dostupné na: <https://volby.statistics.sk/>.

V praxi sa stáva, že strana sa vo voľbách neuchádza o voličské hlasy samostatne, ale spojí sa s ďalšími stranami s rovnakým záujmom, zvyčajne s menšími stranami, ktoré by sa samé nedostali do parlamentu. Pri koalícii zloženej z dvoch alebo troch strán je kvórum určené vo výške 7%, ak sa do koalície spoja štyri alebo viac strán, kvórum je určené vo výške 10%. (LIDÁK et al., 2002, s. 196)

Ak vo voľbách nedosiahne žiadna strana volebné kvórum, kvórum sa zníži o 1%. Kvórum slúži ako znižovanie reprezentatívnosti hlasov strán, ktoré nedosiahli určité percento, a to spôsobom, že tieto hlasy prepadnú. Toto kvórum by tiež malo zabrániť prieniku nežiadúcim politickým silám k legislatíve a verejnej moci, zároveň ovplyvňuje aj voličov, aby zvážili, komu dajú svoje hlasy, aby „neprepadli“. Taktiky politických strán v tomto smere však môžu nepriaznivo vplyvať na účasť voličov vo voľbách. Niektorí voliči nie sú otvorení kompromisom a pokiaľ nenájdu jasnú odpoveď na svoje preferencie v konkrétnej politickej strane, preferujú neúčasť vo voľbách.

Voľby do NR SR sa od vzniku samostatnej Slovenskej republiky konali v rokoch 1994, 1998, 2002, 2006, 2010, 2016, 2020. Podľa dostupnosti údajov v rodovom rozlíšení uvádzame na obrázku 6 v tabuľke 9 a prehľad percentuálneho zastúpenia mužov a žien v NR SR.

Tab. 9 Percentuálne zastúpenie mužov a žien v NR SR (v rodovom rozlíšení)

Politická participácia na národnej úrovni (NR SR) v %	Rok	Ženy	Muži
	2002	14	86
	2006	16	84
	2010	15,3	84,7
	2012	16	84
	2016	19,3	80,7
	2020	21,3	78,7

Zdroj: Vlastné spracovanie na základe oficiálnej webovej stránky Štatistického úradu SR. Dostupné na: <https://volby.statistics.sk/>.

Od roku 2002, kedy sa nám podarilo získať relevantné údaje v rodovom rozlíšení, možno s výnimkou roku 2010, kedy došlo k miernemu poklesu zastúpenia žien v tomto zastupiteľskom orgáne (zo 16 % v roku 2006 na 15,3 % v roku 2010), sledovať rastúci trend tohto ukazovateľa. V súčasnosti (2020) je v NR SR zo 150 poslancov 32 žien.

d) Voľby do orgánov samosprávnych krajov

Voľby do samosprávnych krajov – vyšších územných celkov, sa konajú tajným hlasovaním každé štyri roky. Obyvatelia s volebným právom si volia zastupiteľstvo samosprávnych krajov a predsedu samosprávneho kraja. Každý okres má podľa počtu obyvateľstva pomerný počet poslancov v zastupiteľstve, ktorí sú volení väčšinovým systémom. Predseda samosprávneho kraja je zvolený na celokrajскеj úrovni, víťazom sa stáva kandidát s najvyšším počtom platných hlasov. Za poslanca môže byť zvolený občan s trvalým bydliskom v rámci územia samosprávneho kraja, ktorý má právo byť volený a súčasne dovŕši najneskôr v deň konania volieb vek osemnásť rokov. Za

predsedu samosprávneho kraja môže byť zvolený občan, ktorý môže byť aj poslancom, ale musí mať v deň konania volieb aspoň dvadsaťpäť rokov.

Vyššie územné celky začali v SR reálne fungovať v roku 2002, ich kreovanie súviselo s reformou verejnej správy a s potrebou zabezpečiť celý rad samosprávnych úloh na regionálnej úrovni. Prvé voľby sa konali v decembri 2001 a na čelo tohto krajského stupňa samosprávy sa vo všetkých krajoch postavili muži. Situácia sa zopakovala aj v ďalších volebných rokoch (2005, 2009, 2013). Až v ostatnom volebnom roku – v roku 2017, bola za predsedníčku Žilinského samosprávneho kraja zvolená žena – Erika Jurinová (OĽaNO, SaS, KDH, OKS, NOVA), ktorá získala 82.034 hlasov, teda 43,67 percent hlasov voličov. Podarilo sa jej poraziť dovtedajšieho predsedu Juraja Blanára. Čo sa týka politickej participácie žien v krajských zastupiteľstvách, v súčasnosti tvoria ženy 13,9 %. Oproti predchádzajúcim rokom zaznamenávame v tomto smere pokles, napr. po voľbách v roku 2013 mali ženy v zastupiteľstvách samosprávnych krajov 15,7 %-ný podiel a v roku 2009 napr. 15,4 %-ný podiel. (STATdat, 2019)

e) Voľby do orgánov samosprávy obcí

Komunálne voľby sa konajú tajným hlasovaním každé štyri roky. Občania volia poslancov zastupiteľstiev a starostov obcí, mestských častí a primátorov miest. Za poslanca môže byť zvolený volič, u ktorého nenastali prekážky vo výkone volebného práva. Za starostu, resp. primátora môže byť zvolený volič, u ktorého nenastali prekážky vo výkone volebného práva a ktorý najneskôr v deň volieb dovŕšil dvadsaťpäť rokov veku a spĺňa predpoklad na výkon funkcie podľa osobitného predpisu. (Zákon SNR č. 346/1990 Zb. o voľbách do orgánov samosprávy obcí v znení neskorších predpisov) Pre voľby zastupiteľstva sa v každej obci volia poslanci obecného zastupiteľstva pomerne k počtu obyvateľov obce, najviac však dvanásť poslancov za obvod. Volebný okrskok sa utvorí tak, aby zahŕňal spravidla tisíc voličov.

Na základe dostupných štatistických údajov vieme povedať, že zastúpenie žien vo vedení miest a obcí je približne jednoštvrtinové. V súčasnosti (2020) na základe výsledkov komunálnych volieb, ktoré sa konali v roku 2018, je zastúpenie žien vo vedení obcí a miest 25,5 %, v roku 2014 to bolo 23,3 % a napr. v roku 2010 to bolo 22,4 %. Celkovo teda zaznamenávame rastúci trend tohto ukazovateľa. (STATdat, 2019)

Účasť žien v politickej reprezentácii je však len jednou z oblastí, v ktorej je možné sledovať uplatňovanie princípov rodovej rovnosti v praxi. V širšom kontexte s financiami domácností súvisí celý rad ďalších „rodových“ problémov, ako napr. mzdové rozdiely či nerovnaké východiskové podmienky na trhu práce, rôznorodý životný cyklus žien a mužov vo väzbe na plnenie úloh v rámci rodinných či iných príbuzenských zväzkov, rozdielny prístup k vzdelaniu či zdravotnej starostlivosti v rámci určitých skupín obyvateľstva atď. Rámcovo na niektoré z uvedených problémov poukážeme v nasledujúcej kapitole v súvislosti s témou rozpočtového hospodárenia domácností.

5 Rodinný, domáci, osobný rozpočet – základ dobrého hospodárenia financií domácností

Jednotlivcovi alebo rodine v domácnosti zvládnuť požiadavky, ktoré na nich kladie život v ekonomickej oblasti pomáha rodinný, domáci, osobný rozpočet. Osobný rozpočet používajú študenti alebo dospelí, ktorí majú vlastný príjem, žijú sami a celý príjem môžu použiť pre vlastné potreby. Rodinný rozpočet obsahuje obvykle príjmy rodičov ale výdavky celej rodiny. Domáci rozpočet by sme mohli opísať ako spoločné hospodárenie s príjmami osôb žijúcich v domácnosti (vrátane spoločného zabezpečovania životných potrieb) a spoločnú úhradu základných výdavkov domácnosti. Podstata domáceho rozpočtu je v zhrnutí všetkých príjmov a výdavkov za určité obdobie – spravidla za 1 mesiac, v ich vzájomnom porovnaní, v určení, či plánované príjmy postačia na pokrytie plánovaných výdavkov a v prípade potreby, v prehodnotení a prispôbení výdavkov. Rodinný, domáci, osobný rozpočet zachytáva rozpočítavanie, rozdeľovanie akéhokoľvek dôchodku, prípadne dôchodkov v určitom časovom období v peňažnom vyjadrení.

Domáci rozpočet tvoria príjmy a výdavky v nasledovnom členení:

Príjmy:

Pravidelné

Dôchodky – mzdy, platy, starobný, predčasný, invalidný, sirotsky, vdovský,...

Sociálne príjmy – sociálne dávky, príspevky na dieťa, rodičovský príspevok, ...

Príjmy z podnikania, z cenných papierov, ...

Nepravidelné

Iné príjmy – úroky z vkladov, odmeny, honoráre, príjmy z autorských práv, ...

Určite ich obdržím, ale kolíše ich výška a doba, kedy ich obdržím

Jednorazové

Ostatné príjmy – predaj nehnuteľností, dary, dedičstvo, výhra, ...

Nezahrňujeme ich do rozpočtu, slúžia ku krytiu jednorazových výdavkov alebo ako zdroj rezerv/úspor

Výdavky:

Na chod domácnosti

nájom, inkasné platby, hygiena domácnosti, výbava domácnosti, oprava a údržba domácnosti, sporenie

Osobné výdavky jednotlivých členov domácnosti

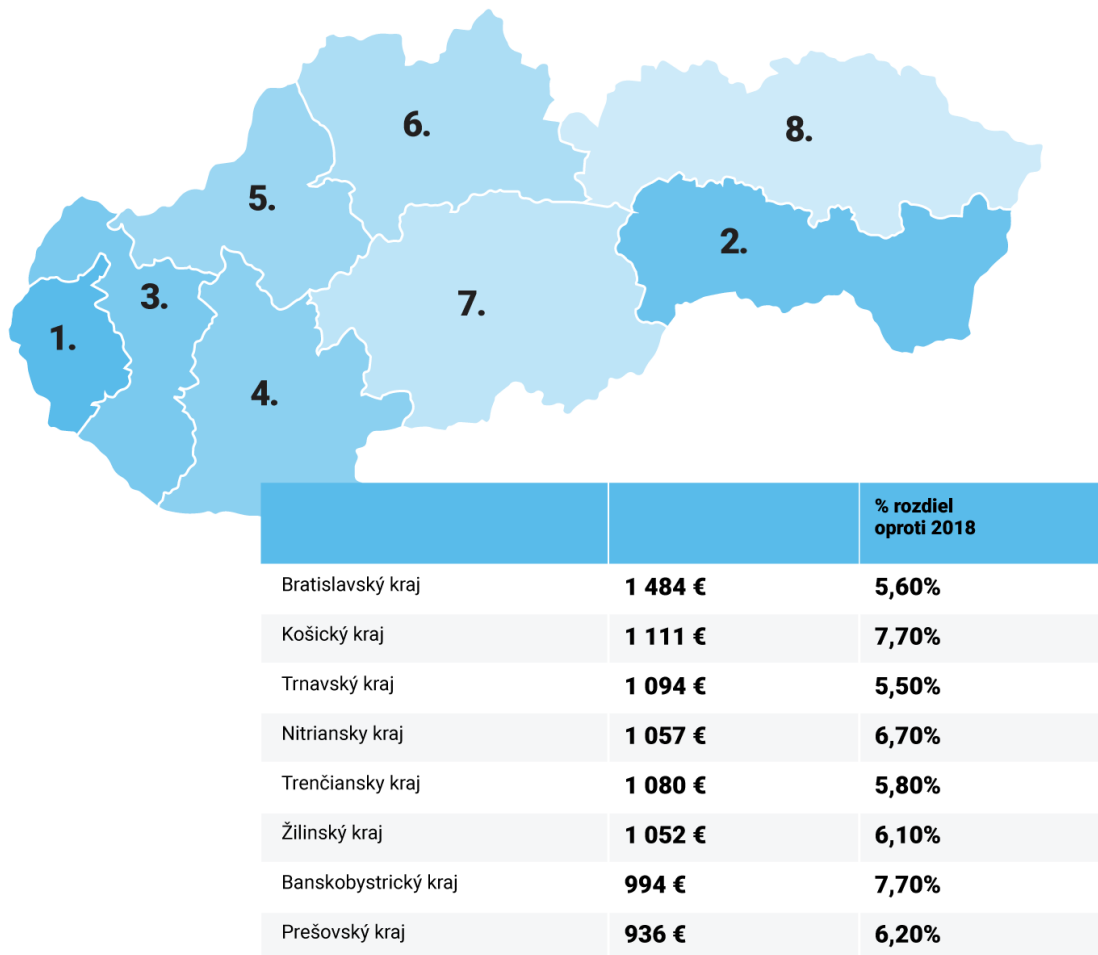
strava, odev a obuv, osobná hygiena, doprava, vzdelanie, voľný čas, osobné sporenie a ostatné.

Základný ekonomický fenomén každej domácnosti je príjem, ktorý ako jeden z najdôležitejších ekonomických faktorov ovplyvňuje ekonomické správanie sa domácností značne ovplyvňuje súčasnú a budúcu spotrebu, ako aj výšku úspor. Na základe výšky príjmu sa potom domácnosti rozhodujú o výške zadĺženia sa alebo o množstve aktív, ktoré dokážu nadobudnúť. Tento príjem je pravidelný a, alebo, aj nepravidelný (označovaný aj ako príležitostný), ktorý môže do domácnosti plynúť od štátu – verejného sektora, od právnickej, od fyzickej osoby – súkromného sektora alebo od inej súkromnej osoby. Jednotliví členovia domácností môžu svoj príjem, akýkoľvek peňažný príjem získavať vo forme dôchodkov, a to pracovných dôchodkov (mzdy, platy), sociálnych dôchodkov (štipendium) a kapitálových dôchodkov (dividendy). Na

doplnenie dôchodok pre štát – je národný dôchodok; pre firmu – právnickú osobu fyzickú osobu – je zisk, úrok, renta; pre osobu, jednotlivca, člena domácnosti – je mzda, odmena, honorár, renta, dividenda, tantiéma, podpora v nezamestnanosti (iná sociálna dávka) a pre mimovládnu, neziskovú organizáciu – je dar, sponzoring, grant.

Obrázok 7 Rozdelenie miezd na Slovensku podľa krajov v roku 2019

Rozdelenie miezd na Slovensku v roku 2019

Zdroj: platy.sk

Zdroj: PORTAL platy.sk Dostupné na: <https://www.platy.sk/partner/region-list>

5.1 Domácnosť ako inštitucionálny sektor v metodike ESA 2010

ESA 2010 slúži ako ústredný referenčný rámec pre sociálne a ekonomické štatistiky EÚ a jej členských štátov. Európsky systém národných a regionálnych účtov ESA 2010 je najnovší medzinárodne porovnateľný účtovný rámec EÚ pre systematický a podrobný opis ekonomiky. Je implementovaný od 1. septembra 2004. Zodpovednosť za vypracovanie tejto metodiky niesli spoločne Organizácia Spojených národov (OSN),

Medzinárodný menový fond (MMF), Štatistický úrad Európskej únie (Eurostat), Organizácia pre hospodársku spoluprácu a rozvoj (OECD) a Svetová banka.

V metodike ESA 2010 rozoznávame tieto inštitucionálne sektory – nefinančné korporácie, finančné korporácie, verejná správa, domácnosti, neziskové inštitúcie slúžiace domácnostiam, nerezidentský sektor zahraničia (tejto problematike sme sa venovali aj v časti 1). Inštitucionálny sektor domácnosti pozostáva z jednotlivcov alebo skupín jednotlivcov ako spotrebiteľov a podnikateľov, ktorí produkujú trhové výrobky, nefinančné a finančné služby (tzv. trhoví výrobcovia) za predpokladu, že produkcii výrobkov a služieb sa nevenujú samostatné subjekty považované za kvázikorporácie. Tiež zahŕňa jednotlivcov alebo skupiny jednotlivcov, produkujúcich výrobky a nefinančné služby výlučne na vlastné konečné použitie. Domácnosti ako spotrebiteľov metodika ESA 2010 chápe ako malé skupiny osôb, ktoré sa delia o spoločné ubytovacie priestory, združujú svoje príjmy a majetok a ktoré kolektívne spotrebúvajú určité typy výrobkov a služieb, predovšetkým ubytovanie a stravu. Hlavnými zdrojmi domácností sú odmeny zamestnancov, dôchodky z majetku, prevody z iných sektorov, príjmy vyplývajúce z úbytku trhových výrobkov a imputované príjmy z produkcie výrobkov na vlastnú spotrebu.

Sektor domácností tvoria jednotlivci alebo skupiny jednotlivcov, ktorých hlavnou funkciou je spotreba, osoby žijúce trvalo v inštitúciách, ktoré nemajú žiadnu alebo majú len malú samostatnosť pri činnostiach alebo rozhodnutiach ekonomického charakteru (napríklad členovia náboženských rádov žijúci v kláštoroch, dlhodobo hospitalizovaní pacienti, väzni vo výkone dlhodobých trestov, staré osoby žijúce trvale v domovoch dôchodcov). V ESA 2010 sa sektor domácnosti ďalej rozdeľuje na tieto subsektory – zamestnávateľia a samostatne zárobkovo činné osoby, zamestnanci, príjemcovia dôchodkov z majetku, príjemcovia dávok dôchodkového zabezpečenia a príjemcovia ostatných transferov.

5.2 Klasifikácia domácností podľa EU – SILC

V kapitole 2.2.1 sme sa podrobne venovali Klasifikácii EU – SILC. V tejto časti monografie uvádzame klasifikáciu domácností podľa EU – SILC v súčasnosti. Inšpirovali sme sa analýzou najnovšej štatistiky peňažnej chudoby a príjmovej nerovnosti. (Štatistika príjmovej chudoby, 2019)

EU SILC ako výberové zisťovanie, ktoré sa uskutočňuje každý rok na základe porovnateľnej medzinárodnej metodiky, umožňuje nielen analyzovanie sociálnej situácie domácností na Slovensku, ale i medzinárodné porovnanie Slovenska v rámci Európskej únie, člení domácnosti nasledovne:

- Jedna osoba (A1)
- Jedna dospelá osoba mladšia ako 65 rokov (A1_LT65)
- Jeden dospelý starší ako 65 rokov (A1_GE65)
- Jedna osoba s nezaopatrenými deťmi (A1_DCH)
- Jeden muž (A1M)
- Jedna žena (A1F)
- Dvaja dospelí (A2)
- Dvaja dospelí, žiadne nezaopatrené deti mladšie ako 65 rokov (A2_2LT65)
- Dvaja dospelí, žiadne nezaopatrené deti, aspoň jeden dospelý 65 rokov alebo viac (A2_GE1_GE65)

- Dvaja dospelí s jedným nezaopatreným dieťaťom (A2_1DCH)
- Dvaja dospelí s dvomi nezaopatrenými deťmi (A2_2DCH)
- Dvaja dospelí s tromi alebo viacerými nezaopatrenými deťmi (A2_GE3DCH)
- Dva alebo viac dospelých bez závislých detí (A_GE2_NDCH)
- Dva alebo viac dospelých s nezaopatrenými deťmi (A_GE2_DCH)
- Tri alebo viac dospelých, žiadne nezaopatrené deti (A_GE3)
- Tri alebo viac dospelých s nezaopatrenými deťmi (A_GE3_DCH)
- Domácnosti bez závislých detí (HH_NDCH)
- Domácnosti s nezaopatrenými deťmi (HH_DCH)

5.3 Vplyv zdieľanej domácnosti a inteligentnej domácnosti v kontexte globalizácie na rozpočet domácnosti alebo zničenie starého sveta tvorivou deštrukciou

Jeden z najrýchlejších rastov na globálnej úrovni dosahujú služby v tzv. zdieľanej ekonomike. Jedná sa hlavne o služby v odvetviach ako ubytovanie, autodoprava, tzv. „freelancing“ (ľudia na „voľnej nohe“), servis domácností, služby na strážení detí a domácich maznáčikov, požičiavanie peňazí medzi ľuďmi alebo zatiaľ iba v zahraničí pôsobiace služby, ako požičiavanie oblečenia alebo šperkov podľa vášho vkusu alebo udalosti za mesačný paušál. Rozšírené sú ale aj služby na zdieľanie jedla napríklad so susedmi, kde dáte vedieť čo varíte a s koľkými ľuďmi by ste sa radi to podelili.

Zdieľaná ekonomika zasiahla aj domácnosti – finančnú pozíciu domácností v tých najširších súvislostiach. Zdieľaná ekonomika sa stala výrazným sociálno-ekonomickým trendom, ktorý od základu mení spôsob, ako medzi sebou komunikujeme a prepájame sa, ako vôbec žijeme naše životy a ako meníme myslenie hospodárenia – jednotlivci i domácnosti ako celok. To znamená finančná stránka zdieľanej ekonomiky sa stala veľmi dôležitým faktorom jej rozmachu po celom svete. Rozvoj zdieľanej ekonomiky nadväzuje na digitalizáciu a informatizáciu spoločnosti, ktorá na prvý pohľad môže vo viacerých aspektoch spôsobiť nárast nezamestnanosti (čo môže mať vplyv na finančnú pozíciu domácností), no na druhej strane poskytuje pre ľudí viacero príležitostí, ktoré si však vyžadujú z ich strany vynaloženie nemalého úsilia, aby sa daným zmenám prispôbili.

Nikto presne nevie, kedy bolo vynájdené koleso. Najprv ním zrejme bol kus kmeňa, možno vzniklo z hrnčiarskeho kruhu. Z dvojkoľosového voza sa neskôr stala dôležitá vojenská zbraň. Koleso sa používalo ako kladka na dvíhanie ťažkých nákladov. Všetky dnes používané technológie majú svoje korene v predhistorickom období, v moderných časoch používame počítače, ale systém počítania, napríklad abakus bol vynájdený pred mnohými rokmi. V poľnohospodárstve, v armáde, ale aj v domácnostiach boli potrebné mnohé nástroje – ihly, príbory, hrnce, meče, rýle. Všetky tieto nástroje vznikli preto, aby sa vyhovelو potrebám ľudí. Uľahčovali, zlepšovali život, na strane druhej však sa stali zbraňami, ale umožnili vznik a rozkvet mestských civilizácií a dnes tvoria základ zdieľanej ekonomiky.
(ENCYKLOPÉDIA ..., 2010)

Podľa údajov prezentovaných Európskou komisiou v roku 2018 majú platformy zdieľanej ekonomiky iba 0,17 % podiel na celkovom hrubom domácom produkte Európskej únie (EÚ) (ich veľkosť sa odhaduje na 26,5 mld. €). (AUTORSKÝ KOLEKTÍV, 2019) Počet pracovníkov participujúcich v sektore zdieľanej ekonomiky predstavuje 0,15 % z pracovného trhu EÚ (odhadovaný počet pracovníkov je približne 394 000). Medzi lídrov podľa veľkosti trhu zdieľanej ekonomiky patria Francúzsko, Veľká Británia, Poľsko, Španielsko, Nemecko, Taliansko či Dánsko. V týchto krajinách sa generuje približne 80 % tržieb zdieľanej ekonomiky spomedzi krajín Európskej únie. Aktivity v oblasti zdieľanej ekonomiky je možné rozdeliť podľa Európskej komisie do štyroch základných sektorov – sektor financií, sektor ubytovania, sektor online zručností a sektor dopravy. Najväčším sektorom zdieľanej ekonomiky na základe tržieb je podľa údajov z roku 2016 sektor financií.

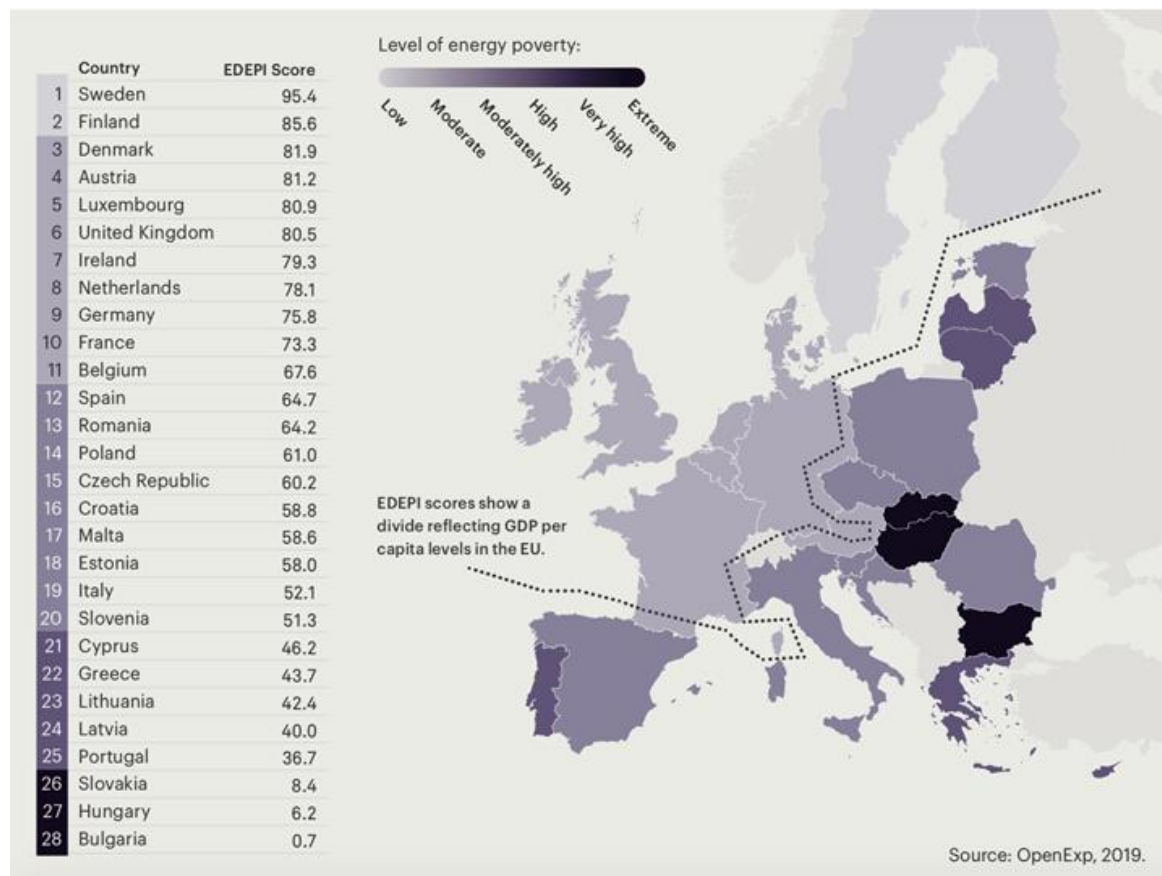
Prikláňame sa k názoru českého ekonóma, že zdieľaná ekonomika prinesie so sebou zničenie starého sveta tvorivou deštrukciou prostredníctvom troch hlavných trendov charakteristických pre súčasnosť, ktorými sú – japonizácia, izraelizácia a uberizácia. (KOVANDA, 2016)

V súčasnosti v mnohých domácnostiach ovládanie osvetlenia – nielen doma, ale aj na chodbe, v záhrade či na prístupovej ceste, ovládanie rádia a televízie, ako aj ich hlasitosť, ovládanie kávovaru, varnej kanvice a ďalších spotrebičov, ovládanie alarmu a bezpečnosti domácnosti (napríklad i rozbitie okien), žalúzií, kúrenia, klimatizácie alebo vybraných elektrických zásuviek, či monitorovanie teploty, uzatvorenie vody a plynu, v konečnom dôsledku aj celkové sledovanie spotreby energií v domácnosti a ich šetrenie – aj keď to väčšina ľudí stále robí sama, moderným sa stáva iné riešenie – inteligentné riešenia – tzv. inteligentná domácnosť. Jej výhodou je, že sa všetky spotrebiče a elektronika dokážu riadiť automaticky a ušetriť sa tak aj náklady za energiu. Samozrejme, aby to fungovalo správne, domácnosť musí byť vybavená modernými technológiami smartfónmi, či domácim počítačom a musí mať dostupný internet (čo však navyšuje náklady, platba za kúpu PC, smartfónu, platba za internet, za energiu). Dôležité je mať prehľad a informácie, ako sa s nimi hospodári, čo je potom najkratšia cesta k tomu, aby toto hospodárenie bolo efektívne.

Napríklad Parížsky Think-tank OpenExp, fungujúci ako globálna sieť nezávislých energetických expertov, zverejnil analýzu, ktorá ukázala, že sociálne alebo ekonomické aspekty majú výraznejší vplyv na úroveň energetickej chudoby než počasie alebo klimatické podmienky. Z pohľadu metodologického prístupu sa členské krajiny EÚ porovnávali na základe Európskeho indexu domácej energetickej chudoby (EDEPI). (Ministerstvo hospodárstva SR, 2018) Hodnota tohto ukazovateľa sa určuje na základe štyroch štatistických vstupov. Sú nimi náklady na energiu v porovnaní s celkovými výdavkami domácností, metrika reflektujúca tepelný diskomfort ľudí počas zimy, resp. leta a kvalita bývania v domácnosti z pohľadu energetickej efektívnosti. Z porovnania každého z týchto faktorov, ktoré vychádzajú z dát Eurostatu, vzišlo výsledné hodnotenie EDEPI (bodovanie v rozmedzí od 0 až 100). Zaujímavé sú informácie o nákladoch na energiu v porovnaní s celkovými výdavkami domácností. Ročné náklady na elektrinu, plyn alebo teplo sú naprieč EÚ rôzne. Podľa analytikov Energoklubu sa pohybujú v rozmedzí od 216 eur v Bulharsku do 2315 eur v Dánsku. Tieto čísla nemajú výpovednú hodnotu, kým sa nedajú do kontextu s príjmami. Až potom zistíme, aký podiel ukroja účty za energiu z rodinných rozpočtov. Kým napríklad pre rodinu vo Švédsku tvoria náklady na energiu necelé 3 % z celkových priemerných výdavkoch na chod

domácnosti, rodina v Bulharsku si musí na energie vyčleniť takmer 15 % svojho rozpočtu. Práve pri tomto ukazovateli je výsledok pre SR najhorší. Účty za energie bolia Slovákov najviac v celej EÚ, lebo reprezentujú 23,4 % z celkových nákladov (v nominálnej hodnote 1030 eur ročne).

Obrázok 8 Energetická chudoba Európy

Zdroj: <https://energoklub.sk/sk/clanky/analytici-potvrдили-slovensko-trapi-energeticka-chudoba/>

5.4 Inštitúcie skúmajúce finančnú pozíciu domácností SR

V podmienkach SR zatiaľ neexistujú oficiálne údaje, ktoré by boli uspokojujúcou aproximáciou vývoja bohatstva domácností na makroekonomickej úrovni. (Ministerstvo financií SR, 2018) Túto myšlienku sme už v našej monografii vyslovili a musíme ňou začať aj túto časť našej vedeckej monografie. Informácie o finančnej pozícii domácností v Slovenskej republike sú rôzne, podľa nášho názoru nejednotné, čo do rozsahu i čo do obsahu. Preto je veľmi náročné z nich vyvodit' vedecké závery.

Podľa nášho prieskumu touto problematikou sa zaoberajú na svojich blogoch rôzni jednotlivci, súkromné spoločnosti poskytujúce tovary a služby pre domácnosti – hlavne právnické osoby v podobe bankových a nebankových inštitúcií, organizácie verejnej správy sledujúce sektor domácností – podľa metodiky ESA 2010 Eurostat, Štatistický úrad SR, Infostat, mimovládne organizácie v snahe byť nápomocné zorientovať sa v danej problematike – napríklad Nadácia Deti Slovenska prostredníctvom Školy

rodinných financií, ale aj vedecky orientované osobnosti zo všetkých oblastí vedných disciplín v podobe rôznych výstupov zameraných na odbornú a aj laickú verejnosť. Prioritne však najdôležitejšia právnická osoba – nezávislá centrálna banka Slovenskej republiky a tou je Národná banka Slovenska spolu s Európskou centrálnou bankou a orgány ústrednej štátnej správy, ktorými sú Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny Slovenskej republiky, Ministerstvo financií Slovenskej republiky a Slovenská akadémia vied. Prečítať, či vypočítať si dostupné výstupy týchto osobností, inštitúcií, organizácií i spoločností je možné, ale nedávajú nám ucelený pohľad na aktuálnu finančnú pozíciu slovenských domácností, vzhľadom na skutočnosť, že na danú problematiku majú rôzne názory prezentované v tlačenej podobe, ale aj v rôznych videoprezentáciách. Pri ich zosumarizovaní sme vychádzali zo základného postavenia subjektov v národnom hospodárstve.

Obrázok 9 Inštitúcie skúmajúce finančnú pozíciu domácností v podmienkach Slovenskej republiky

Zdroj: vlastné spracovanie autoriek, použité logá dostupné na webových stránkach inštitúcií

Na doplnenie treba uviesť udalosti zo septembra roku 1965, kedy na Svetovom kongrese ministrov školstva v Teheráne účastníci rozhodli, že 8. september, deň slávnostného otvorenia kongresu, bude vyhlásený za Medzinárodný deň gramotnosti a sláviť sa bude v každej krajine na svete. Od roku 1966 UNESCO každoročne 8. septembra pripomína Medzinárodný deň gramotnosti s cieľom upriamiť pozornosť verejnosti na analfabetizmus a mobilizovať ju, aby sa angažovala v jednom z dôležitých poslání tejto organizácie – poskytovania základného vzdelania pre všetkých. Boj proti neznalosti čítania a písania sa presadil ako jedna z hlavných úloh UNESCO už v roku 1946, keď sa konala prvá generálna konferencia tejto organizácie OSN. (International

Literacy Day, 2017) V nadväznosti na tieto udalosti sa aj na Slovensku, vyplývajú z faktorov neschopnosti robiť správne finančné rozhodnutia udomácnil práve 8. september ako Deň finančnej gramotnosti. Tento projekt „Deň finančnej gramotnosti“ je dlhodobý vzdelávací projekt, ktorého cieľom je poukázať na skutočnosť súčasného rizika finančnej (ne)gramotnosti a zároveň je jeho cieľom poskytnúť vzdelávacie aktivity na zvyšovanie finančnej gramotnosti na Slovensku, tak aby sa eliminovali negatívne finančné rozhodnutia, ktoré môžu následne negatívne zasiahnuť život a chod domácností Slovenskej republiky.

Tab. 10

Počet krajín zapojených do týždňa peňazí

Globálny týždeň peňazí v priebehu rokov ²³	
2019	152 krajín
2018	151 krajín
2017	137 krajín
2016	132 krajín
2015	124 krajín
2014	118 krajín
2013	80 krajín
2012	21 krajín

Zdroj: Vlastné spracovanie autoriiek podľa GMW FAQs.

Napokon na podporu orientácie sa v spleti finančných rozhodnutí aj OECD každý rok usporadúva Global Money Week²⁴. Global Money Week je celosvetová iniciatíva na podporu všetkých generácií, aby sa stali zodpovednými ku svojim ekonomickým rozhodnutiam. Cieľom týchto aktivít je aj na Slovensku pomôcť budovať finančnú gramotnosť v širokých súvislostiach od detí a mládeže, cez dospelých až k seniorom tak, aby boli zruční v zaobchádzaní so svojimi peniazmi, so svojimi úsporami, so svojimi investičnými plánmi, aby v konečnom dôsledku finančná gramotnosť slovenských domácností konkurovala vo svete.

5.5 Ako vplýva pandémia COVID – 19 na financie domácností

„Do konca roku 2021 strata príjmu presiahne stratu z akejkoľvek predchádzajúcej recesie za posledných 100 rokov mimo vojny, čo má pre ľudí, firmy a vlády zlé a dlhodobé následky,“ uviedla OECD, ktorá zverejnila dve predpovede globálneho rastu ovplyvneného pandémiou. Prvá predpokladá aj druhú vlnu infekcie Covid-19 a druhá druhú vlnu vylučuje. OECD vo svojom prvom scenári uviedla, že globálny rast sa v roku 2020 zníži o 7,6 % a do konca budúceho roka nie je nádej vrátiť sa na predkrízovú úroveň. Ak nedôjde k druhej vlnu, OECD uviedla, že svetová ekonomika sa v roku 2020 bude naďalej znižovať o 6 %, ale ku koncu roka 2021 sa takmer zotaví na úroveň pred krízou. (OECD v skratke, 2020, s. 2)

²³ GMW FAQs. Dostupné na: <https://globalmoneyweek.org/countries.html>

²⁴ GMW – „This program changed my life. I think about money and my future so differently now, but it’s for the better.“ – Sheri – Gaye Johnson, student of the Glenmuir high School, Jamaica, GMW 2018

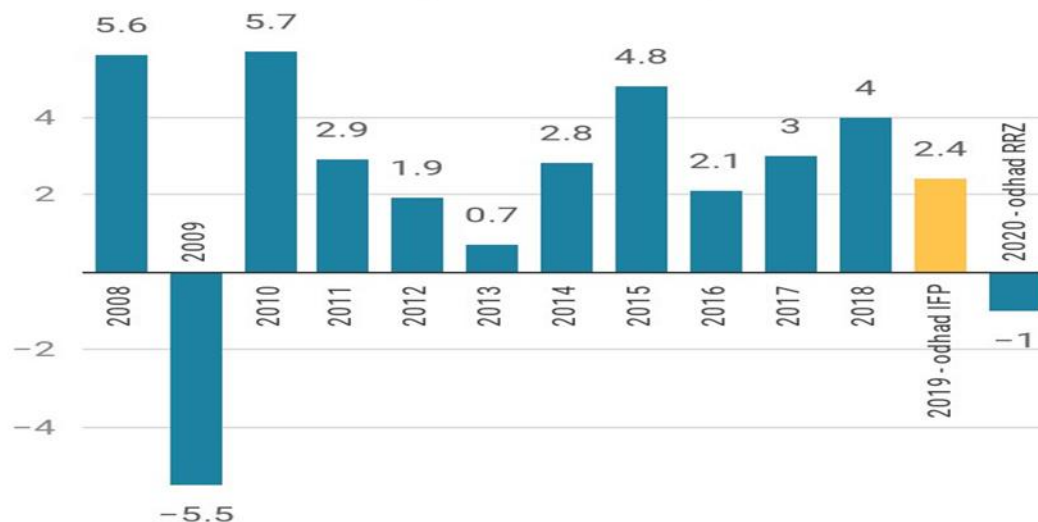
Očakáva sa, že Francúzsko, Spojené kráľovstvo, Španielsko a Taliansko budú čeliť tento rok najostrejším hospodárskym poklesom. Tieto krajiny patria medzi doteraz najviac postihnuté krízou. OECD tiež varovala pred dopadom pandémie na mladých ľudí. Osoby vo veku od 15 do 24 rokov predstavujú najväčší podiel pracovníkov v najviac postihnutých odvetviach, napríklad v cestovnom ruchu. „Nezamestnanosť v mediánovej ekonomike OECD by sa mala v tomto roku pohybovať na najvyššej úrovni za dvadsaťpäť rokov a len pomaly sa zmierniť v roku 2021,“ varovala. „Negatívne účinky zo straty zamestnania pravdepodobne pocítia najmä mladší pracovníci a pracovníci s nižšou kvalifikáciou, s tým je spojené riziko, že sa mnoho ľudí uväzní v dlhodobej nezamestnanosti.“ Okrem toho sa očakáva, že budú zasiahnuté aj rýchlo sa rozvíjajúce ekonomiky. Krajiny ako Brazília a Argentína sa spoliehajú na dopyt zo strany vyspelých krajín, ktoré ale majú ale tiež problémy. „Komoditní producenti s obmedzenými finančnými rezervami a krajiny s nízkymi príjmami s nedostatočne rozvinutými domácimi finančnými trhmi a malou základňou domácich investorov budú pravdepodobne obzvlášť postihnutí,“ dodala OECD. (OECD Najhoršia..., 2020)

Slovensko tento rok zažije najstrmší ekonomický prepád v dejinách samostatnosti. Vyplýva to z najnovšieho ekonomického výhľadu Medzinárodného menového fondu, ktorý predpovedá, že v tomto roku sa slovenské HDP zníži o 6,2 percenta. To by výrazne prekonal aj recesiou z obdobia pred dekády. V roku 2009 sa ekonomika SR zmenšila „len“ o 5,4 percenta. Slovenská ekonomika klesne podľa všetkých prognostických inštitúcií a aj podľa rozpočtovej rady ako nezávislého orgánu monitorovania a hodnotenia hospodárenia Slovenskej republiky tento rok do recesie. Ekonomické dôsledky pandémie ochorenia COVID - 19 môžu výrazne zasiahnuť sektor domácností. Podľa predstaviteľov Národnej banky Slovenska v rámci svojho testovania, dôležitým rizikom, ktoré negatívne dôsledky tohto vývoja môže prehĺbiť, je pomerne nízka miera úspor odložených vo významnej časti sektora domácností, najmä v najviac ohrozených domácnostiach. Okrem nízkych finančných rezerv na nepriaznivé časy navyše vstupovala do krízy pomerne veľká časť domácností s vysokým podielom splátok k príjmom. Značná časť domácností vstupovala do krízy podľa centrálnej banky nedostatočne pripravená. Národná banka odhaduje, že napriek zmierňujúcim opatreniam zo strany štátu sa v dôsledku pandémie počet domácností v riziku zvýši o 35000 až 48 000 domácností, teda o 1,9 % až 2,6 % domácností. Tieto vplyvy sa odhadujú za predpokladu, že pre pandémiu stratí prácu, resp. hlavný príjem 10 % zamestnaných a SZČO.

Centrálna banka tiež predpokladá, že príjem ostatných klesne o 5 % až 10 %. K tomuto nárastu možno pripočítat približne 110-tisíc domácností, ktoré boli aj pri možnosti odkladu splátok vo výraznom riziku už pred vypuknutím pandémie. Ide najmä o nízkopríjmové domácnosti. Ďalších približne 11-tisíc až 22-tisíc domácností sa dostane do situácie, v ktorej budú schopné pokryť svoje životné náklady len s veľmi nízkou rezervou. Najväčšiemu riziku v zmysle nárastu výrazných finančných problémov je podľa Národnej banky Slovenska vystavená stredná príjmová trieda. V skupine s nižšími príjmami čelila finančným problémom takmer pätina domácností už pred vypuknutím koronakrízy, ale v dôsledku pandémie tento podiel vzrastie menej ako v strednej príjmovej skupine. Vyššiemu riziku sú vystavení aj živnostníci a podnikatelia. Táto skupina tvorí pomerne významný podiel aj na celkovom retailovom portfóliu úverov v bankách, a to najmä pri úveroch na bývanie.

Obrázok 10 Pravdepodobnosť recesie ekonomiky Slovenska

V roku 2020 naša ekonomika už nemusí rásť (v % HDP)

Source: ŠÚ SR, IFP, RRZ • Created with Datawrapper

Zdroj: ŠÚ SR, IFP, RRZ

Podľa prieskumu platobného správania spoločnosti Intrum, len dve percentá domácností stratilo takmer celý príjem alebo úplne celý príjem. Svoju úlohu zohráva aj strach z rastúcich účtov. Až 39 % Slovákov potvrdilo, že ich účty rastú rýchlejšie ako príjmy. Celkovo polovica respondentov uviedla, že koronakríza negatívne vplýva na ich finančnú pohodu. V skutočnosti podľa výsledkov prieskumu však len pomerne nízka časť opýtaných, konkrétne 15 %, bola donútená sa ešte viac zadlžiť. Miestami si počas pandémie museli aj požičať, aby mohli zaplatiť svoje účty. (EUROPEAN ..., 2020)

5.6 Motivácia ako základný faktor finančnej pozície domácnosti

Na úvod tejto časti vedeckej monografie je potrebné zopakovať, že pri našom bádani sme vychádzali zo základných poznatkov pojmov obyvateľstvo/populácia, rodina a domácnosť. Pokiaľ chceme priblížiť finančnú pozíciu domácností v Slovenskej republike je potrebné si uvedomiť, že otázkou finančnej pozície domácností, obyvateľstva sa zaoberajú ako ekonómovia, tak aj psychológovia, filozofi, politici, sociológovia, ale aj napríklad právnici v teoretickej i praktickej rovine, avšak každý sa venuje problematike zo svojho uhla pohľadu. Toto je veľmi dôležitá poznámka – vždy pri skúmaní akéhokoľvek javu, či procesu je dôležitý zvolený uhol pohľadu. „Spôsob akým sa vedú diskusie o rodinách však naznačuje, že ide často o niečo viac (alebo iné) ako len o obavy a o pochybnosti vedcov. Výskumy a ich interpretácie sa v druhej polovici 20. storočia tematicky často zúžujú do dvoch okruhov: rola ženy a práva jedinca. Potreby a dobro rodiny ako celku a však ostávajú na okraji polemík.“ Keďže v našej vedeckej monografii sme autorky ekonómky budeme sa finančnou pozíciou domácností zaoberať z pohľadu ekonomického, a to prioritne z pohľadu národohospodárskeho, pričom však nesmieme opomenúť, že zastávame názor, že na

správanie jednotlivcov, ale aj na správanie členov rodiny v každodennom živote vplýva hlavne ich duševné zdravie a motivácia.

Z vedeckého hľadiska – v psychológii, v sociológii, ale aj v ekonómii, v manažmente zohráva motivácia základnú úlohu. Napríklad podľa švajčiarskeho psychológa Scheina, 1978, ak chce byť manažér motivačne úspešný, musí sa naučiť rozpoznávať znalosti a predovšetkým motívy svojich zamestnancov a prispôsobovať im svoje vlastné správanie. Musí byť pružný podľa rozmanitosti medziľudských vzťahov. E. Schein sformuloval štyri základné typy potrieb, teda hlavné dôvody, prečo sa zamestnanci vôbec zapájajú do pracovného procesu: 1. Existenčné a hmotné potreby bezpečnosti. 2. Sociálne potreby. 3. Potreby profesijnej realizácie. 4. Potreby sebarealizácie. (BLAŠKOVÁ & HITKA, 2011) Pojem motivácie možno posudzovať taktiež z rôznych uhlov pohľadov, a to napríklad z pohľadu behaviorálnej ekonómie, z pohľadu psychoanalýzy, z pohľadu kognitívnej teórie, ale aj z pohľadu humanistickej teórie. Vo väzbe k týmto teóriám je človek jednotliviec vnímaný ako človek – tvor sociálny a člen sociálnej skupiny. Tento pohľad možno aplikovať v ďalšom texte na človeka jednotlivca ako na člena sociálnej skupiny – člena domácnosti.

Ponímanie duševného života človeka zmenila psychoanalýza počas prvej polovice 20. storočia. Poskytla súbor nových náhľadov na nevedomé duševné procesy, na psychický determinizmus, na infantilnú sexualitu, na iracionalitu ľudskej motivácie. Základná myšlienka psychoanalýzy tkvie v tom, že veľkú časť svojho duševného života si neuvedomujeme. Veľká časť našej skúsenosti – čo pociťujeme, čo si myslíme, o čom snívame, čo si predstavujeme – nemôže byť priamo prístupná vedomému mysleniu. Často si nevieme vysvetliť, čo motivuje naše konanie. Napríklad v systémových hierarchiách, ktoré skúmali rôzne kritické udalosti pacientov, má osobitné postavenie v hierarchii spoločnosť/národ – kultúra/subkultúra – komunita – rodina – dve osoby, práve rodina, to znamená, že aj psychoanalýzu je potrebné akceptovať ako jeden z prvkov konania jednotlivca, ale aj člena rodiny.

Kognitívne teórie predstavujú motiváciu v dôsledku pohľadu človeka na svet. V závislosti od toho, na čo je jeho konanie zamerané (do budúcnosti, na dosiahnutie rovnováhy alebo na prekonanie nerovnováhy), sa správanie vyvíja. Každý jedinec patrí do väčšieho kolektívu či spoločnosti, a preto kognitívna mapa rodinného systému zahŕňa hlavne pre neho významné osoby a zásadné spoločné činnosti. Rozsah údajov včlenených do mapy závisí od životného priestoru rodiny a časového horizontu generácie. Táto kognitívna mapa medzi osobného sveta sa sústreďuje na ľudí, ktorí bývajú istými alebo potenciálnymi partnermi.

Humanistické teórie predstavujú človeka ako vedomého človeka schopného zvoliť si životnú cestu. Hlavná motivačná sila jeho správania je zameraná na realizáciu jeho vlastných potrieb, záujmov a schopností. Prívrženci humanistického prístupu majú silnú vieru v sebaurčenie a v individuálny potenciál človeka a za podstatné považujú schopnosť človeka naplňať špecificky ľudské hodnoty. Najvýznamnejší autori tohto myšlienkového prúdu sú Abraham Maslow²⁵ a Carl Rogers²⁶.

²⁵ Poznámka autoriek: Bližšie pozri napríklad Holistickú analytickú metodológiu v práci Machalovej „Vypelost' človeka z pohľadu psychológa Abrahama Maslowa“.

²⁶ Poznámka autoriek: Bližšie pozri napríklad Rogersov prístup zameraný na človeka, v ktorom je zdôraznená potreba empatie v príspevku Gáborovej „Uplatňovanie humanistickej psychológie vo výchove a vzdelávaní“.

Na záver tejto časti našej vedeckej monografie by sme chceli upriamiť pozornosť na fakt, že podľa nášho názoru dobre fungujúca domácnosť zahrňujúc aj finančnú funkčnosť (z pohľadu nášho výskumu to najdôležitejšie) musí mať svoj „motivačný program“, ktorý v sebe nesie isté motivačné faktory všetkých členov domácnosti, ku ktorým by sme zaradili finančné ohodnotenie, sebarealizáciu, sociálny program, rodinné vzťahy, diferencované výhody v domácnosti – jej jednotlivých členov. A ak bude tento motivačný program fungovať a v domácnosti bude prevládať duševné zdravie, až potom možno v domácnosti dosiahnuť aktívnu, pozitívnu, kladnú finančnú pozíciu. Na skutočnosť, že na Slovensku sú duševné poruchy vážny problém a nevenuje sa im dostatočná pozornosť, upozornila Grajcarová „Slovensko vo financovaní starostlivosti o duševné zdravie výrazne zaostáva za ostatnými rozvinutými krajinami. Tento typ starostlivosti tvorí len niečo vyše 3 % z celkových výdavkov na zdravotnú starostlivosť, kým priemer rozvinutých krajín je 6 – 7 %. Duševné poruchy vytvárajú slovenskej spoločnosti náklady vo výške až 2,1 mld. eur ročne (2,4 % HDP v roku 2019). Duševné poruchy výrazne predražujú zdravotný a sociálny systém a znižujú výkonnosť ekonomiky. Vyše polovica ľudí s poruchou je v produktívnom veku. Ľudia s duševnými poruchami vo výrazne vyššej miere trpia fyzickými ochoreniami, ktoré vedú k odvrátiteľným úmrtiam“. (GRAJCAROVÁ, 2020).

Najefektívnejšie preto aj podľa nášho názoru je systémovo investovať do programov prevencie a do podpory duševného zdravia, predovšetkým pre vytvorenie sociálnych a emocionálnych zručností už v detstve, teda v prostredí „ranej domácnosti“, alebo v „domácnosti skorého raného veku.“

5.7 Možnosti zohľadnenia rodového aspektu v rozpočte domácnosti

Problematike rozpočtového hospodárenia domácností je venovaná osobitná časť tejto monografie. V nadväznosti na doteraz prezentované myšlienky by sme sa chceli ešte pristaviť pri možnosti zohľadniť rodový aspekt v rozpočte domácnosti.

Rodovo citlivé rozpočtovanie (a hlavne možnosti jeho zavádzania do praxe) je v súčasnosti predmetom mnohých diskusií, ale aj výskumov. Podľa štúdie *Gender budgeting in OECD countries* z roku 2017 (DOWNES et al., 2017), z 35 členských krajín OECD len 12 krajín uplatňuje aktívne určitú formu rodovo citlivého rozpočtovania (Rakúsko, Belgicko, Fínsko, Island, Izrael, Japonsko, Kórea, Mexiko, Holandsko, Nórsko, Španielsko, Švédsko) a 3 krajiny (Česká republika, Turecko a Taliansko) o zavedení rodovo citlivého rozpočtovania aktívne uvažujú. Napriek tomu, že existuje už viacero prípadov dobrej praxe uplatňovania rodovo citlivého rozpočtovania, rôznorodosť východiskových podmienok či špecifiká krajín, v ktorých sa tento spôsob rozpočtovania uplatňuje, neumožňujú nájsť nejaký unifikovaný model využiteľný v každom štáte a na každej vládnej úrovni. Aj preto je výskum v tejto oblasti veľmi žiadúci.

Rodovo citlivé rozpočtovanie (gender budgeting) je aplikácia uplatňovania rodového hľadiska (gender mainstreamingu) na procesy súvisiace s rozpočtom. Znamená rodové hodnotenie rozpočtov a integruje rodovú perspektívu do všetkých rovín rozpočtového procesu. Prostredníctvom neho sa príjmy a výdavky reštrukturalizujú s cieľom podporovať rodovú rovnosť. (NEUBAUEROVÁ et al., 2011, s. 49) Takáto pomerne náročná definícia evokuje predstavu uplatnenia tohto prístupu skôr vo verejnom sektore. Ukážeme si však, že za istých okolností je možné pomerne

jednoducho aplikovať základné princípy rodovo citlivého rozpočtovania aj na úrovni rozpočtu domácnosti.

Klasická rozpočtová teória a prax pozná viacero spôsobov tvorby rozpočtu. Napríklad R. Provažníková sa zaoberá výhodami a nevýhodami štandardných spôsobov rozpočtovania, ktorými sú: prírastkový spôsob rozpočtovania, fixne stanovený limitovaný rozpočet, položkové rozpočtovanie, rozpočtovanie podľa výsledku, programové rozpočtovanie, rozpočtovanie založené na nule, ročné rozpočtovanie, pozornosť však aktuálne venuje aj tzv. komunitnému a genderovému (rodovo citlivému) rozpočtovaniu. (PROVAŽNÍKOVÁ, 2015, s. 58) Súčasná rozpočtová prax pozná aj ďalšie, tzv. inovatívne formy zostavovania rozpočtov, akými sú napríklad inkrementálne rozpočtovanie, New Public Management, programové rozpočtovanie, viacročné rozpočtovanie či participatívne rozpočtovanie (BELÍČKOVÁ et al., 2019, s. 133 – 136)

Nosným prvkom implementácie rodovo citlivého rozpočtovania do praxe je aplikácia uplatňovania rodového hľadiska (gender mainstreamingu) na procesy súvisiace s rozpočtom. (NEUBAUEROVÁ & ZUBAĽOVÁ, 2012)

Základnou metódou uplatňovanou pri rodovo citlivom rozpočtovaní je rodová analýza, ktorá predstavuje analýzu:

- a) východiskového stavu z hľadiska rodovej perspektívy, teda analýzu dostupnosti rodových štatistík na úrovni vybraného subjektu (zostavujúceho rozpočet) a ich vypovedaciu schopnosť;
- b) možnosti reštrukturalizácie existujúceho rozpočtu zohľadnením databázy dostupných rodovo členených údajov v zmysle eliminácie prípadnej rodovej nerovnosti, resp. naopak, zabezpečenia rodovej rovnosti. Táto fáza predstavuje proces identifikácie relevantných položiek rozpočtu, ktoré majú, resp. môžu mať vzťah k rodovej rovnosti.

Základný cieľ rodového rozpočtovania vyplýva z podstaty jeho definície: podporovať rodovú rovnosť. Zavedenie rodového rozpočtovania znamená zvýšenie zodpovednosti a lepšiu kontrolu rozpočtového hospodárenia príslušného subjektu. Medzi špecifické ciele rodového rozpočtovania a princípy, ktoré zodpovedajú týmto cieľom patria: podpora rodovej rovnosti, výkonnosť a efektivita (v angličtine 3 E: equity, efficiency, effectiveness). Rodovo citlivé rozpočtovanie sa spravidla sústreďuje na jednu alebo viacero z týchto oblastí (všeobecné poznatky aplikujeme na domácnosti):

- *celý rozpočet* – napr. koľko zdrojov má domácnosť k dispozícii, o akú časť týchto zdrojov sa pričínila mužská a o akú ženská časť domácnosti a či existuje určitá proporcia medzi týmito zdrojmi a vynakladanými výdavkami domácnosti v prospech mužov a/alebo žien;
- *vybrané výdavky* – napr. pri stravovaní môže muž – športovec uprednostňovať stravu bohatšiu na bielkoviny, častejšie a vo väčších množstvách, kým príležitostne cvičiaca žena so sedavým zamestnaním nízkokalorickú stravu s množstvom zeleniny alebo ovocia (tu však môže na výšku výdavkov pôsobiť sezónnosť – v zime sú spravidla zelenina a ovocie drahšie ako v iných ročných obdobiach); ak muž dochádza do práce autom a žena MHD, môže to znamenať vyššie výdavky na dopravu pre muža a nižšie pre ženu, čo v rámci rozpočtu domácnosti zrejme nie je spravodlivé, atď.,
- *vybrané príjmy* – napr. v období materskej alebo rodičovskej dovolenky prispieva žena do rodinného rozpočtu spravidla menej, ako muž, z hľadiska proporcionality

pri prispievaní do spoločného rozpočtu však môže byť situácia aj opačná, napr. ak je muž nezamestnaný a žena pracuje a podobne.

Samozrejme, toto boli len jednoduché, reprezentatívne príklady. V reálnej praxi existuje nespočetne veľa typov domácností, s rôznym počtom členov, s rôznym objemom a druhmi príjmov, s rozlične štruktúrovanou škálou výdavkov. Načrtujeme si preto len určité námety, ktoré môže domácnosť vziať do úvahy pri zostavovaní svojho rozpočtu.

Ako sme už spomenuli vyššie, pri rodovo citlivom rozpočtovaní sa používa metóda 3Z (v slovenčine), resp. 3R v angličtine. Táto metóda znamená preskúmanie zastúpenia (*representation*), zdrojov (*resources*) a zužitkovanie (*reality*), t. j. troch kategórií, podľa ktorých je možné nastaviť rozpočet, ktorý by reflektoval určité rodové hľadiská.

1. *Zastúpenie (representation)* znamená preskúmať zloženie cieľovej domácnosti z rodového hľadiska, vekové zloženie, ako aj pomer zastúpenia oboch pohlaví v nej. Inak je možné nastaviť rozpočet v domácnosti, ktorú zdieľajú manželia (muž a žena), obaja pracujúci (dvojkariérové manželstvo), zatiaľ bezdetní, inak bude vyzerat' rozpočet v domácnosti, kde je matka ženou v domácnosti, živiťom rodiny je pracujúci manžel a majú troch synov športovcov a inak napr. v jednorodičovskej domácnosti, kde je živiťkou rozvedená matka s dvoma dcérami študujúcimi na vysokej škole atď.;
2. *Zdroje (resources)* znamená zodpovedať otázku, koľko prostriedkov - finančných, priestorových a časových – sa prerozdeľuje medzi mužskými a ženskými členmi domácnosti, teda aké majú príjmy (v podobe pracovných, sociálnych či kapitálových dôchodkov), majetok, možnosti bývania, ale aj čas na venovanie sa maloletým deťom či zdravotne odkázaným členom domácnosti (starí rodičia a pod.);
3. *Zužitkovanie v praxi (reality)* znamená preskúmať príčiny zistených nerovností a identifikovať možnosti ich zmeny. Ak sú známe príčiny súčasných pomerov, je možné vyvodit' z nich odporúčania pre budúce konanie.

Implikácia rodovo citlivého rozpočtovania do praxe neznamená jednoduché rozčlenenie rozpočtu ako celku na rozpočet pre ženy a rozpočet pre mužov, neznamená ani jednoduché rozčlenenie rozpočtových položiek podľa pohlavia. (NEUBAUEROVÁ et al., 2011) Je to omnoho komplikovanejší proces, ktorý sa pokúsime zhrnúť do krokov, ktoré by mali mať logickú nadväznosť a mali by slúžiť pre potreby každej domácnosti, ktorá by sa rozhodla rodovo citlivé rozpočtovanie uplatniť. Je dôležité tiež pripomenúť, že celý proces zavádzania tohto spôsobu rozpočtovania do praxe je determinovaný mierou jeho záväznosti. Isteže, v prípade mnohých rodín – vzhľadom na úroveň finančnej gramotnosti jej členov, nemožno očakávať zázraky a už samotný pokus zostavovať si rozpočet a podľa neho (pokiaľ možno vyrovnané) hospodáriť bude úspechom. Ale kto vie? Tak, ako postupne vznikli povolania typu osobný bankár, finančný poradca a ďalšie, môže súčasný vývoj priniesť zmeny v motivácii jednotlivcov niest' väčšiu zodpovednosť za vlastné osobné či rodinné financie.

V prvom rade je teda potrebné evidovať dôležité informácie a dáta týkajúce sa konkrétnej domácnosti v rodovom rozlíšení a odpovedať si na otázku, o čom nám tieto informácie vypovedajú. Potom môžeme postupovať podľa nasledujúcich krokov:

1. Stanovenie strategického cieľa zo strany subjektu implementujúceho rodovo citlivé rozpočtovanie, v našom prípade zo strany domácnosti

Prvoradým krokom pri implementácii rodovo citlivého rozpočtovania do praxe je stanovenie si strategického cieľa. Každá domácnosť pri tom musí vychádzať zo svojich konkrétnych podmienok. Napríklad strategickým cieľom domácnosti môže byť vyrovnané hospodárenie v dlhšom časovom horizonte, vytvorenie finančnej rezervy, úspora určitej čiastky na konkrétny účel a pod. Tento krok môže byť rozšírený o formulovanie čiastkových cieľov, ktoré pomôžu hlavný cieľ naplniť.

2. Základná charakteristika domácnosti a popis (zhodnotenie) prostredia, v ktorom pôsobí

Tento krok má vo všeobecnosti svoj význam predovšetkým v počiatočnej fáze zavádzania rodovo citlivého rozpočtovania do praxe. Umožňuje pochopiť špecifiká fungovania konkrétnej domácnosti, základné princípy a zameranie jej činnosti. Napríklad, mladí manželia s malým dieťaťom budú mať iné priority a možnosti, ako dôchodcovia alebo pracujúci v strednom veku. V jednotlivých fázach životného cyklu sú proporcie medzi spotrebou, úsporami a investíciami rozdielne, čo je práve pri tomto kroku dôležité si uvedomiť.

3. Analýza rozpočtu ako celku a analýza vybraných oblastí vo vzťahu k strategickému cieľu

Samotnému uplatneniu rodovo citlivého rozpočtu na úrovni domácnosti musí predchádzať analýza existujúceho rozpočtu, tak jeho príjmovej, ako aj výdavkovej stránky. Globálne je potrebné posúdiť, ktoré položky rozpočtu majú, resp. by mohli mať vzťah k rodovej rovnosti v pozitívnom, ale aj negatívnom zmysle. Napríklad, ak si domácnosť stanoví strategický cieľ hospodáriť vyrovnane a nezadlžovať sa, bude potrebné zvážiť, ktorých výdavkov sa môžu vzdať muži a ktorých ženy v danej domácnosti. Spravidla ide o nadštandardnú, resp. luxusnú spotrebu (u mužov napr. návšteva pohostinstva, nákladné koníčky, u žien napr. kozmetika alebo drahé ošatenie, atď.).

6 Záver

Ekonomické dôsledky pandémie ochorenia COVID-19 môžu výrazne zasiahnuť sektor domácností. Podľa aktuálnej predikcie Národnej banky Slovenska by z trhu práce mohlo ubudnúť 46 000 až 100 000 pracovných miest. Situácia tak bude mať negatívny vplyv na finančnú kondíciu domácností s následným vplyvom na finančný trh. (NBS, 2020, s. 31)

Aká bola atmosféra v domácnostiach? V dotazníku okrem iného pracovníčky ústavu skúmali ako sa dramatické zmeny v každodennom živote ľudí, vyplývajúce z fyzickej izolácie a ďalších obmedzení, odrazili na atmosfére v domácnostiach – vo vzťahoch, v komunikácii medzi členmi a v ich emočnom nastavení. Väčšina respondentov popísala atmosféru vo svojej domácnosti ako pozitívnu a konštruktívnu (59 percent). Z hľadiska optiky počtu strávených dní v izolácii sa takto skôr vyjadrovali ľudia, ktorí sa začali izolovať len nedávno (jeden až päť dní). Možno predpokladať, že na viacerých z nich ešte nedoľahol tlak okolností a obavy, respektíve si ich nepripúšťali. Z hľadiska ekonomického postavenia, paradoxne, takto atmosféru charakterizovali najmä podnikatelia a živnostníci. Mnohí oceňovali priestor na spoločné trávenie času s rodinou a utuženie vzťahov, prípadne možnosť oddychu i spomalenia životného tempa bez výčitiek svedomia. Približne 10 percent respondentov hovorilo o neutrálnej, prípadne nezmenenej atmosfére v domácnosti. Situáciu takto skôr charakterizovali respondenti, ktorí boli v izolácii šesť a viac dní, pričom to boli prevažne muži, ľudia bez detí, ale aj tí, ktorí neboli počas sledovaného obdobia v izolácii. Naopak, o skôr negatívnej atmosfére v domácnosti sa zmienilo 17 percent respondentov, podľa ktorých sa napríklad medzi členmi domácnosti „zvýšilo napätie“ alebo zaznamenali „mierne dusno“. Ďalších 13 percent ľudí atmosféru charakterizovalo ako jednoznačne negatívnu či napätú. Títo opisovali prevládajúci pocit „ponorkovej choroby“, neslobody, ťaživosti a z toho vyplývajúcich konfliktov. Negatívne hodnotenie nálady v rodine prevládalo skôr u respondentov vo veku od 18 do 29 rokov. Práve títo zrejme intenzívnejšie pociťovali náhlu stratu bezprostredných sociálnych kontaktov, respektíve sa výrazne zmenili ich životné okolnosti. V spontánnych popisoch nálady v domácnostiach bol často zastúpený strach – z neznámeho, z budúcnosti alebo špecificky strach o blízkych (14 perABSTRACTcent) či obavy z vývoja atmosféry medzi ich členmi (10 percent). V menšej miere sa v opisoch objavili charakteristiky ako premenlivá nálada či individuálne vnímaná nálada (najmä podľa miery zaťaženia jednotlivých členov domácnosti alebo podľa psychického stavu dospelých alebo detí).

V atmosfére celosvetovej pandémie COVID – 19 vznikali aj závery tejto vedeckej monografie. Podľa autoriek je vysoko pravdepodobné, že pandémia spôsobená vírusom COVID-19 naštartuje mnohé ďalšie výskumy, nakoľko nezasiahla len do emočných vzťahov, nálad a pocitov ľudí, ale podľa nášho názoru je možné očakávať (predovšetkým z dlhodobého hľadiska) aj jej vplyv na financie domácností. Prvým, viac-menej už teraz identifikovaným závažným dôsledkom pandémie, môže byť rast nezamestnanosti – strata príjmu člena/členov domácnosti, vážnym rizikom pre rodiny, ktoré sa už pred jej vypuknutím nachádzali na hranici chudoby, prípadne im hrozila určitá miera materiálnej deprivácie. Dá sa tiež predpokladať, že domácnosti (v nadväznosti na druh povolania, ktoré jej členovia vykonávajú) museli do značnej miery prispôbiť svoje pracovné návyky, rodinné spolužitie, ale aj rodinné financie

zmeneným podmienkam. Odsun spotreby luxusných statkov, ale aj statkov nesúvisiacich s novovzniknutou situáciou na neskoršie obdobie, preferovanie základných životných potrieb súvisiacich s prežitím nepredvídateľného a neštandardného obdobia, to všetko sa podpísalo pod hospodárenie domácností, ich zodpovednosť vo vzťahu k osobným alebo rodinným financiám. Uvedené podčiarkuje nevyhnutnosť apelovať na implementáciu finančnej gramotnosti všade tam, kde je to možné. Finančná gramotnosť je pojem, ktorý hovorí o všeobecných znalostiach a vedomostiach ľudí v oblasti financií, ako aj o schopnosti ľudí rozumieť a vedieť sa efektívne rozhodovať pri správe svojich peňazí a finančných aktív.

Jednou z oblastí, ktorej sme sa v monografii venovali, bola aj možnosť aplikovať rodové hľadisko do rozpočtu domácnosti. Naším námetom v tomto smere predchádzalo spracovanie pohľadov na pozíciu žien v rodine, v domácnosti či v zastupiteľských orgánoch. Ženy tvoria polovicu ľudstva a špecifiká, ktoré ich charakterizujú, považujeme za dôležité determinanty nastavenia rodinných financií. Implementácia „rodovej citlivosti“ do rozpočtu domácnosti je však veľmi náročná a neštandardná. Predpokladá značnú vyspelosť príslušnej domácnosti a finančnú gramotnosť minimálne jedného jej člena. V neposlednom rade je dôležité, aby bol takýto prístup akceptovaný zo strany všetkých zúčastnených (členov domácnosti).

Rôzne typy domácností, špecifiká ich hospodárenia, ale aj ďalšie podnety (napr. motivácia atď.) a procesy (vývoj finančného trhu a pod.), determinujú pozíciu domácností ako celku v systéme národného hospodárstva (sektor domácností v systéme národných účtov). Ekonomické pojmy, akými sú napr. investície domácností – úspory domácností – spotreba domácností, ovplyvňujú ekonomickú rovnováhu, ekonomický rast alebo jeho opak, ekonomický pokles? Sú skutočne úspory a investície dôležitými, ak nie najdôležitejšími faktormi ekonomického rastu?

Opodstatnenosť týchto úvah potvrdzujú aj naše výskumné závery týkajúce sa faktorov, ktoré majú významný vplyv na finančnú pozíciu domácností. Vyberáme stručnú charakteristiku tých, ktorým sme sa v našej vedeckej monografii podrobne venovali:

- *Historické* – spoločenstvá vznikali a kreovali sa predovšetkým na základe rodového princípu (príbuzenských vzťahov), na základe územného princípu – osídlenie konkrétneho územia (napr. pri ústiach riek, na úrodnej pôde, pri náleziskách nerastných surovín a pod.), na základe obranného princípu – spojenie viacerých kmeňov na obranu voči spoločnému nepriateľovi a pod. V konečnom dôsledku sa tak vytvorili predpoklady na formovanie určitých spoločenských štruktúr reflektujúcich konkrétne geografické, prírodné či kultúrne podmienky. Pre všetky tieto štruktúry sú však príznačné určité spoločné znaky, ich základnou úlohou je udržiavanie poriadku, minimalizovanie konfliktov, poskytnutie prijateľnej miery bezpečnosti a životnej perspektívy ľuďom.
- *Demograficko-štatistické* – pri vyslovení slova domácnosť si s vysokou pravdepodobnosťou každý z nás predstaví určitý priestor (byt, dom) obývaný niekoľkými ľuďmi, členmi domácnosti, ktorí tento priestor spoločne používajú, pričom sa na nákladoch spojených s chodom domácnosti spolupodieľajú na základe vopred dohodnutých pravidiel (napríklad založenie spoločného účtu všetkých alebo vybraných členov domácnosti na úhradu výdavkov spojených s chodom domácnosti a pod.).

- *Právne* – na to, aby sme mohli hovoriť o domácnosti musia byť naraz splnené dve podmienky, ktorými sú: 1. trvalé spolužitie minimálne dvoch fyzických osôb a 2. spoločné uhrádzanie nákladov na svoje potreby. Trvalé spolužitie však predpokladá aj spoločné bývanie, nie je to však podmienka. Rovnako nie je rozhodujúce, či členovia domácnosti majú spoločný trvalý alebo prechodný pobyt na tej istej adrese, nakoľko ide len o evidenčný údaj, ktorý zo zákona nezakladá právo na užívanie nehnuteľnosti.
- *Ekonomické* – napriek tomu, že sa nám klasický pohľad na domácnosť spája s rodinou, s určitým zázemím a s rôznymi rodinnými vzťahmi a väzbami, v širších súvislostiach nemusí byť tento zjednodušený „mikroekonomický“ pohľad na domácnosť jednoznačný za každých podmienok. Z makroekonomického hľadiska predstavujú domácnosti jeden z najvýznamnejších sektorov v každej ekonomike. Spolu s firmami (podnikmi), so štátom reprezentovaným vládou na viacerých úrovniach a so zahraničím predstavujú základné subjekty finančného trhu a svojou činnosťou prispievajú k tvorbe ekonomického blahobytu spoločnosti ako takej. Toto všetko je determinované evolúciou, históriou, zvykmi, tradíciami, geografickou polohou, prírodnými, etnickými či biologickými danosťami a východiskami tej-ktorej krajiny.
- *Sociálne* – okrem toho, že je domácnosť skupinou ľudí a štatistickou jednotkou, je aj vymedzeným súkromným priestorom a miestom vykonávania práce – predovšetkým neplatenej práce.
- *Finančné* – podľa niektorých autorov domácnosť nemusí tvoriť len osoby v rodinnom zväzku, domácnosť môže tvoriť aj samostatne bývajúca osoba. Na predchádzanie diskriminačných vplyvov celého okruhu verejných rozpočtov (ktorých súčasťou je aj rozpočet domácností) bol vyvinutý nástroj, ktorého úlohou je zabezpečiť spravodlivé prerozdelenie finančných zdrojov z hľadiska vplyvu rozpočtových opatrení na ženy a na mužov. Tento nástroj sa nazýva rodové resp. rodovo citlivé rozpočtovanie.
- *Finančná gramotnosť* je veľmi silný nástroj na dosiahnutie toho, aby sme sa nedostali do finančných ťažkostí, finančne gramotné domácnosti a aj jej členovia sú tí, ktorí majú šancu byť finančne slobodní, či finančne nezávislí. Finančné vzdelávanie na Slovensku však v súčasnosti je nedostatočné a u žiakov je nízka miera angažovanosti a potreby rozvíjať finančnú kultúru. Absentuje rozvoj kritického a systémového myslenia a sociálnych kompetencií, ktoré by viedli k vyššej miere ich zapojenia v danej téme. Učiteľom chýba metodika, ako aj kontinuálne vzdelávanie. Pedagógovia nemajú k dispozícii ucelenú banku metodických listov a úloh.

V tomto kontexte je potrebné si uvedomiť, že najväčším veriteľom na finančných trhoch sú práve domácnosti. Touto skutočnosťou sme chceli poukázať na to, že je potrebné venovať pozornosť celému sektoru domácností v širokých súvislostiach, hlavne preto, že domácnosť môžeme považovať za širokú hospodársku jednotku, ktorá spravuje rodinné financie v podobe príjmov (dôchodku), spotreby a úspor. V tejto nadväznosti má význam skúmať fiškálne aspekty sociálnej exklúzie, sociálnej nerovnosti a faktorov, ktoré ju ovplyvňujú, vrátane vplyvu spotreby a úspor na nerovnomerné príjmové rozdelenie domácnosti v ekonomike.

Vedecká monografia ako celok je dielčím výstupom projektu MŠV VaŠ SR s názvom *Finančná pozícia sektora domácností vo väzbe k rodovo citlivému rozpočtovaniu a sociálnej nerovnosti* (*The financial position of the household sector in relation to the gender-sensitive budgeting and social inequality*) VEGA 1/0215/18. Paralelne s touto monografiou vychádza vo vydavateľstve Ekonóm Bratislava druhý dielčí výstup tohto projektu s názvom **Aktuálne ekonomicko-finančné problémy domácností SR v súčasnej globalizovanej ekonomike** od autoriek Belkovicsová, Bukovová a Staríčková, v ktorej čitateľ môže siahnuť po informáciách týkajúcich sa finančnej pozície domácností v kontexte malého a stredného podnikania s dôrazom na rodinné podniky, po informáciách zdaňovania domácností vo väzbe k územnej samospráve a po informáciách objasňujúcich sociálnu ochranu domácností v súčasnej globalizovanej ekonomike.

7 Abstract

Various types of households, specifics of their housekeep and other motives, such as motivation and processes, for example evolution of financial market and others, determine position of households in a system of national economy. Economical terms: household investments, household savings and household spending influence the economic balance, growth or its opposite, economic depression. Are real savings and investments important, or even the most important factors of economic growth?

When saying the term household, there are great odds many of us will think of a certain space (flat, house) populated by numerous people, members of the household, who together use this space, while the costs of upkeep of this household are divided among members, based on premeditated rules (for example: creating a joint account of all or picked members used to pay off costs of upkeep of the household etc.). Even though classical look at household relates to family, with certain basis and various family ties and connections, in wider coherence, this simplified “microeconomic” look at households does not have to be clear in all conditions. From macroeconomic view, households are one of the most eminent sectors of every economy. Together with corporations, with the state represented by its government on various levels and with the foreign countries, they form fundamental subjects of financial market and by their actions help build economic welfare as it is. All of this is determined by evolution, history, customs, traditions, geographical location, natural, ethnical, or biological attributes and basis of the country. Other than household being a group of people, it is a statistical unit, it is a private space and place for working – mainly the unpaid work.

According to some authors households do not have to be people with family ties, household can be a single living person. To avoid discrimination of the whole public finance area (to which households belong to) a tool was created, which has a goal to ensure fair division of public financial resources from the point of view of budget measures for women and men. This tool is called gender budgeting or gender-sensitive budgeting.

Financial literacy is a strong tool for avoiding financial problems, financially literate households and their members are those, who have a chance to become financially free and independent. Financial education in Slovakia is currently not sufficient and there is exceptionally low level of interest in students, as well as low need to cultivate financial culture. There is an absence of critical and systematic thinking and social competencies, which lead to higher levels of interest in this topic. Teachers lack methodology, how to continually educate. Pedagogues do not dispose with an integral bank of methodical pages or tasks.

In this context we need to realize, that the biggest creditor on financial market are households. With this fact we would like to show, that from the beginning of economic science, all the way to current time, there has never been as strong attention to financial sector of households, as it is needed.

Common aspect of all definitions is that a household can be considered a wide economic unit, which manages family finance in form of income, spending and savings. Regarding this, it is valid to evaluate other fiscal aspects of social exclusion, social imbalance and factors which affect it, including impact of spending and saving on unequal income division of households in economy.

Science monography is a part of a project of Ministry of education of Slovak republic with the name: The financial position of the household sector in relation to the gender-sensitive budgeting and social inequality VEGA 1/0215/18. Together with this monography, in Ekonóm press a second part of the project is being printed with the name: Actual economic-financial problems of households in Slovak republic in current global economy by authors: Belkovicsová, Bukovová and Staríčková, in which a reader can reach for information regarding financial position of households in the context of small and medium sized business with emphasis on family business, for information about taxing households in connection to local area government and for information describing social protection of households in current globalized economy.

Originality of this science monography is best highlighted by the fact, that authors stem from historical, economical, jural, social, medical (home and foreign), simultaneously printed and digital sources, while applying these on the basis of own multiyear experience in wide economical coherences in Slovak republic.

Accounting this fact, we can bravely recommend a work by professionals from State administration, local government, academical sphere and from science institutions as a science work intersecting multiple science disciplines. This publication is a result of theoretical exploration, numerous expert discussions, multiple visits of various home and foreign conferences, examining and looking for answers while still writing fragmental outputs of projects in the form of science articles and studies, and last but not least a result of professional passion of authors and result of calibrated observational method.

For authors to be get precise, complete, true science results, authors in this monography used standard science methods, for example observation, analysis, synthesis, induction, which consisted of completing data from their classification and from compiling into science system and lastly into science entity – the science monography .

8 Register

A

- agregovaný indikátor chudoby 43

B

- blahobyt 9, 16, 40, 45
- blízka osoba 28
- bohatstvo 13, 40, 45
 - čisté 48
 - hrubé 48
 - finančné 47
 - nefinančné 47
- bratská polyandria 23
- bydlisko rodiny 35

C – Č

- čistý ekonomický blahobyt 48,52
- člen domácnosti 35

D

- dekomodifikácia pracovnej sily 21
- deň finančnej gramotnosti 83
- dirigizmus 18
- disponibilný príjem domácnosti 31-32
 - celkový 31
 - ekvivalentný 32
- domácnosť
 - ako subjekt finančného trhu 6
 - bytová 37
 - cenzová 8
 - hospodáriaca 8
 - inteligentná 80
 - jednotlivca 8, 39
 - nerodinná 8
 - neúplná 8
 - rodinná 8
 - spoločná 8
 - úplná 8
 - viacčlenná 35
- domácnosti v metodike ESA 2010
 - ako inštitucionálny sektor 78
 - ako spotrebiteľia 78
- dôchodková nerovnosť 46

- dôchodok 45
 - disponibilný 45
 - domácnosti na obyvateľa 45
 - domácností rovnocenný 45

E

- ESA 2010 10, 77-78, 81
- ekvivalentná škála 31
- etatizmus 18
- etnikum 14
- európsky index domácej energetickej chudoby (EDEPI) 80
- EU-SILC 30-31, 45, 78

F

- feminizmus 64-65
- finančná gramotnosť 59, 83
- finančné vzdelávanie 59-60

G

- Giniho koeficient. 32, 46-47
- Global Money Week 83

H

- hierarchizácia spoločnosti 12
- hranica rizika chudoby 32, 40

CH

- chudoba 40
 - absolútna 43
 - relatívna 43

I

- index
 - bohatstva národa 50
 - ekonomickej slobody 19
 - ľudského rozvoja 49-50
 - Palma i. 46-47
 - rodovej rovnosti 52
 - šťastia 53-54
 - viacrozmernej chudoby 42
- indikátor
 - chudoby 43
 - materiálnej deprivácie 44
 - nízkej pracovnej intenzity 45

- inštitúcia 35
- investície 48, 56, 59, 92

J

- jednotlivec 86

K

- kasty, kastovníctvo 12
- konfederácia 17
- koronakríza 85
- kvalita života 48
- kvocient finančnej kultúry 60

L – Ľ

- ľud 14
- ľudský rozvoj 49-50

M

- medián ekvivalentného disponibilného príjmu 32
- Medzinárodný deň gramotnosti 82
- miera chudoby 43
 - objektívna 43
 - subjektívna 43
- miera rizika chudoby 32, 43-44
- motivácia 85-86
- motivačný program domácnosti 87

N

- národ 14
- Národný štandard finančnej gramotnosti 60
- nemanželské životné partnerstvá 25
- neplatená práca 8

O

- obydlie 11
- obytná jednotka 35
- obytný priestor 27
- obyvateľstvo 14

P

- Palma index 46-47
- pandémia COVID-19 83
- paternalizmus 18
- pohlavná stratifikácia 15

- pomoc v hmotnej núdzi 33, 42
- populácia 14
 - Malthusova popul. teória 15
- príbuzní 28
 - v priamom rade 28
 - v pobočnom rade 28
- príjmy 31
 - celkové 31
 - jednorazové 76
 - naturálne 31
 - nepeňažné 31
 - nepravidelné 31
 - peňažné čisté 31
 - peňažné hrubé 31
 - pracovné 32
 - pravidelné 76
 - sociálne 33
 - súkromné 33

R

- rodina 8, 22-25, 38-39
 - dúhová 25
 - dvojkariérová 25
 - dvojrodičovská 8
 - elementárna 22
 - inuitská 23
 - jednorodičovská 8
 - matrifokálna 23
 - monogamná 23
 - neformálna 24
 - neúplná 39
 - nukleárna 22
 - orientačná 22
 - patchworková
 - polygamná 23
 - reprodukčná 22
 - rozvetvená 22
 - tradičná 24
 - úplná 38
 - základná 22
 - zložená 22
- rodová rola 25
 - opatrovateľská 9, 25
 - živiteľská 9, 25
- rodová ne/rovnosť 62-64, 69
- rodové zriadenie 11

- matriarchát 11
- patriarchát 11
- rodovo citlivé rozpočtovanie 87-90
- rozpočet 76
 - domáci 76
 - osobný 76
 - rodinný 76

S

- sčítania obyvateľov, domov a bytov 14, 30, 36-37
- sektor domácností 78, 81, 84
- sociálna exklúzia (sociálne vylúčenie) 41-42, 45
- sociálna pomoc v poslednej inštancii 42
 - kategorická 42
 - viazaná 43
 - všeobecná 42
- sociálny štát 19-20
- spoločenské štruktúry 10
- spoločnosť 10, 12-13
 - egalitárska 13
 - meritokratická 13
- spotreba 48, 52, 78
- sufražetky 64-65

Š

- štát 16
 - federatívny 17
 - historické formy š. 16-17
 - minimálny 18
 - moderný 20
 - sociálny 19-20
 - unitárny 17
- štatistika rodinných účtov 30

T

- transfery 31
- trieda 13

U – Ú

- únia 17
 - Európska ú. 67
 - personálna 17
 - reálna 17
- úspory 29, 44, 48, 56-59

V

- vláda 15-16
- volebné právo žien 63-65, 71
 - aktívne 71
 - pasívne 71
- výdavky 31, 76
 - celkové 31
 - čisté ostatné 31
 - čisté peňažné 31
 - hrubé ostatné 31
 - hrubé peňažné 31
 - na chod domácnosti 76
 - naturálne 31
 - osobné jednotlivých členov domácností 76
 - spotrebné 31

Z

- zadlženosť domácností 55-58
- záchranná sociálna sieť 42
- zastúpenie žien v politickej reprezentácii 67, 70-75
- zdieľaná ekonomika 79-80
- zdieľanie príjmu domácností 35

Ž

- ženské hnutie 64

9 Zoznam použitej literatúry

1. ALVAREDO, F. et al. (2014): The World Top Income Database. [Cit. 14.6.2020]
Dostupné na: <http://topincomes.g-mond.parisschoolofeconomics.eu>
2. ASSELIN, L. M. (2009): Analysis of Multidimensional poverty – theory and case studies. e-Book. s.l. [Cit. 10.5.2020]. ISBN 978-1-4419-0843-8. Dostupné na: <https://www.springer.com/gp/book/9781441908421>
3. ASPEKT (2017): Glosár rodovej terminológie. Feminizmus. Politické hnutie a teória. [Cit. 30.5.2020] Dostupné na: <http://glosar.aspekt.sk/documentprint.aspx?smi=1&vid=114>
4. Autorský kolektív Republikovej únie zamestnávateľov (2019): Prínos a dopady zdieľanej ekonomiky na podnikateľský sektor na Slovensku. NÁRODNÝ PROJEKT. Podpora kvality sociálneho dialógu, Typ projektu: Neinvestičný. Termín realizácie projektu: 07/2018 – 02/2023. ITMS projektu: 312031V749. [Cit. 13.7.2020] Dostupné na: https://ruzsr.sk/app/webroot/CmsPlugin/files/RUZ_AV_Zdielana_ekonomika_FINAL.pdf
5. BALÁŽ, V. (2012): Pociťovaná a skutočná finančná gramotnosť. Ekonomický časopis / Journal of Economics, vol. 60, no. 7. 2012, p. 681 – 697.
6. BALÁŽI, P. et al. (2016): Historiografia financií na území Slovenska, Wolters Kluwer Praha, 2016. ISBN 978-80-7552-4843
7. BARANOVÁ, G. (2017): Finančná gramotnosť na Slovensku. Articles. Mardi, 4. avril, 2017. [Cit. 12.6.2020] Dostupné na: <https://epale.ec.europa.eu/fr/node/34255>
8. BECK, U. (1986): Risikogesellschaft. Aus dem Weg in eine andere Moderne. Suhrkamp. Frankfurt am Main, 1986.
9. BEDNARÍK, A. (2020): Som Happytarián. Psychológia šťastia. Sila pozitívnych emócií. Dostupné na: <https://psychologiastastia.sk/som-happytarian-ako-byt-stastnejši/>
10. BELIČKOVÁ, K. et al. (2019): Rozpočtová teória, politika a prax. Druhé, prepracované a doplnené vydanie, Wolters Kluwer ČR, a. s. 2019. 216 s. ISBN 978-80-7598-630-6
11. BLÁHOVÁ, M. (2008): Šťastie a ekonomický rast - vzájomné vzťahy a súvislosti. Ekonomika a management: vedecký časopis Fakulty podnikohospodárskej Vysoké školy ekonomické v Praze. Č. 3 (2008). - Praha: Podnikohospodárska fakulta VŠE v Praze, 2008. ISSN 1802-8934
12. BLÁŠKOVÁ, M. – HITKA, M. (2011). Model riadenia pracovnej motivácie v priemyselných podnikoch. TU vo Zvolene, Drevárska fakulta, s. 83. ISBN 978-80-228-2296-1. [Cit. 4.7.2020]. Dostupné na: <http://human.potential.development.home.mruni.eu/wp-content/uploads/2013/07/Bla%C5%A1kov%C3%A1-M.-%E2%80%93Hitka-M.2011-Model-riadenia-pracovnej-motiv%C3%A1cie-v-priemyseln%C3%BDch-podnikoch-Model-of-Work-Motivation-Management-in-Productive-Companies.pdf>
13. BRANDMEIR, K. et al. (2018): Allianz Global Wealth report 2018. Economic Research. Publisher: Allianz SE, Economic Research. München, 2018. [Cit.

- 4.6.2020] Dostupné na: https://www.allianz.com/content/dam/onemarketing/azcom/Allianz_com/migration/media/economic_research/publications/specials/en/Allianz_Global_Wealth_Report_2018_e.pdf
14. BRÖSTL, A. (1999): Dejiny politického a právneho myslenia, 1. vydanie. Bratislava: IURA Edition 1999, 315 s. ISBN 80-88715-39-3.
 15. BUCHLÁKOVÁ, L. (2019): Počet žien v politike rastie. Príkladom idú Švédi. Slovenská sporiteľňa, a. s., oddelenie korporátnej komunikácie. [Cit. 12.7.2020] Dostupné na: <https://www.slsp.sk/sk/aktuality/2019/6/13/pocet-zien-v-politike-rastie-prikladom-idu-svedi>
 16. CIBULKA, Ľ. (2013): Ústavné právo Slovenskej republiky (štátoveda). Bratislava: Právnická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave, 2013. 280 s. ISBN 978-80-7160-349-8
 17. CIBULKA, Ľ. (2017): Štátoveda. Bratislava: Wolters Kluwer, 2017. 358 s. ISBN 978-80-8168-733-4
 18. COBHAM, A. et al. (2016). Inequality and the Tails: The Palma proposition and Ratio. Global Policy . London, United Kingdom. 23. February 2016
 19. CUPÁK, A. – STRACHOTOVÁ, A. (2015): VÝSLEDKY DRUHEJ VLNY HFCS. PRÍLEŽITOSTNÁ ŠTÚDIA 2/2015. © Národná banka Slovenska, Imricha Karvaša 1, 813 25 Bratislava. www.nbs.sk research@nbs.sk, november 2015, verzia revidovaná v decembri 2016. ISSN 1337-5830
 20. ČAPLÁNOVÁ, A. – ORVISKÁ, M. (2010): Determinanty subjektívneho blahobytu jednotlivcov (Dezagregovaná analýza). Ekonomický časopis, 58, 2010, č. 1, s. 61 – 73. Dostupné na: <https://www.sav.sk/journals/uploads/0914112101%2010%20Caplanova-RS.pdf>
 21. ČLOVEK (2005). Unikátna obrazová encyklopédia. Vydavateľstvo IKAR, a. s., Bratislava 2005. Preložené z anglického originálu Human, vydaného v roku 2004 vydavateľstvom Dorling Kindersley Limited, London. 512 strán. ISBN 80-551-1062-X
 22. DOWNES, R. et al. (2017): Gender budgeting in OECD countries. OECF Journal on budgeting. ISSN: 16812336 (online) [Citované 1.8.2020]. Dostupné na: https://www.oecd-ilibrary.org/governance/gender-budgeting-in-oecd-countries_budget-16-5jfq80dq1zbn
 23. ENCYKLOPÉDIA HISTÓRIE SVETA (2001). Prvé slovenské vydanie. Vydalo OTTOVO nakladateľství, s. r. o. Praha 4, 2001. ISBN 80 – 7181 – 568 – 3.
 24. EURÓPSKY PARLAMENT (2003): European Parliament resolution on gender budgeting – building public budgets from a gender perspective (2002/2198(INI)) Strasbourg, 2003. [Cit. 24.5.2020] Dostupné na: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=TA&reference=P5-TA-2003-0323&language=SK>
 25. EURÓPSKY PARLAMENT (2020): História EP v dátach. [Cit.11.7.2020]. Dostupné na: https://www.europarl.europa.eu/slovakia/sk/informacie_o_eu/strucna_charkteristika_ep/historia_ep_datach.html

26. EUROPEAN INSTITUTE FOR GENDER EQUALITY(2016): Index rodovej rovnosti – meranie pokroku v EÚ od roku 2005. Publications Office, 2016. ISBN 978-92-921889-55
27. EUROPEAN CONSUMER PAYMENT REPORT (2020). Special edition White Paper. Dostupné na: <https://www.intrum.sk/media/8097/ecpr-2020-special-edition-white-paper.pdf>
28. EUROSTAT (2019): Štatistika príjmovej chudoby (Income poverty statistics). [Cit. 8.7.2020]. Dostupné na: <https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/pdfscache/15911.pdf>
29. EURÓPSKY INŠTITÚT PRE RODOVÚ ROVNOSŤ (2017): Inštitút EIGE v roku 2017. ISBN 978-92-9493-327-0 (online) [Cit. 25.8.2020] Dostupné na: (<http://europa.eu>)
30. FABOVÁ, L. (2017): Príčiny a dôsledky rastu zadlženosti slovenských domácností. JOURNAL OF KNOWLEDGE SOCIETY / international scientific journal/. Číslo 1/2017, roč. 5., str. 34 – 43. ISSN 2336-2561. Dostupné na: http://jks.euin.org/sites/default/files/jks_2017_01_034-043_Fabova.pdf
31. FENDEKOVÁ, J. – ORVISKÁ, M. (2018): Úroveň šťastia a spokojnosti občanov v kontexte ekonomie šťastia. 12th international scientific conference „Innovation, standardization and European policies in the context of sustainable development goals“. Banská Bystrica, 6 th November 2018. Dostupné na: https://www.ef.umb.sk/konferencie/kfu_2018/prispevky/Fendekov%C3%A1,%20Orvisk%C3%A1.pdf
32. FILADELFIOVÁ, J. et al. (2013): Situačná analýza vybraných aspektov životnej úrovne domácností vylúčených rómskych osídlení. Vydalo Regionálne centrum Rozvojového programu OSN pre Európu a Spoločenstvo nezávislých štátov v Bratislave v spolupráci s Inštitútom pre verejné otázky. Bratislava, 2013. ISBN 978-80-89263-14-1
33. FREL, J. (2009): Welfare state classification: The Development of Central Eastern European Welfare States. pp. 9-14.
34. GARMAN, E. et al.(2016): Personal Finance. Twelfth Edition. Printed in Canada. Print Year 2016. 544 pages. ISBN 978-1-133-59583-0.
35. GRAJCAROVÁ, L. (2020): Útvar hodnoty za peniaze. Duševné zdravie a verejné financie. Diskusná štúdia. Ministerstvo financií SR, máj 2020. [Cit.24.6.2020]. Dostupné na: www.finance.gov.sk/uhp
36. GLOBAL MONEY WEEK (2020). FAQs. [Cit. 24.6.2020] Dostupné na: <https://globalmoneyweek.org/countries.html>
37. HABRMAN, M. (2018): Úverové hody na Slovensku. Analytický pohľad na zadlženie domácností. Inštitút finančnej politiky, MF SR. Komentár 2018/21. [Cit.22.7.2020]. Dostupné na: <https://www.mfsr.sk/sk/financie/institut-financnej-politiky/publikacie-ifp/komentare/21-uverove-hody-slovensku-november-2018.html>
38. HEADY, B. et al. (2009): Poverty redefined as low consumption and low wealth, not just low income: psychological consequences in Australia and Germany. Joint OECD-University of Maryland Conference, „Measuring Poverty, Inequality and Social Exclusion: Lessons from Europe“. Paris. March 2009.

39. HELLIWELL at el. (2020): World Happiness report. Sustainable Development Solutions Network 475 Riverside Dr. STE 530. New York, NY 10115 USA. ISBN 978-1-7348080-0-1. Full text and supporting documentation can be downloaded from the website: <http://worldhappiness.report/>
40. HISTÓRIA (2009). Od úsvitu civilizácie po súčasnosť. Vydavateľstvo IKAR, a.s., Bratislava 2009. Preložené z anglického originálu History, vydaného v roku 2007 vydavateľstvom Dorling Kindersley Limited, London. 612 strán. ISBN 978-80-551-2001-0
41. HOREHÁJ, J. (2014): Základy ekonómie pre spoločenskovedné odbory. Vysokoškolská učebnica. Trnava, 2014. ISBN 978-80-8082-780-9. Dostupné na: http://ff.truni.sk/sites/default/files/publikacie/horehaj_zaklady_ekonomie.pdf
42. CHREN, M (2006): Ekonómia pre učiteľov: 20 lekcíí modernej ekonómie pre stredné školy. Bratislava: Nadácia F. A. Hayeka, 2006. ISBN 80-969-4469-X
43. INFORMAČNÁ KANCELÁRIA EURÓPSKEHO PARLAMENTU NA SLOVENSKU (2007): Spoznaj Európsky parlament. ISBN: 978-80-969241-2-7
44. INTERNATIONAL LITERACY DAY (2017): EPAL - Elektronická platforma vzdelávania dospelých v Európe. Dostupné na: <https://epale.ec.europa.eu/sk/blog/medzinarodny-den-gramotnosti>
45. JURÁŠKOVÁ KUCSEROVÁ, J. – STRACHOTOVÁ, A. (2019): Výsledky tretej vlny zisťovania o financiách a spotrebe domácností (HFCS). Príležitostná štúdia NBS 1/2019. © Národná banka Slovenska 2019 research@nbs.sk, ISSN 2585-9277 (online)
46. KEOWN, A.J. (2016): Personal finance: turning money into wealth / Arthur J. Keown – Seventh edition. 619 pages. ISBN 978-0-13-385643-9
47. KLIMOVSKÝ, D. (2015): Ženy v komunálnej politike v Európskej únii: diskusia o implementácii volebných kvót v rôznorodých systémoch územnej samosprávy. Sociológia 47 (5): 504 – 526.
48. KOVANDA, L. (2016): Pripravme sa na japonizáciu, izraelizáciu a uberizáciu. Dostupné na: <https://www.trend.sk/spravy/lukas-kovanda-pripravme-japonizaciju-izraelizaciju-uberizaciju>
49. KRAUSE, R. (2020): Slováci radi predstierajú bohatstvo. Dostupné na: <https://www.startitup.sk/velmi-radi-casto-predstierame-bohatstvo-preco-tomutak-je/>
50. LIĐÁK, J. et al. (2002): Politické systémy. Vydavateľstvo EKONÓM, 2002. 196 s. ISBN 80-225-1510-8
51. LISÝ, J. et al. (2007): Ekonómia v novej ekonomike. 2. vydanie. Bratislava: Iura Edition, 2007. 634 s. ISBN 978-80-8078-164-4
52. LISÝ, J. et al. (2016): Ekonómia. Praha: Wolters Kluwer, 2016. 624 s. ISBN 978-80-7552-275-7
53. MÍKA, R. (2006): Volebné právo pre ženy. SME encyklopédia, 2006. [Cit. 12.7.2020]. Dostupné na: <https://encyklopedia.sme.sk/c/2622178/volebne-pravo-pre-zeny.html>
54. MINISTERSTVO FINANCIÍ SR (2011): Finančné bohatstvo domácností na Slovensku. Aktualizované dňa: 06.08.2018 13:47. Dostupné na:

- <https://www.mfsr.sk/sk/media/komentare-ifp-uhp/financne-bohatstvo-domacnosti-slovensku-marec-2011.html>
55. MINISTERSTVO FINANCIÍ SR (2019): Súhrnná výročná správa SR za rok 2018. [Cit. 28.5.2020] Dostupné na: <https://www.mfsr.sk/sk/financie/statne-vykaznictvo/suhrnna-vyrocnna-sprava-sr/>
 56. MINISTERSTVO HOSPODÁRSTVA SR (2019): Integrovaný národný energetický a klimatický plán na roky 2021 – 2030 spracovaný podľa nariadenia EP a Rady (EÚ) č. 2018/1999 o riadení energetickej únie a opatrení v oblasti klímy. Bratislava, december 2019. Dostupné na: <https://www.mhsr.sk/uploads/files/IjkPMQAc.pdf>
 57. MINISTERSTVO PRÁCE, SOCIÁLNYCH VECÍ A RODINY SR (2014): Celoštátna stratégia rodovej rovnosti na roky 2014 – 2019. Dostupné na: https://www.gender.gov.sk/wp-content/uploads/2014/11/Strategia-RR_final.pdf
 58. MINISTERSTVO ŠKOLSTVA, VEDY, VÝSKUMU A ŠPORTU SR (2017): Národný štandard finančnej gramotnosti, verzia 1.2. [Cit. 30.6.2020] Dostupné na: <https://www.minedu.sk/data/att/11359.pdf>
 59. NADÁCIA SLOVENSKEJ SPORITELNE (2019): FinQ – program finančného vzdelávania a rozvoja finančnej kultúry pre školy. [Cit. 23.6.2020] Dostupné na: <https://www.slsp.sk/sk/nadacia/finq>.
 60. NÁRODNÁ BANKA SLOVENSKA (2020): Správa o finančnej stabilite. ISSN 1338-6123 (online) [Cit. 20.8.2020] Dostupné na: https://www.nbs.sk/_img/Documents/ZAKLNBS/PUBLIK/SFS/protected/SFS_052020.pdf
 61. NEUBAUEROVÁ, E. – TOMČIKOVÁ, M. (2018): Vplyv zdanenia, odvodového zaťaženia a realizácie transferov na mieru chudoby a dôchodkovej nerovnosti. In Revue sociálno-ekonomického rozvoja: vedecký recenzovaný on-line časopis. Bratislava: Katedra sociálneho rozvoja a práce NHF EU, 2018. ISSN 2453-6148, 2018, roč. 4, č. 1-2, s. 72-84 online. VEGA 1/0215/18.
 62. NEUBAUEROVÁ, E. - ZUBALOVÁ, A. (2012): New trends in fiscal policy - gender-sensitive budgeting. In Ekonomické rozhlady : vedecký časopis Ekonomickej univerzity v Bratislave. - Bratislava : Ekonomická univerzita v Bratislave, 2012. ISSN 0323-262X, 2012, roč. 41, č. 1, s. 7-18.
 63. NEUBAUEROVÁ, E. et al. (2011): Rodovo citlivé rozpočtovanie na národnej a regionálnej úrovni : analytická štúdia. 1. vyd. Bratislava: Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny Slovenskej republiky, 2011. 154 s. ISBN 978-80-89125-16-6
 64. NEUBAUEROVÁ, E. et al. (2003): Teórie vo verejných financiách: vybrané učebné texty. 2. vyd. Bratislava: Vydavateľstvo EKONÓM, 2003. 155 s. ISBN 80-225-1688-0
 65. OECD (2020): Najhoršia recesia za sto rokov, dopady koronavírusu pocítime všade. Dostupné na: <https://openiazoch.zoznam.sk/cl/204646/OECD-Najhorsia-recesia-za-sto-rokov-dopady-koronavirusu-pocitime-vsade>
 66. ONUFEROVÁ, M. (2020): Štyria ekonómovia hovoria, aká je pravdepodobnosť recesie našej ekonomiky v tomto roku. 13.3.2020. Dostupné na: <https://e.dennikn.sk/1798123/4-ekonomovia-hovoria-aka-je-pravdepodobnost-recesie-nasej-ekonomiky-v-tomto-roku/>

67. PÁLENÍK et al. (2012): Strieborná ekonomika v slovenskom, európskom a svetovom kontexte. Ekonomický ústav SAV. AKADÉMIE VIED. 309 s. ISBN 978-807144-205-9. [Cit. 23.6.2020]. Dostupné na: http://ekonom.sav.sk/uploads/journals/228_monografia_strieborna_ekonomika_-_opravy_grafov.pdf
68. PAUHOFOVÁ, I. et al. (2010): Sociálny kapitál, ľudský kapitál a chudoba v regiónoch Slovenska. Zborník statí. Ekonomická fakulta, TU Košice, 2010. 88s. ISBN 978 – 80 – 553 – 0573 – 8
69. PEKOVÁ, J. – PILNÝ, J. (2002): Veřejná správa a finance veřejného sektoru. Praha: Nakladatelství ASPI Publishing, s.r.o., 2002. 80-86395-21-9
70. PIETRUCHOVÁ, O. – MESOCHORITISOVÁ, A. (2007): Rodová rovnosť v organizácii. Bratislava: Okat plus, 2007. 63 s. ISBN 978-80-8872-012-6
71. PLAVČAN, M. (2017): Aký sociálny štát je Slovensko. [Cit. 12.7.2020] Dostupné na: <https://dennikn.sk/blog/939397/aky-socialny-stat-je-slovensko/>
72. POJEM, PREDMET A PRAMENE PRÁVA. Online texty. Dostupné na: https://www.fpharm.uniba.sk/fileadmin/faf/Pracoviskasubory/KORF/Texty/Zaklady_prava_pre_farmac_MGR/Zaklady_prava_-_uvod_a_zaklady_OP_podla_OZ.pdf str. 24-25.
73. POPULATION.CITY (2015): Svet – obyvateľstvo 1800 – 2100. [Cit.: 5.8.2020] Dostupné na: <http://obyvatelstvo.population.city/world/>
74. PRIESKUM FINANČNEJ SITUÁCIE A SPOTREBY DOMÁCNOSTÍ EUROSISTÉMU – VÝSLEDKY Z PRVEJ VLNY (2013). PRÍLEŽITOSTNÁ ŠTÚDIA NBS 1/2013. © Národná banka Slovenska, Bratislava. www.nbs.sk research@nbs.sk, máj 2013. ISSN 1337-5830
75. PROVAZNÍKOVÁ, R. (2015): Financování měst, obcí a regionů teorie a praxe. 3. aktualizované a rozšířené vydání. Praha: GRADA Publishing, a.s., 2015. 288 s. ISBN 978-80-247-5608-0.
76. ROOM, G. et. al. (1992). Second Annual Report of the E. C. Observatory on Policies to Combat Social Exclusion. National policies to combat social exclusion.
77. SABAYOVÁ, M. (2016): Základy ekonómie pre neekonomické študijné odbory. Akadémia Policajného zboru v Bratislave, 2016. 176 s. ISBN 978-80-8054-6649
78. SAV (2020): Keď sa zmenil svet: Vplyv epidémie koronavírusu na každodenný život. Dostupné na: https://www.sav.sk/index.php?doc=services-news&source_no=20&news_no=
79. SITA (2019): V rebríčku ekonomickej slobody je Slovensko na 65. mieste. [Cit. 22.6.2020] Dostupné na: <https://ekonomika.pravda.sk/ludia/clanok/504193-v-rebricku-ekonomickej-slobody-je-slovensko-na-65-miest>
80. SITA (2020): Podiel domácností v riziku pre koronavírus podľa NBS vzrastie. [Cit. 16.6.2020] Dostupné na: <https://www.webnoviny.sk/vofinanciach/podiel-domacnosti-v-riziku-pre-koronavirus-podla-nbs-vzrastie/>
81. SITA (2020): Dopad koronakrízy na príjem domácností nebol podľa prieskumu fatálny. [Cit. 29.7.2020]. Dostupné na:

<https://ekonomika.sme.sk/c/22451056/dopad-koronakrizy-na-prijem-domacnosti-nebol-fatalny.html>

82. SLOVENSKÁ ŠTATISTICKÁ A DEMOGRAFICKÁ SPOLOČNOSŤ (2016): FORUM STATISTICUM SLOVACUM. Recenzovaný vedecký časopis. Registráciu vykonalo Ministerstvo kultúry Slovenskej republiky. Dátum registrácie: 27. júl 2005. Evidenčné číslo: EV 3287/09. ISSN 1336-7420. Ročník 12. Číslo: 1/2016.
Dostupné na: <http://www.ssds.sk/casopis/archiv/2016/fss0116.pdf>
83. STANKOVIČOVÁ, I. – MOJSEJOVA, A (2020): Index ľudského rozvoja: hodnotenie a klasifikácia európskych krajín pomocou viacrozmerných metód. 2020. Slovenská štatistika a demografia. 3/2020, s. 9-39. Dostupné na: https://www.researchgate.net/publication/342986060_INDEX_LUDSKEHO_ROZVOJA_HODNOTENIE_A_KLASIFIKACIA_EUROPSKYCH_KRAJIN_POMOCO_UVIACROZMERNYCH_METOD_-_HUMAN_DEVELOPMENT_INDEX_RATING_AND_CLASSIFICATION_OF_EUROPEAN_COUNTRIES_BY_MULTIVARIATE_METHODS
84. STARÍČKOVÁ, Z. - BELIČKOVÁ, K. (2019): Impact of Innovation and Technology of the Humanitarian Aid to the Population. In Science, Technology and Innovations. International Scientific Conferences. Science, Technology and Innovations : Collection of Scientific Articles from International Scientific Conferences. - Lisbon : Pegasus Publishing, 2019. ISBN 978-989-54130-5-9, p. 5-20. VEGA 1/0215/18, VEGA 1/0239/19.
85. STATISTICAL UPDATE TEAM (2018): Human Development Indicators and Indices: Published for the United Nations Development Programme (UNDP). Dostupné na: http://hdr.undp.org/sites/default/files/2018_human_development_statistical_update.pdf
86. STATdat (2019): Vybrané ukazovatele rodovej rovnosti – Verejný život a rozhodovanie (online). [Cit. 17.7.2020] Dostupné na: [http://statdat.statistics.sk/cognosext/cgi-bin/cognos.cgi?b_action=cognosViewer&ui.action=run&ui.object=storeID\(%202iBC09BF87533F4068802545144D61A8E8%22\)&ui.name=Vybran%C3%A9%20ukazovatele%20rodovej%20rovnosti%20-%20Verejn%C3%BD%20C5%BEivot%20a%20rozhodovanie%20%5Bra1008rs%5D&run.outputFormat=&run.prompt=true&cv.header=false&ui.backURL=%2Fcognosext%2Fcps4%2Fportlets%2Fcommon%2Fclose.html&run.outputLocale=sk](http://statdat.statistics.sk/cognosext/cgi-bin/cognos.cgi?b_action=cognosViewer&ui.action=run&ui.object=storeID(%202iBC09BF87533F4068802545144D61A8E8%22)&ui.name=Vybran%C3%A9%20ukazovatele%20rodovej%20rovnosti%20-%20Verejn%C3%BD%20C5%BEivot%20a%20rozhodovanie%20%5Bra1008rs%5D&run.outputFormat=&run.prompt=true&cv.header=false&ui.backURL=%2Fcognosext%2Fcps4%2Fportlets%2Fcommon%2Fclose.html&run.outputLocale=sk)
87. STIEGLER, B. – MICHALITISH, G. (2009): Spravodlivosť v rodových vzťahoch. Aspekty rozdeľovania (nielen) zdrojov. Prvé vydanie. Vydalo Záujmové združenie žien ASPEKT. Bratislava, 2009. 118 s. ISBN 978-80-85549-86-7
88. STRECKOVÁ, Y. – MALÝ, I. (1998): Veřejná ekonomie pro školu i praxi. První vydání. Brno: Computer Press, 1998. 214 s. ISBN 80-7226-112-6
89. ŠIKULA, M. et al. (2010): Stratégia rozvoja slovenskej spoločnosti. Úplná verzia. (Podklad pre verejnú oponentúru) Bratislava, február 2010.
90. ŠKVRNDA, F. et al. (2010): Medzinárodné politické vzťahy. Bratislava: Vydavateľstvo EKONÓM, 2010. 230 s. ISBN 978-80-225-2918-1

91. ŠMIHULA, D. (2010): Teória štátu a práva. Bratislava: EPOS, 2010. 397 s. ISBN 978-80-80578-541
92. ŠPROCHA et al. (2014): Prognóza vývoja rodín a domácností na Slovensku do roku 2030. Prvé vydanie. Prognostický ústav Slovenskej akadémie vied. Vydavateľstvo EKONÓM, 2014. 128 s. ISBN 978-80-225-3961-6
93. ŠTATISTICKÝ ÚRAD SR (2018): EU SILC 2017. Indikátory chudoby a sociálneho vylúčenia. [Cit. 17.6.2020] Dostupné na: www.statistics.sk
94. ŠTATISTICKÝ ÚRAD SR (2014): KOLKO NÁS JE, AKÉ DOMÁCNOSTI TVORÍME VYBRANÉ VÝSLEDKY SČÍTANIA OBYVATEĽOV, DOMOV A BYTOV 2011. Sekcia sociálnych štatistík a demografie. Oddelenie sčítania obyvateľov, domov a bytov a prierezových štatistík. Kód publikácie: 023414. ISBN 978-80-8121-322-9
95. ŠTATISTICKÝ ÚRAD SR (2019): Voľby prezidenta SR 2019. Oficiálna webová stránka Štatistického úradu SR. Dostupné na: <https://volby.statistics.sk/prez/prez2019/sk/data03.html>. [Citované 11.7.2020].
96. ŠTATISTICKÝ ÚRAD SR (2019): Voľby prezidenta SR 2019. Oficiálna webová stránka Štatistického úradu SR. Dostupné na: <https://volby.statistics.sk/prez/prez2019/sk/data03.html>. [Citované 11.7.2020].
97. ŠTATISTICKÝ ÚRAD SR (2020): História sčítania. [Cit. 5.6.2020] Dostupné na: <https://www.scitanie.sk/mohlo-by-vas-zaujimat/historia-scitania>
98. ŠTATISTICKÝ ÚRAD SR (2020): PRÍJMY A SPOTREBA. . [Cit. 23.6.2020] Dostupné na: <https://slovak.statistics.sk>.
99. TASR (2019): Dlh priemerného Slováka je viac než sedemtisíc eur. Dostupné na: <https://finweb.hnonline.sk/ekonomika/2009265-dlh-priemerneho-slovak-je-viac-nez-sedemtisic-eur>
100. UNITED NATIONS RESEARCH INSTITUTE FOR SOCIAL DEVELOPMENT (2010): Combating Poverty and Inequality: Structural Change, Social Policy and Politics. 360 p. Geneva 2010. ISBN: 978-92-9085-076-2 [Cit. 10.5.2020] Dostupné na: [https://www.unrisd.org/unrisd/website/document.nsf/\(httpPublications\)/BBA20D83E347DBAFC125778200440AA7?OpenDocument](https://www.unrisd.org/unrisd/website/document.nsf/(httpPublications)/BBA20D83E347DBAFC125778200440AA7?OpenDocument)
101. UNIVERZUM A – Ž. (2011). Všeobecná encyklopédia pre 21. storočie. Vydavateľstvo IKAR, a. s., Bratislava, 2011. Preložené z nemeckého originálu Bertelsmann Iniversalexikon, vydaného v roku 2005 vydavateľstvom Wissenmedia GmbH, Gütersloh / München. 1024 strán. ISBN 978-80-551-2388-2.
102. ÚRAD VLÁDY SR (2019): Zelenšie Slovensko. Stratégia environmentálnej politiky Slovenskej republiky do roku 2030. Február 2019. Dostupné na: <https://rokovania.gov.sk/RVL/Material/23592/1>
103. VESELOVSKÁ, Z. (2013): Prístupy k priestorovému meraniu chudoby. GEOGRAPHIA CASSOVIENSIS VII. 2/2013, s. 75-82. Dostupné na: https://geografia.science.upjs.sk/images/geographia_cassoviensis/articles/GC-2013-7-2/Veselovska_tlac_3.pdf
104. ÚRADNÝ VESTNÍK EURÓPSKEJ ÚNIE (2019): Vykonávacie nariadenie Európskej komisie (EÚ) 2019/2181 zo 16. decembra 2019. L 330/16 – L 330/17 20.12.2019.

105. VEČEŘA, M.: Sociální stát, východiská a přístupy. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 1993. ISBN 80-901424-6-X
106. ÚRADNÝ VESTNÍK EURÓPSKEJ ÚNIE (2013): ESA 2010. NARIADENIE EURÓPSKEHO PARLAMENTU A RADY (EÚ) č. 549/2013 z 21. mája 2013 o európskom systéme národných a regionálnych účtov v Európskej únii. 26.6.2013, L 174. Dostupné na:
http://www.nbs.sk/img/Documents/Statistika/manual_ESA_2010_SK.pdf
107. VLAČUHA, R. – KOTLÁR, J. (2016): Štatistika rodinných účtov v krajinách V4 (Household Budget Survey in the V4 countries). FORUM STATISTICUM SLOVACUM, Vol. 12 (2016) No. 1 pp 52-58. [Citované 2.8.2020]. Dostupné na:
<http://www.ssds.sk/casopis/archiv/2016/fss0116.pdf>
108. VLAČUHA, R. et al. (2015): EU SILC. Vývoj chudoby a životných podmienok v SR 2009-2014. Štatistický úrad Slovenskej republiky, september 2015. Číslo: 900 - 0075/2015. Kód: 023015. ISBN 978-80-8121-434-9. Dostupné na:
<https://slovak.statistics.sk>
109. VOJÁČEK, L. ET AL. (2011): Československé právné dejiny (1918 – 1992). 1. vydanie. Bratislava: EUROKÓDEX, s. r. o., 2011. 424 s. ISBN: 978-80-89447-42-8
110. VRAVEC, J. (2018): Analýza úverovej zaťažnosti domácností na Slovensku. Finančné trhy: Scientific Journal. Roč. 15, č. 3 (2018), s. 1-9. Bratislava : Derivát, 2018. ISSN 1336-5711
111. WALKER, R. B. (2012): Personal finance: building your future / Robert B. Walker, Kristy P. Walker – 1st. ed. 480 pages. ISBN 978-0-07-353065-9
112. <https://www.marxists.org/archive/hilferding/1910/finkap/>
113. <https://www.vox.com/2016/5/18/11691818/barone-mocetti-florence>
114. [https://www.unrisd.org/unrisd/website/document.nsf/\(httpPublications\)/BBA20D83E347DBAFC125778200440AA7OpenDocument](https://www.unrisd.org/unrisd/website/document.nsf/(httpPublications)/BBA20D83E347DBAFC125778200440AA7OpenDocument)

10 Vybrané publikácie autoriek

1. BADELDT, Christoph - BEŇOVÁ, Elena - BELIČKOVÁ, Kornélia - CYSAŘ, Stanislav - GALLOVIČOVÁ, Alena - HYÁNEK, Vladimír - KOZÁKOVÁ, Simona - MAGUROVÁ, Zuzana - REKTOŘÍK, Jaroslav - ŠPALEK, Jiří. *Neziskové organizace v ČR, SR a Rakousku*. [Brno] : [Masarykova univerzita v Brně], [2000]. 182 s. PHARE CBC ZZ 9621.02.03.07.02.04 II. ISBN 80-210-2259-0.
2. BALÁŽ, Peter - BELIČKOVÁ, Kornélia - BEŇOVÁ, Elena - ČAPLÁNOVÁ, Anetta - FRANCOVÁ, Zuzana - HONTYOVÁ, Kajetána - HORVÁTOVÁ, Eva - CHOVANCOVÁ, Božena - KOTLEBOVÁ, Jana - MIŠÚNOVÁ, Ema - NEUBAUEROVÁ, Erika - PIOVARČIOVÁ, Veronika - ŠLOSÁR, Rudolf - TKÁČ, Marián - VINCÚR, Pavol - MRÁZ, Stanislav. *Encyclopaedia Beliana : slovenská všeobecná encyklopédia*. Štvrtý zväzok. Eh - Gala. Bratislava : Encyklopedický ústav SAV, 2005. 698 s. ISBN 80-224-0847-6.
3. BALÁŽI, Peter - BELIČKOVÁ, Kornélia - LACIŇÁK, Jozef - STARÍČKOVÁ, Zuzana. *Historiografia financií na území Slovenska*. Recenzovali: Peter Žeňuch, Matej Boór, Juraj Zelezník. 1. vyd. Praha : Wolters Kluwer, 2016. 270 s. [17,41 AH]. VEGA 1/0919/15. ISBN 978-80-7552-484-3.
4. BELIČKOVÁ, Kornélia - BALÁŽI, Peter - BALKO, Ladislav - HONTYOVÁ, Kajetána - KRISTEL, Marián - NEUBAUEROVÁ, Erika. *Rozpočtová teória, politika a prax*. Bratislava : Iura Edition, 2010. 342 s. [21,48 AH]. Ekonomía. KEGA 481. ISBN 978-80-8078-335-8.
5. BELIČKOVÁ, Kornélia - BOÓR, Matej. The Role of state budget in environmental protection : the case of European union countries. - Registrovaný: Web of Science. In Theoretical and practical aspects of public finance 2016. Conference. *Theoretical and practical aspects of public finance 2016 : proceedings of the 21th international conference : Praha, 15 and 16 April 2016*. - Praha : Vysoká škola ekonomická v Praze, Nakladatelství Oeconomica, 2016. ISBN 978-80-245-2155-8, s. 193-198.
6. BELIČKOVÁ, Kornélia - BUKOVOVÁ, Sylvia - RAKOVSKÝ, Matúš. Mimovládne organizácie ako inovatívny zdroj pracovných príležitostí v kontexte sociálnoekonomických premien súčasnej spoločnosti (tvorba multimediálneho programu, e – vzdelávanie). In *Financie a riziko : recenzovaný zborník príspevkov zo XIV. ročníka medzinárodnej vedeckej konferencie Katedry financií Národohospodárskej fakulty Ekonomickej univerzity v Bratislave, ktorá sa konala 26. novembra 2012 na pôde Ekonomickej univerzity v Bratislave pod záštitou podpredsedu vlády a ministra financií SR Petra Kažimíra*. - Bratislava : Vydavateľstvo EKONÓM, 2012. ISBN 978-80-225-3515-1, s. [1-7].
7. BELIČKOVÁ, Kornélia - BUKOVOVÁ, Sylvia. Rodinné podnikanie. In *Aktuálne problémy podnikovej sféry 2018 : zborník vedeckých prác*. - Bratislava : Vydavateľstvo EKONÓM, 2018. ISBN 978-80-225-4536-5, s. 131-142 online. VEGA 20/1820/20.
8. BELIČKOVÁ, Kornélia - BUKOVOVÁ, Sylvia. Sociálne a ekonomické premeny tretieho sektora na začiatku tretieho tisícročia. In *Nová ekonomika : vedecký časopis Národohospodárskej fakulty Ekonomickej univerzity v Bratislave*. - Bratislava : Národohospodárska fakulta EU, 2014. ISSN 1336-1732, 2014, roč. 7, č. 1, s. 56-61.
9. BELIČKOVÁ, Kornélia - NEUBAUEROVÁ, Erika - BOÓR, Matej. *Rozpočtová teória, politika a prax*. Recenzovali: Pavol Ochotnický, Radovan Majerský. 2.

- prepracované a doplnené vydanie. Praha : Wolters Kluwer ČR, 2019. [207 s.] [14,48 AH]. ISBN 978-80-7598-630-6.
10. BELIČKOVÁ, Kornélia - RAKOVSKÝ, Matúš. Vplyv ekonomicko-právneho prostredia dobrovoľníctva na sociálny rozvoj a kvalitu života v kontexte ekonomickej nerovnováhy v podmienkach SR. In *Sociálny rozvoj a kvalita života v kontexte makroekonomickej nerovnováhy : elektronický zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie : 17. a 18. mája 2012, Veľký Meder*. - Bratislava : [Vydavateľstvo EKONÓM], 2012. ISBN 978-80-225-3398-0, s. 30-39.
 11. BELIČKOVÁ, Kornélia - STARÍČKOVÁ, Zuzana. Aktuálne problémy finančnej pozície slovenských domácností. In *Revue sociálno-ekonomického rozvoja : vedecký recenzovaný on-line časopis*. - Bratislava : Katedra sociálneho rozvoja a práce NHF EU, 2019. ISSN 2453-6148, 2019, roč. 5, č. 1, s. 15-24 online. VEGA 1/0215/18.
 12. BELIČKOVÁ, Kornélia - STARÍČKOVÁ, Zuzana. Current Problems of the Financial Position of Slovak Households. - Registrovaný: Web of Science, Registrovaný: RSCI (Russian Science Citation Index). In *Economics and Finance : Scientific journal*. - Dnepropetrovsk : University of Dnepropetrovsk. ISSN 2311-3413, 2018, no. 11, pp. 4-12. VEGA 1/0215/18.
 13. BELIČKOVÁ, Kornélia - STARÍČKOVÁ, Zuzana. Finančná pozícia sektora domácností v sociálnej ekonomike. In *Trh práce, dôchodková politika a sociálne podnikanie - realita a výzvy : zborník vedeckých statí*. - Bratislava : Vydavateľstvo EKONÓM, 2019. ISBN 978-80-225-4669-0, s. 14-19. VEGA 1/0215/18.
 14. BELIČKOVÁ, Kornélia - STARÍČKOVÁ, Zuzana. Is Financial Literacy the Way to Financial Independence? In *Economics and Finance : Scientific journal*. - Dnepropetrovsk : University of Dnepropetrovsk. ISSN 2311-3413, 2019, no. 8, pp. 4-19. VEGA 1/0215/18, VEGA 1/0239/19.
 15. BELIČKOVÁ, Kornélia. Matematické metody demografie a pojištění. In *Pojistný obzor : Časopis českého a slovenského pojišťovníctví*. - Praha : Česká státní pojišťovna, 1991. ISSN 0032-2393, 1991, roč. 68, č. 9, s. 10.
 16. BELIČKOVÁ, Kornélia. Perspektíva smerovania viacročného finančného rámca ako formy medziinštitucionálnej dohody medzi Európskou komisiou, Európskym parlamentom a Radou Európskej únie. In *Nová ekonomika : vedecký časopis Národohospodárskej fakulty Ekonomickej univerzity v Bratislave*. - Bratislava : Národohospodárska fakulta EU, 2015. ISSN 1336-1732, 2015, roč. 8, č. 3, s. 48-56. 2012-2015/2864 "Jean Monnet Centre of Excellence - Economic Logic or Political Logic? Is fiscal union feasible for EU? Thin tank - Mendel European Centre".
 17. BEŇOVÁ, Elena - CIBÁKOVÁ, Viera - DUDOVÁ, Iveta - GECÍKOVÁ, Ivana - HAMALOVÁ, Marta - NEUBAUEROVÁ, Erika - STANEK, Vojtech - ŠKULTÉTY, Peter. *Výkladový slovník pre verejnú správu*. Recenzenti: Jozef Kuril, Viera Papcunová. 1. vyd. Bratislava : Wolters Kluwer, 2016. 187 s. [10,1 AH]. Ekonómia. IGP 2/2014. ISBN 978-80-8168-544-6.
 18. DUBROVINA, Nadežda Anatoljevna - NEUBAUEROVÁ, Erika - KOLUPAIEVA, I. V. - BORYSOVA, A. O. - SHABANOV, R. I. Exploring the Nexus Between Tax Revenue Trends and Social Contributions Development in European Union Countries. - Registrovaný: Web of Science. In *Financial and Credit Activity: Problems of Theory and Practice*. - Kharkiv : Kharkiv institute SHEI. ISSN 2310-8770, 2019, vol. 2, no. 29, pp. 498-508 online.

19. DUBROVINA, Nadiya - GUR`JANOVA, L. S. - NEUBAUEROVÁ, Erika. Osobnosti formirovanija bjužetov na različnych urovnjach ierarchii v stranach JeS: opyt Slovakii. In *Social'ni, ekonomiko-pravovi ta finansovi vyklyky v umovach global'nych transformacij : monografija*. - Charkiv : VŠEM - CHNEU im. Kuznecija, 2019. ISBN 978-80-89654-57-4, s. 26-45.
20. DUBROVINA, Nadiya - NEUBAUEROVÁ, Erika. Financial mechanism of social partnership and its role in regional development. In *Social'no-ekonomičnij rozvitok sučasnoho suspil'stva : zbirnik tez dopovidej mižnarodnoj naukovo-praktičnoj konferencii naukociv, vikladačiv, specialistiv, 19 listopada 2010 r. Charkiv*. - Charkiv : Kijivskij nacional'nij torgovelo-ekonomičnij universitet, 2010. ISBN 978-966-629-465-7, s. 139-140.
21. DUBROVINA, Nadiya - NEUBAUEROVÁ, Erika. The Convergence analysis of the tax and fiscal disparities in the regional and local level in Slovakia. In *Sučasni problemi modeljuvan'ja social'no-ekonomičnich sistem. meždunarodnaja konferencija. Sučasni problemi modeljuvan'ja social'no-ekonomičnich sistem : materialy IX mižnarodnoj naukovo-praktičnoj internet-konferenciji : Charkiv 7-8 kvitnja 2017 roku*. - Charkiv-Berdjansk : Vidavec Tkačuk O.V., 2017. ISBN 978-617-7291-97-7, s. 7-11 online.
22. DUBROVINA, Nadiya - PÉLIOVÁ, Jana - NEUBAUEROVÁ, Erika. Analysis of the relationship between taxes and social benefits and transfers in the EU. - Registrovaný: Web of Science. In *European financial systems 2016. International scientific conference. European financial systems 2016 : proceedings of the 13th international scientific conference : June 27-28, 2016 Brno, Czech Republic*. - Brno : Masaryk university, 2016. ISBN 978-80-210-8308-0, p. 125-132.
23. MALÝ, Ivan - SIVÁK, Rudolf - BELIČKOVÁ, Kornélia - BEŇOVÁ, Elena - BORODOVČÁK, Michal - KUTÁČEK, Stanislav - KUZMOVÁ, Petra - PÉLIOVÁ, Jana - REKTOŘÍK, Jaroslav - ROMANČÍKOVÁ, Eva - NEUBAUEROVÁ, Erika - SCHULTZOVÁ, Anna - ŠELEŠOVSKÝ, Jan - ŠKARABELOVÁ, Simona - WILDMANNOVÁ, Mirka - ZUBALO VÁ, Alena. *Rozvoj veřejného sektoru v ČR a SR*. Brno : Masarykova univerzita v Brně, 2003. [84] s. ISBN 80-210-3268-5.
24. NEUBAUEROVÁ, Erika - BELIČKOVÁ, Kornélia - ZUBALO VÁ, Alena. Verejná správa v štátoch Európskej únie. In *Ekonomický časopis : časopis pre ekonomickú teóriu a hospodársku politiku*. - Bratislava : Slovak Academic Press. ISSN 0013-3035, 2003, roč. 51, č. 7, s. 895-909.
25. NEUBAUEROVÁ, Erika - BELKOVICSOVÁ, Daša - BORZA, Michal - DUDOVÁ, Iveta - KOVÁČ GERULOVÁ, Lukrécia - NEUPAUEROVÁ, Zuzana - PIETRUCHOVÁ, Oľga - POLONYOVÁ, Simona - ZUBALO VÁ, Alena. *Rodovo citlivé rozpočtovanie na národnej a regionálnej úrovni : analytická štúdia*. 1. vyd. Bratislava : Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny Slovenskej republiky, 2011. 154 s. [7,70 AH]. ITMS 27130230003, ITMS 27130230002. ISBN 978-80-89125-16-6.
26. NEUBAUEROVÁ, Erika - BEŇOVÁ, Elena - BALÁŽI, Peter - ČIERNIK, Anton - DRÁBEKOVÁ, Mária - GERULOVÁ, Lukrécia - KRISTEL, Marián - NEUPAUEROVÁ, Zuzana - PÉLIOVÁ, Jana - STARÍČKOVÁ, Zuzana - BELKOVICSOVÁ, Daša. *Vplyv kohéznej politiky Európskej únie na konkurencieschopnosť slovenskej ekonomiky*. Bratislava : Vydavateľstvo

- EKONÓM, 2010. 230 s. [13,918 AH]. VEGA 1/0426/08 - 219. ISBN 978-80-225-3100-9.
27. NEUBAUEROVÁ, Erika - DUBROVINA, Nadiya - BELIČKOVÁ, Kornélia - ZAMJATIN, Petr. Problemy finansovogo kontrolja v učreždenijach sistemy zdravoochranenija Slovakii. In *Problems of spatial development of socio-economics systemms: economics, education, medicine : monograph*. - Opole : Wyższa Szkoła Zarządzania i Administracji w Opolu, 2015. ISBN 978-83-62683-64-0, s. 75-79.
 28. NEUBAUEROVÁ, Erika - DUBROVINA, Nadiya - PÉLIOVÁ, Jana. Optimalizácia daňovo-transferového mechanizmu v Slovenskej republike v kontexte krízových vplyvov. In *Social'no-ekonomični problemi prostorovogo rozvitku : monografija*. - Bergdžans`k : O. V. Tkačuk, 2015. ISBN 978-617-7291-04-5, s. 33-40.
 29. NEUBAUEROVÁ, Erika - DUBROVINA, Nadiya. Role of taxes and transfers in the fiscal policy. 1.18. In *Aktual'ni problemi prognozuvannja povedinki skladnich social'no-ekonomičnich sistem*. - Berdžans`k : Vidavec`Tkačuk O. V., 2016. ISBN 978-617-7291-62-5, s. 223-228 [0,35 AH].
 30. NEUBAUEROVÁ, Erika - DUBROVINA, Nadiya. The Econometric modeling of the impact of the main socio-economic determinants on the tax power of the regions in Slovak Republic. In *Reformuvannja sistemi deržavnich finansiv: zavdannja, prioriteti, mechanizmi. krogloj stol z mižnarodnoju učastju. Reformuvannja sistemi deržavnich finansiv: zavdannja, prioriteti, mechanizmi : materialy mižvuzivskogo kruglogo stolu z mižnarodnoju učastju : Charkiv, 25 kvitnja 2017 roku*. - Charkiv : Charkivskij torgovel'no-ekonomičnij institut KNTEY, 2017, s. 36-38.
 31. NEUBAUEROVÁ, Erika - DUBROVINA, Nadiya. The Main features of tax systems, social contributions and social transfers development in EU countries. - Registrovaný: Web of Science. In *Finance and risk 2015. International scientific conference. Finance and risk 2015 : proceedings of the 17th international scientific conference : 23. - 24. november 2015, Bratislava, Slovak Republic*. - Bratislava : Publishing house EKONÓM, 2015. ISBN 978-80-225-4218-0, s. 181-190.
 32. NEUBAUEROVÁ, Erika - DUBROVINA, Nadiya. Územná samospráva a rozpočtové určenie daní v Slovenskej republike. In *Financie a riziko 2014. Medzinárodná vedecká konferencia. Financie a riziko 2014 : zborník príspevkov zo XVI. ročníka medzinárodnej vedeckej konferencie : 24. - 25. november 2014, Bratislava, Slovensko : časť 2*. - Bratislava : Vydavateľstvo EKONÓM, 2014. ISBN 978-80-225-3992-0, s. 160-165 CD-ROM.
 33. NEUBAUEROVÁ, Erika - TOMČIKOVÁ, Michaela. Chudoba a sociálna exklúzia v podmienkach regiónov Slovenska. In *Acta aerarii publici : vedecký časopis Ekonomickej fakulty Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici*. - Banská Bystrica : Ekonomická fakulta Univerzity Mateja Bela, 2018. ISSN 1336-8818, 2018, roč. 15, č. 1, s. 54-62. APVV-15-0322.
 34. NEUBAUEROVÁ, Erika - TOMČIKOVÁ, Michaela. Regionálne aspekty sociálneho vylúčenia v podmienkach SR. In *Hospodárska a menová politika v kontexte súčasného vývoja európskych integračných procesov. medzinárodná vedecká konferencia. Hospodárska a menová politika v kontexte súčasného vývoja európskych integračných procesov : zborník príspevkov z 11. ročníka medzinárodnej vedeckej konferencie : 7.11.2017, Banská Bystrica*. - Banská Bystrica : Belianum, Ekonomická fakulta Univerzity Mateja Bela, 2017. ISBN 978-80-557-1355-7, s. [1-6] online. APVV-15-0322.

35. NEUBAUEROVÁ, Erika - TOMČIKOVÁ, Michaela. Selected Practical Aspects of the Fiscal Decentralization in the Slovak Republic. - Registrovaný: Web of Science. In Public Economics and Administration 2019. International Scientific Conference. *Public Economics and Administration 2019 : Proceedings of the 13th International Scientific Conference*. - Ostrava : VSB -Technical University of Ostrava, 2019. ISBN 978-80-248-4356-8. ISSN 1805-9104, pp. 305-315 online. APVV-15-0322.
36. NEUBAUEROVÁ, Erika - TOMČIKOVÁ, Michaela. The Impact of fiscal decentralization on income polarization in the selected countries. - Registrovaný: Web of Science. In Public administration 2016. international scientific conference. *Public Administration 2016 : proceedings of the 11th international scientific conference: Pardubice, 22nd September 2016*. - Pardubice : University of Pardubice, 2016. ISSN 978-80-7560-040-0, p. 189-198. VEGA 1/0838/14.
37. NEUBAUEROVÁ, Erika - TOMČIKOVÁ, Michaela. The Importance of the method of income inequality measure in the relation to fiscal policy – case of V4 countries and Austria. In Public economics and administration 2017. International scientific conference. *Public economics and administration 2017 : proceedings of the 12th international scientific conference : 12th - 13th september 2017, Ostrava, Czech Republic*. - Ostrava : VŠB - Technical University of Ostrava, 2017. ISBN 978-80-248-4131-1. ISSN 1805-9104, pp. 233-239 online. APVV-15-0322.
38. NEUBAUEROVÁ, Erika - TOMČIKOVÁ, Michaela. Vplyv zdanenia, odvodového zaťaženia a realizácie transferov na mieru chudoby a dôchodkovej nerovnosti. In *Revue sociálno-ekonomického rozvoja : vedecký recenzovaný on-line časopis*. - Bratislava : Katedra sociálneho rozvoja a práce NHF EU, 2018. ISSN 2453-6148, 2018, roč. 4, č. 1-2, s. 72-84 online. VEGA 1/0215/18.
39. NEUBAUEROVÁ, Erika - ZUBALOVÁ, Alena. New trends in fiscal policy - gender-sensitive budgeting. In *Ekonomické rozhľady : vedecký časopis Ekonomickej univerzity v Bratislave*. - Bratislava : Ekonomická univerzita v Bratislave, 2012. ISSN 0323-262X, 2012, roč. 41, č. 1, s. 7-18.
40. NEUBAUEROVÁ, Erika - ZUBALOVÁ, Alena. Rozhodovacie procesy vo verejnej správe v kontexte inovatívnych foriem rozpočtovania. In *Teória a prax verejnej správy : zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie organizovanej pri príležitosti 15. výročia založenia Fakulty verejnej správy UPJŠ: 11.-12. 9. 2013, Košice*. - Košice : Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2013. ISBN 978-80-8152-061-7, s. 747-756 CD-ROM. VEGA 003, VEGA 302.
41. NEUBAUEROVÁ, Erika - ZUBALOVÁ, Alena. Selected aspects of gender budgeting in theory and practice. In *Modern and current trends in the public sector research : proceedings of abstracts of the international conference, Šlapanice, 19-20 January 2012*. - Brno : Masaryk University, 2012. ISBN 978-80-210-5715-9, s. 38.
42. NEUBAUEROVÁ, Erika. *Finančné aspekty decentralizácie verejnej správy*. Bratislava : Ekonóm, 2003. 168 s. ISBN 80-225-1711-9.
43. NEUBAUEROVÁ, Erika. Indikátory sociálno-ekonomického rozvoja. In *Aktualní problémy socialno-ekonomického rozvitku regionu na zasadach klasternogo pidchodu. Mižnarodnaja naukovopraktičnaja internet-konferencia naukovciv, vikladačiv, specialistiv. Aktualní problémy socialno-ekonomického rozvitku regionu na zasadach klasternogo pidchodu : zbirnik tez dopovidej mižnarodnoj naukovopraktičnoj internet-konferenciji naukovciv, vikladačiv, specialistiv, Charkiv, 19.*

- listopada 2013. - Charkiv : Kijiv'skij nacional'nij torgoveľno-ekonomičnij universitet, 2013, s. 116-120.
44. OCHOTNICKÝ, Pavol - BARTALOSOVÁ, Erika - JANČOVIČOVÁ BOGNÁROVÁ, Kristína - KAHANEC, Martin - NEUBAUEROVÁ, Erika - ŠIPIKALOVÁ, Silvia. *Modely systému rezortného vzdelávania v oblasti podpory sociálnej inklúzie : štúdie uskutočniteľnosti (feasibility studies) : (výstup podaktivity národného projektu 1.3.2 Návrh systému rezortného vzdelávania v oblasti podpory sociálnej inklúzie) : národný projekt Podpora zvyšovania profesionality výkonu a rozvoj ľudských zdrojov v oblasti výkonu a služieb sociálnej inklúzie pre štátnu správu a samosprávu - I.* [elektronický zdroj]. 1. vyd. Bratislava, 2015. CD-ROM [129 s., 4,6 AH]. ITMS 27120130721 - 27130230023.
 45. REKTOŘÍK, Jaroslav - BELIČKOVÁ, Kornélia - BALÁŽI, Peter - BEŇOVÁ, Elena - GAŠPAR, Vladimír - HÄUSSL, Roman - HLAVÁČEK, Antonín - MAYER, Michal - NEUBAUEROVÁ, Erika - PILNÝ, Jaroslav - RIGLER, Thomas - ROMANČÍKOVÁ, Eva - SABLÍ, Karl - STANEK, Vojtech - ŠELEŠOVSKÝ, Jan - ŠPALEK, Jiří - VALIŠ, Karel - WILDMANNOVÁ, Mirka - WINKLER, Jiří - ZUBAĽOVÁ, Alena - ŽÁRSKA, Elena. *Příručka pro zastupitele měst a obcí : územní samospráva v ČR, SR a Rakousku : regionale Selbstverwaltung in der Tschechien, Slowakei und Österreich : územná samospráva v ČR, SR a Rakúsku.* Příručka 3/99. Brno : Masarykova univerzita v Brně, 1999. [105] s. ISBN 80-210-2254-X.
 46. SCHULTZOVÁ, Anna - SOKIRA, Jozef - BELIČKOVÁ, Kornélia - BEŇOVÁ, Elena - ZUBAĽOVÁ, Alena - BORODOVČÁK, Michal - NEUBAUEROVÁ, Erika - JANČOVIČ, Ľuboš. *Verejné financie : (vybrané otázky pre 3. stupeň vysokoškolského vzdelávania).* Bratislava : Vydavateľstvo EKONÓM, 2007. 320 s. KEGA 46. ISBN 978-80-225-2326-4.
 47. SIVÁK, R. et al. *Slovník znalostnej ekonomiky.* Vedecká redakcia Anetta Čaplánová; redakcia hesiel v anglickom jazyku Daniela Breveníková. Bratislava : Sprint dva, 2011. 414 s. [40,28 AH]. Economics. Dostupné na : <<https://digitalnakniznica.cvtisr.sk/s/es6dOJ1xdd>>. ISBN 978-80-89393-45-9.
 48. SIVÁK, Rudolf - BEŇOVÁ, Elena - NEUBAUEROVÁ, Erika - BELIČKOVÁ, Kornélia - KUBICOVÁ, Jana - BORODOVČÁK, Michal - ZUBAĽOVÁ, Alena - SOKIRA, Jozef - OCHOTNICKÝ, Pavol. *Verejné financie.* Bratislava : Iura Edition, 2007. 311 s. Ekonómia. ISBN 978-80-8078-094-4.
 49. SIVÁK, Rudolf - OCHOTNICKÝ, Pavol - BELIČKOVÁ, Kornélia - HORVÁTOVÁ, Eva - CHOVANCOVÁ, Božena - KOTLEBOVÁ, Jana - NEUBAUEROVÁ, Erika - PASTORÁKOVÁ, Erika - ZUBAĽOVÁ, Alena - ČAMBALOVÁ, Andrea - KUČHTA, Ľuboš - SRŠEŇ, Adam. *Financie.* Recenzovali: Jozef Makúch, Petr Dvořák. 2. doplnené a rozšírené vydanie. Praha : Wolters Kluwer ČR, 2019. 436 s. [29,14 AH]. ISBN 978-80-7598-533-0.
 50. STARÍČKOVÁ, Zuzana - BELIČKOVÁ, Kornélia. *Impact of Innovation and Technology of the Humanitarian Aid to the Population.* In Science, Technology and Innovations. International Scientific Conferences. *Science, Technology and Innovations : Collection of Scientific Articles from International Scientific Conferences.* - Lisbon : Pegasus Publishing, 2019. ISBN 978-989-54130-5-9, p. 5-20. VEGA 1/0215/18, VEGA 1/0239/

FINANCIE DOMÁCNOSTÍ – TEORETICKÉ VÝCHODISKÁ
A PRAKTICKÉ ASPEKTY V OBDOBÍ TRETEJ DEKÁDY 21. STOROČIA

doc. Ing. Kornélia Beličková, PhD. – doc. Ing. Erika Neubauerová, PhD.

Recenzenti: prof. Anetta Čaplánová, PhD.
doc. Ing. Romana Provazníková, Ph.D.

Redaktor: Vladimír Valentík
Technická úprava a dizajn prebalu: Vladimír Sudický
Za vydavateľa: Vladimír Valentík
Číslo publikácie 266.

Vydalo v roku 2020:
Slovenské vydavateľské centrum
21470 Báčsky Petrovec, 14. VÚSB 4 – 6, Srbsko

Tel.: +381 21 780-159; www.svcentrum.com, e-mail: svc.petrovec@gmail.com

ISBN 978-86-7103-548-4

Tiraž 200. – Abstract. – Registar. – Bibliografija

COBISS.SR-ID 23204617